ปาฐกถาเรื่องการศึกษา

ในประเทศสหรัฐอเมริกา

และอังกฤษ ของ ม.ล. ปิ่น มาลากุล

ในประเทศอังกฤษ ของ หลวงประดิษฐ์พิจารณ์วิทยาคม

ในประเทศฝรั่งเศส ของ ม.ล. บาทิจ ปุณฑริก

ในประเทศรัสเซีย ของ นายเดช จันทวิมล

370.9
ป 616 ป
ก.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ

ปาฐกถาเรื่องการศึกษา

ในประเทศต่าง ๆ แสดงที่คุรุสภา

ปีม มงกุล, ม.ล.

หอสมุดแห่งชาติ
11 ก.ค. 2531
กรมศิลปากร

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๓,๐๐๐ ฉบับ
หอสมุดแห่งชาติรับมงคลาภิเษก
พ.ศ. ๒๕๐๕ จันทบุรี

องค์การค้าของคุรุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

1608

เลขห้อง ๑๒.
370.9
เลขหมู่ ป 696 ป
เลขทะเบียน ๒๖.๐๙๒.๑๒๖๖๕

สารบาญ

หน้า

๑. การไปดูการศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ๑

๒. การไปดูการศึกษาในประเทศอังกฤษ ๖๑

๓. การไปดูการศึกษาในประเทศฝรั่งเศส ๑๐๕

๔. การไปดูการศึกษาในประเทศตุรกี ๑๖๘

ปาฐกถา

เรื่อง "การศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ"

ของ

ม.ล. บี่น มาลากุล
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

บรรยายที่สโมสรสามัคยาจารย์
เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๙๒

ท่านรัฐมนตรีเคารพและท่านผู้มีเกียรติ

วันนี้ผมจะได้กล่าวถึงเรื่องการไปดูการศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกาและในประเทศอังกฤษ สำหรับการดูการศึกษาในสหรัฐอเมริกานั้น ผมมีเวลาน้อยสักหน่อยเพราะว่าต้องเร่งเดินทางไปประชุมยูเนสโก (UNESCO) ที่เมืองไบรุต และนอกจากนั้นก็มีงานที่จะต้องไปติดต่อกับมหาวิทยาลัย ในเรื่องการฝากนักเรียน ได้มุ่งไปพบกับคน และพูดเรื่องการฝากผู้นักเรียนเสียมากกว่า เวลาที่จะดูการศึกษาก็น้อยไป

ผมออกเดินทางจากเมืองไทยไปทางมหาสมุทรแปซิฟิก ผ่านไปตามเกาะเล็กเกาะน้อย ข้ามมหาสมุทรอันกว้างใหญ่

ไปถึงไหนก็พยายามดูการศึกษาหรือสอบสาวเรื่องราวการศึกษาเรื่อยไป เพราะฉะนั้นก่อนอื่นจึงขอเล่าถึงเกาะกวม เกาะกวมนี้เล็กนิดเดียว อยู่กลางมหาสมุทรแปซิฟิก เป็นของอเมริกัน ขึ้นอยู่กับทางการทหารเรืออเมริกัน เมื่อสงครามโลกครั้งที่แล้วมานี้ เมืองในเกาะกวมนั้นเกือบพังทลายหมด ประชาชนแยกย้ายกันไปอยู่เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้การศึกษาลำบากมากในขณะนี้เพราะว่าผู้คนกระจายกันไป ทางการเขาจัดรถรับส่งเที่ยววิ่งรับตามหมู่บ้านมาเรียนในโรงเรียนมัธยม แต่ว่าพ่อแม่ทนค่ารับส่งไม่ไหว เพราะว่าเก็บถึงเดือนละ ๕ เหรียญอเมริกัน เวลานี้จึงมีความลำบากมาก โรงเรียนมัธยมซึ่งมีอยู่กำลังจะล้ม ทางการเขาคิดจะตั้งเป็นโรงเรียนกินนอนต่อไป

ต่อจากเกาะกวมผมได้ขึ้นเรือบินไปเกาะฮาวายถึงเมืองชื่อฮอโนลูลู ได้แวะดูการศึกษาที่นั่นและค้างอยู่ที่นั่นคืนหนึ่ง คิดเป็นชั่วโมงก็ราว ๆ ๒๕ ชั่วโมงเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ดูเพียงเล็กน้อย เมืองฮอโนลูลูนั้นได้รับอารยธรรมและวัฒนธรรมของสหรัฐอเมริกา ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอเมริกันไปหมด ก่อนจะถึงเกาะนี้ ผมได้รับความรู้ว่าถ้าใครจะเดินทางไปที่นั่นต้องระมัดระวังเรื่องผลไม้ ดอกไม้ เอาเข้าเมืองไม่ได้ ผม

เพิ่งไปทรายเอาขณะที่อยู่บนเรือบิน อเมริกากวดขันในเรื่อง
ผลไม้และดอกไม้ยิ่งกว่าสิ่งอื่น เขาบอกว่าถ้าชาวต่างประเทศ
นำเอาดอกไม้หรือผลไม้เข้าไป อาจจะมีตัวแมลงติดไป แมลง
นั้นอาจจะไปทำอันตรายพืชพันธุ์ในเมืองของเขา ผลไม้ก็อาจจะ
มีเมล็ด แล้วเมล็ดนั้นจะเกิดเป็นต้นไม้ขึ้นทำให้พันธุ์ของต้นไม้
ของเขาเสียไป เพราะฉะนั้นบรรดาพวงมาลัยและดอกไม้ที่ใคร
ให้ไปจากเมืองไทย ต้องส่งมอบให้เจ้าหน้าที่ตั้งแต่อยู่บนเรือบิน
เมื่อไปถึงเมืองฮอโนลูลูมีสัมอยู่ ๓—๔ ใบต้องมอบให้เขาหมด
นี่เป็นความรู้พิเศษ ไม่รู้จะเกี่ยวกับการศึกษาเท่าใดนัก

ที่ฮอโนลูลูผมพบคน ๆ หนึ่ง เป็นเจ้าหน้าที่ชาวอเมริกัน
เขาถามเราว่าจะไปไหน ผมก็บอกว่าจะไปประชุมยูเนสโก
คน ๆ นั้นไม่รู้จักว่า ยูเนสโก คืออะไร นึกแสดงความแปลก
ประหลาดเป็นข้อสังเกตอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ว่าการศึกษา
ที่ฮอโนลูลูนั้น ถ้าจะพูดไปเขาก็อยู่ในระดับสูงมาก ประชาชน
ที่นั่นเป็นชาวญี่ปุ่น ซึ่งปลูกเหย้าปลูกเรือนอยู่ราว $\frac{1}{3}$ ของ
พลเมืองทั้งหมด อีก $\frac{1}{3}$ มีเชื้อจีนและฟิลิปปินส์ อีก $\frac{1}{3}$ เป็น
ชาติอเมริกันซึ่งไปอยู่ที่นั่น สิ่งที่ผมชอบมากที่สุด ก็คือมหา-
วิทยาลัย เขามีมหาวิทยาลัยใหญ่โตมาก มีความเจริญเทียบ
ได้กับมหาวิทยาลัยในภาคพื้นสหรัฐอเมริกา และสิ่งที่ผมชอบ

ไปถึงไหนก็พยายามดูการศึกษาหรือสอบสาวเรื่องราวการศึกษาเรื่อยไป เพราะฉะนั้นก่อนอื่นจึงขอเล่าถึงเกาะกวม เกาะกวมนี้เล็กนิดเดียว อยู่กลางมหาสมุทรแปซิฟิก เป็นของอเมริกัน ขึ้นอยู่กับทางการทหารเรืออเมริกัน เมื่อสงครามโลกครั้งที่แล้วมานี้ เมืองในเกาะกวมนั้นเกือบพังทลายหมด ประชาชนแยกย้ายกันไปอยู่เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้การศึกษาลำบากมากในขณะนี้เพราะว่าผู้คนกระจายกันไป ทางการเขาจัดรถรับส่งเที่ยววิ่งรับตามหมู่บ้านมาเรียนในโรงเรียนมัธยม แต่ว่าพ่อแม่ทนค่ารับส่งไม่ไหว เพราะว่าเกือบถึงเดือนละ ๕ เหรียญอเมริกัน เวลานี้จึงมีความลำบากมาก โรงเรียนมัธยมซึ่งมีอยู่กำลังจะล้ม ทางการเขาคิดจะตั้งเป็นโรงเรียนกินนอนต่อไป

ต่อจากเกาะกวมผมได้ขึ้นเรือบินไปเกาะฮาวายถึงเมืองชื่อฮอโนลูลู ได้แวะดูการศึกษาที่นั่นและค้างอยู่ที่นั่นคืนหนึ่ง คิดเป็นชั่วโมงก็ราว ๆ ๒๕ ชั่วโมงเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ดูเพียงเล็กน้อย เมืองฮอโนลูลูนั้นได้รับอารยธรรมและวัฒนธรรมของสหรัฐอเมริกา ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอเมริกันไปหมด ก่อนจะถึงเกาะนี้ ผมได้รับความรู้ว่าถ้าใครจะเดินทางไปที่นั่นต้องระมัดระวังเรื่องผลไม้ ดอกไม้ เอาเข้าเมืองไม่ได้ ผม

เพิ่งไปทราบเอาขณะที่อยู่บนเรือบิน อเมริกากวดขันในเรื่อง
ผลไม้และดอกไม้ยิ่งกว่าสิ่งอื่น เขาบอกว่าถ้าชาวต่างประเทศ
นำเอาดอกไม้หรือผลไม้เข้าไป อาจจะมีตัวแมลงติดไป แมลง
นั้นอาจจะไปทำอันตรายพืชพันธุ์ในเมืองของเขา ผลไม้ก็อาจจะ
มีเมล็ด แล้วเมล็ดนั้นจะเกิดเป็นต้นไม้ขึ้นทำให้พันธุ์ของต้นไม้
ของเขาเสียไป เพราะฉะนั้นบรรดาพวงมาลัยและดอกไม้ที่ใคร
ให้ไปจากเมืองไทย ต้องส่งมอบให้เจ้าหน้าที่ตั้งแต่อยู่บนเรือบิน
เมื่อไปถึงเมืองฮอโนลูลูมีสัมอยู่ ๓—๔ ใบต้องมอบให้เขาหมด
นี่เป็นความรู้พิเศษ ไม่รู้จะเกี่ยวกับการศึกษาเท่าใดนัก

ที่ฮอโนลูลูผมพบคน ๆ หนึ่ง เป็นเจ้าหน้าที่ชาวอเมริกัน
เขาถามเราว่าจะไปไหน ผมก็บอกว่าจะไปประชุมยูเนสโก
คน ๆ นั้นไม่รู้จักว่า ยูเนสโก คืออะไร นึกแสดงความแปลก
ประหลาดเป็นข้อสังเกตอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ว่าการศึกษา
ที่ฮอโนลูลูนั้น ถ้าจะพูดไปเขาก็อยู่ในระดับสูงมาก ประชาชน
ที่นั่นเป็นชาวญี่ปุ่น ซึ่งปลูกเหย้าปลูกเรือนอยู่ราว $\frac{1}{3}$ ของ
พลเมืองทั้งหมด อีก $\frac{1}{3}$ มีเชื้อจีนและฟิลิปปินส์ อีก $\frac{1}{3}$ เป็น
ชาติอเมริกันซึ่งไปอยู่ที่นั่น สิ่งที่ผมชอบมากที่สุด ก็คือมหา-
วิทยาลัย เขามีมหาวิทยาลัยใหญ่โตมาก มีความเจริญเทียบ
ได้กับมหาวิทยาลัยในภาคพื้นสหรัฐอเมริกา และสิ่งที่ผมชอบ

มากที่สุดในมหาวิทยาลัยนั้น ก็คือการฝึกหัดครู ได้ไปดูมาอย่างละเอียดพอใช้ ขณะที่ผมไปถึงนั้น ท่านอธิการบดีของมหาวิทยาลัยไปอยู่เสียที่อินเดีย กำลังเดินทางรอบโลกเหมือนกัน และจะเดินทางจากอินเดียมาเมืองไทย เพราะฉะนั้นผมจึงไม่ได้พบ พบแต่รองอธิการบดีกับหัวหน้าแผนกฝึกหัดครู การฝึกหัดครูในเกาะฮาวายนี้ดีมาก เขาฝึกหัดครูชั้นสูง สูงขนาดขั้นปริญญามีหลักสูตร ๕ ปี ใน ๓ ปีแรกเรียนวิชาสามัญอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์อย่างของเรา เริ่มวิชาครูในปีที่ ๓ เริ่มการฝึกหัดสอนในปีที่ ๔ เขาฝึกหัดสอนในโรงเรียนของเขาเอง มหาวิทยาลัยมีโรงเรียนสำหรับฝึกสอนขึ้นกับแผนกฝึกหัดครู เมื่อจบปีที่ ๔ ก็ได้ปริญญาทางการศึกษา (Bachelor of Education) แล้วก็เรียนต่อไปอีกในปีที่ ๕ ในปีที่ ๕ นี้เขาให้เลือกวิชาเฉพาะ คือ จะเรียนวิชาครูอนุบาล วิชาครูประถม วิชาครูมัธยม หรือวิชาครูอะไร ๆ ก็ได้อีก ๑ ปี ในปีสุดท้ายคือในปีที่ ๕ นี้ ไปฝึกนอกมหาวิทยาลัย ไปฝึกสอนตามโรงเรียนธรรมดา เมื่อจบปีที่ ๕ ก็ได้อนุปริญญาต่อท้าย คือได้ทั้งปริญญาและอนุปริญญาเทียบได้กับ อ.ม., ป.ม. ของเรา เวลาออกทำงานได้เงินเดือนเท่ากันหมด จะเป็นครูอนุบาล ครูประถม ครูมัธยม ครูโรงเรียนไหน ๆ ก็ตามได้เงินเท่ากันหมด

เมื่อเริ่มต้น เมื่อทำงานไปแล้ว ถ้าทำดีก็ได้เงินเดือนสูงขึ้น โรงเรียนฝึกหัดของเขามีตั้งแต่ชั้นอนุบาล ตั้งแต่นักเรียนอายุ ๒ ขวบครึ่งขึ้นไปจนถึงชั้นมัธยม ชั้นประถมมี ๖ ชั้น มัธยมมี ๔ ชั้น แต่กำลังจะเพิ่มให้เป็น ๖ เหมือนกัน การจัดชั้นจัดเป็นชั้นคู่ แบบที่กรมสามัญศึกษาเรียกว่าแบบ ๒/๒ ไม่มีผิด เขาจัดห้องเรียนห้องละ ๓๐ คน แต่ว่าเวลาที่นิสิตเข้ามาฝึกหัดสอนเขาแบ่งเป็น ๒ ห้อง เหลือห้องละ ๑๕ คน การควบคุมการฝึกหัดสอนนั้นละเอียดมาก ควบคุมได้ดีมาก นิสิตที่เรียนจะเป็นครูในมหาวิทยาลัยขณะที่ผมไปเยี่ยมมี ๔๐๐ คนเศษ ๆ และในปีนี้จะจบ ๗๒ คน แปลว่าปีนี้เขาจะได้ครูขนาด อ.ป.,ป.ม. ออกมา ๗๒ คน

ผมไปเยี่ยมมหาวิทยาลัยนี้ตลอดตอนเช้าแล้วก็เลยอยู่รับประทานอาหารกลางวันด้วย เขาให้เลือกว่าจะรับประทานอาหารกลางวันกับอาจารย์ของเขาที่โฮเต็ลแห่งใดแห่งหนึ่งหรือจะไปรับประทานที่ไหน ผมขอกว่าอยากรับประทานที่มหาวิทยาลัยพร้อมกับนิสิต จึงได้เห็นการรับประทานแบบอเมริกันที่เรียกว่า Cafeteria lunch ซึ่งเราน่าจะนำ นำเอามาใช้บ้างสำหรับโรงเรียนใหญ่ ๆ ของเรา วิธีรับประทานแบบนี้คือว่าผู้รับประทานต้องเข้าคิว หัวคิวตั้งอยู่ที่มุม ๆ หนึ่ง ที่ตรง

มุมนั้นมีอาหารตัวอย่างวางไว้ จะเป็นซุปหรือสลัดกุ้งหรืออะไร ๆ ก็ตามวางไว้ แต่เราหยิบไม่ได้เพราะเป็นของตัวอย่างเท่านั้น วางไว้ให้คนที่ผ่านไปเห็นว่าวันนั้นมีอาหารอะไรบ้าง แล้วก็เริ่มเดินไป สิ่งแรกที่ได้ก็คือถาด ทุกคนหยิบถาด ๑ ใบในขณะที่ผ่านไป เอาถาดนั้นวางบนรางแล้วก็เลื่อนถาดไปตามราง พอไปถึงอาหารที่เราต้องการก็หยิบใส่ถาดและเดินเรื่อยไป พอถึงที่สุดท้ายก็หยิบช้อมช่อมตามความต้องการ ถ้าเรามีซุปก็หยิบช้อน รับประทานอะไรที่จะต้องตัดก็หยิบมีดด้วย เมื่อได้ของครบทุกอย่างแล้วก่อนจะออกจากคิว มีผู้คิดบัญชีว่าราคาเท่าไร ให้สตางค์แล้วก็ยกถาดไปรับประทาน ไม่ต้องมีใครมาเซิฟ เมื่อรับประทานเสร็จแล้วก็ยกถาดไปส่งยังที่ ช้อนช่อมที่ใช้แล้วใส่ไปช่องหนึ่ง จานที่ใช้แล้วใส่ไปอีกช่องหนึ่ง ของเศษเหลือก็ใส่ไปอีกช่องหนึ่ง เอาถาดวางไว้อีกแห่งหนึ่งแล้วก็กลับได้ วิธีนี้เห็นว่ารวดเร็วดีมาก ถ้าใครอยากจะลองนำมาใช้ก็อาจจะทำได้

การศึกษาในฮอโนลูลูนี้เลวอย่างไร เราจะมองเห็นได้จากความเป็นอยู่ของบุคคล ผมสังเกตเห็นว่าบ้านช่องที่เมืองนั้นไม่มีรั้ว อย่างมากก็มีเพียงแต่รั้วต้นไม้สวย ๆ เล็ก ๆ ไม่มีรั้วซึ่งจะกันขโมย นี่แสดงว่าการศึกษาของเขาคงดีพอใช้

รถยนต์ต่าง ๆ จอดทิ้งไว้ข้างถนน ไม่เห็นมีใครเดือดร้อน ในบริเวณมหาวิทยาลัยนั้น เมื่อผมไป เห็นมีจอดอยู่ราว ๆ ๕๐๐ คัน ไม่มีใครวิตกว่าจะหาย นี่แสดงถึงสภาพการศึกษาของเขา

ต่อจากฮาวายผมขึ้นเรือบินไปสหรัฐอเมริกา ไปพักอยู่ที่ซานฟรานซิสโกในรัฐคาลิฟอร์เนีย ผมได้ไปดูมหาวิทยาลัยคาลิฟอร์เนียที่เมือง Berkeley ก่อนอื่น ที่นั่นเป็นที่กว้างขวางใหญ่โตมาก มีความงามตามธรรมชาติ มีความสะดวกนานาประการ สำหรับในสหรัฐอเมริกานี้ผมสังเกตเห็นว่าเขาให้ความสะดวกแก่ชาวต่างประเทศเป็นอันมาก เช่นมีอาคารที่พักเรียกว่า International Houses อยู่ตามมหาวิทยาลัยสำหรับคนต่างถิ่นไปอยู่ แล้วก็มักจะมีเจ้าหน้าที่ เรียกว่า Foreign Adviser เป็นผู้แนะนำนักเรียนที่มาจากต่างประเทศ เขาควบคุมให้ไปลงทะเบียนที่นั่นและให้ความช่วยเหลือแนะนำ มีเช่นนี้แทบทุกแห่งที่ผมผ่านมา เมื่อไปมหาวิทยาลัยคาลิฟอร์เนียนี้ ผมมีเวลาน้อย ได้พยายามที่จะดูมหาวิทยาลัยโดยขึ้นไปที่หอสูงสุดที่เขามีอยู่ชื่อว่า Sather Tower สูง ๓๐๐ พิเศษ ก็มองเห็นโรงละครที่เขาเรียกว่ากรีคเธียร์เตอร์ (Greek theatre) ได้เห็นสนามกีฬาใหญ่ที่เรียกว่า Stadium ได้เห็นที่อาบน้ำ (Swimming pull) ได้เห็นอะไร ๆ อีกมาก อาคารหลังหนึ่งที่

ได้เห็นเป็นที่สำคัญมากคือ ไซโคลตรอน (Cyclotron) เป็นที่ที่เขาใช้ทดลองอตอมมิคฟิซิคส์ (Atomic physics) ตั้งแต่ระหว่างสงครามสมัยนั้นได้ใช้เป็นที่ทำการทดลองเพื่อประโยชน์ในการสงคราม แต่เดี๋ยวนี้เขาใช้ทดลองค้นคว้าเกี่ยวกับการแพทย์ สิ่งที่ผมชอบมากที่สุดในมหาวิทยาลัยนี้ก็คือห้องสมุด ห้องสมุดของเขาใหญ่โตมาก มีหนังสือถึงสองล้านเล่มกว่า แต่ที่ชอบนั้นไม่ใช่จำนวนหนังสือ ชอบวิธีการของเขา เขามีวิธีค้นหนังสือได้รวดเร็วมาก ใครจะต้องการหนังสือเล่มไหนก็ขอกเจ้าหน้าที่ ภายใน ๕ นาที หรืออย่างมาก ๑๐ นาทีเขาก็ค้นมาให้ได้ เวลาที่เราต้องการหนังสือก็ไปขอกเขา เขาให้เลขที่ สมมุติว่าเลขที่ ๑๗ รอประเดี๋ยวเดียวไฟฟ้าเลขที่ ๑๗ สว่างขึ้น เราก็ไปเอาหนังสือได้ ในห้องสมุดอันใหญ่โตนั้นมีห้องแคตาล็อกสำหรับค้นว่ามีหนังสืออะไรอยู่ที่ไหน ที่ผมชอบมากก็เพราะว่าเขามีแคตาล็อกของห้องสมุดอื่น ๆ ด้วย เช่น แคตาล็อกของห้องสมุดในยุโรป ห้องสมุดวาติกัน มีหนังสืออะไรบ้างอาจจะค้นได้ทั้งนั้น วิธีการนี้ทำให้ผู้ค้นคว้าสะดวกมาก ถ้าที่มหาวิทยาลัยนี้เขาหาหนังสือที่ต้องการไม่ได้ เขาก็ติดต่อไปทางยุโรป ไปอังกฤษ ไปฝรั่งเศส ไปอิตาลี ไปวาติกัน ที่ตรงใจกลางห้องสมุดมีสิ่งที่แปลกอยู่อย่างหนึ่ง เป็นอาคาร

รูปร่างแปลกออกไป ทำด้วยเหล็กกับแก้วไม่มีไม้ไม่มีคอนกรีตเลย เป็นที่เก็บหนังสือที่มีค่าสำหรับนักค้นคว้าวิชาชั้นสูง เขาบอกว่าหนังสือทั้ง ๆ อยู่ที่อาคารตรงกลางทั้งนั้น ถ้าบังเอิญไฟไหม้ห้องสมุดนั้น ตรงกลางจะไม่ไหม้ คือว่าไฟไหม้เหล็กกับแก้วได้ยาก ที่นั่นมีการสอนวิชาจัดห้องสมุดด้วยมีผู้เรียนราว ๕๐ คน เขาสร้างนักห้องสมุดปีละประมาณ ๕๐ คน

ที่ในคาลิฟอร์เนียนั้น ผมไปอีกมหาวิทยาลัยหนึ่ง เพื่อฝากนักเรียนคือมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด อยู่ใกล้ ๆ กัน ที่นั่นมีนักเรียนไทยเรียนอยู่คนหนึ่ง คือครูอายะดา แห่งโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนี้ใหญ่มาก ใหญ่มากจริง ๆ ผมได้คิดตัวเลขดูแล้ว คิดเทียบเป็นเนื้อที่ของไทยได้ความว่ามีเนื้อที่ถึง ๒๒,๕๐๐ ไร่ และมีชื่อเสียงมากด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาการศึกษา คนที่เคยเรียนวิชาครูมาแล้วอาจจะได้อ่านหนังสือของคับบะเล่ (Cubberley) คับบะเล่เคยเป็นศาสตราจารย์อยู่ที่นี่เอง มีห้องสมุดที่สำคัญอยู่ที่นั่นแห่งหนึ่งคล้าย ๆ ห้องดำรงของเรา เขาทำให้แก่เปรสซิเดนท์ฮูเวอร์ เปรสซิเดนท์ฮูเวอร์นี่ยังมีชีวิตอยู่ แต่เขาทำให้แล้ว อยู่สูงมาก เป็นหอคอย ห้องสมุดอยู่บนยอด ผมได้ไปค้นดูหนังสือในห้องสมุดนั้น มีหนังสือไทยด้วย

ในมหาวิทยาลัยนี้มีประเพณีแปลกอยู่อย่างหนึ่งคือว่า นิสิตผู้ใดเรียนจบไป เขาจารึกชื่อไว้ที่ข้างใต้พนักอาคารแห่งหนึ่ง เพราะฉะนั้นถ้าเราผ่านไปจะเห็นเลข ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๐๐ ๐๑ ๐๒ ถึงเลขที่ ๔๘ เลขที่ ๔๘ หมายความว่าถ้าเขียดูตรงนั้นจะพบชื่อนิสิตที่เรียนสำเร็จไปเมื่อปี ๑๙๔๘ ซึ่งที่ผมชอบมากที่สุดในมหาวิทยาลัยนั้นก็คือโรงละครธรรมชาติ เขามีโรงละครอยู่แห่งหนึ่งจุคนราว ๘,๐๐๐ คน ที่ว่าเป็นโรงละครธรรมชาตินั้นก็เพราะว่ามีแต่หญ้ากับต้นไม้เท่านั้นไม่มีสิ่งอื่นเลย สถานที่นั่งเป็นแอ่งข้างเนินเขา หญ้าเขียวสวยงามมาก ด้านปลายที่สูงขึ้นไปหน่อยคล้ายเวที เป็นหญ้าเหมือนกัน ข้างหลังเป็นต้นไม้ทึบ ฉากก็คือต้นไม้จริง ๆ นี่เอง ด้านข้างเป็นต้นไม้และที่คล้าย ๆ บอกซ์สำหรับผู้มีเกียรติ พื้นเป็นหญ้าเช่นเดียวกัน ผมได้เห็นก็รู้สึกชอบใจว่าเขาช่างคิดช่างทำ เขาใช้ในโอกาสที่แสดงละครมีงานของมหาวิทยาลัย จะประสาทปริญญาก็ไปประกอบพิธีกันที่นั่น นี่คือโรงละครธรรมชาติ

ที่ซานฟรานซิสโกยังมีโรงเรียนดี ๆ อีกหลายแห่ง เช่น ข้ามฟากไปที่โอ๊คแลนด์ (Oakland) ก็มีมิลส์คอร์เลช (Mills College) เป็นโรงเรียนดีมาก รับสตรีโดยเฉพาะ ไม่รับผู้ชาย

ที่ในซานฟรานซิสโกนั้นเองมีโรงเรียนผักหัดครูซึ่งให้ปริญญาได้เหมือนกัน ที่นั่นมีการสอนอย่างดีมาก ผู้ที่จะเป็นครูได้รับการฝึกเป็นอย่างดี มีการทดลอง เช่น ทดลองเสียงและการได้ยิน (Speech and Hearing) โรงเรียนนี้เขาบอกว่า ยินดีตกลงที่จะรับนักเรียนไทยให้เข้าศึกษาได้ถึง ๒๕ คน ถ้าเราต้องการ

ออกจากคาลิฟอร์เนีย ผมข้ามประเทศไป ไปดูการศึกษาในแถบที่เขาเรียกว่ามิดเวสต์ (Mid-West) ซึ่งอยู่กลาง ๆ ประเทศ ที่จริงค่อนไปทางตะวันออกสักหน่อยด้วยซ้ำไป แต่เขาเรียกว่ามิดเวสต์ ได้ไปดูมหาวิทยาลัยอินดิอานา (Indiana State University) และมหาวิทยาลัย โอไฮโอ (Ohio State University) มหาวิทยาลัยทั้งสองนี้เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐบาล มหาวิทยาลัยโอไฮโอเป็นมหาวิทยาลัยที่ดีมาก มีคนไทยเรียนอยู่ที่นั่น ที่มหาวิทยาลัยอินดิอานามีข้าราชการของเราไปเรียนที่ศึกษาอยู่สองคน พอไปถึงก็ได้รับเชิญให้ไปที่แห่งหนึ่ง มีคนขนข้าวของไปให้เสร็จ สถานที่เหมือนกับโฮเต็ลแห่งหนึ่ง มีห้องหับ ต้องไปลงชื่อว่าชื่ออะไร มาจากไหน ได้ห้องเลขที่เท่าไร เขาถามว่าจะรับประทานอาหารอะไรบ้าง ผมนึกว่าเป็นโรงแรม แต่ว่าไม่ใช่กลายเป็นสโมสรของมหาวิทยาลัย แปลว่ามหาวิทยาลัยเขาจัดสโมสรขึ้นในรูปของโรงแรม นิสิตที่

ไม่มีที่พักจะไปอยู่ก็ได้ หรือเมื่อผู้ปกครองมาเยี่ยมจะพักอยู่ก็ได้ เขาให้ความสะดวกนานาประการ อีกสักครู่อธิการบดีก็มาหา และต้อนรับเชื้อเชิญให้เกียรติยศอย่างมากที่สุด

สงฆ์ผมสังเกตเมื่อมาดูมหาวิทยาลัยนี้คือ อเมริกามิได้ถูกระเบิดครั้งสงคราม ไม่มีอะไรพังทะลายเสียหายเลย แต่กระนั้นเขาก็สร้างเพิ่มเติมกันอย่างมากมายโดยไม่มีการหยุดยั้ง ผมเหลียวไปถามว่า ตึกนี้สร้างไว้ทำไม ราคาเท่าไร เขาบอกว่า ตึกนี้สร้างไว้สำหรับกิจการเช่นนั้น ๆ ราคา ๔ ล้านเหรียญ เขาพูดจำนวนล้านเหรียญกันง่าย ๆ ผมถามว่า อีกสองตึกนั้นอะไร อยู่ใกล้ ๆ กัน เขาบอกว่า หอพักสำหรับนักเรียน หอพักนักเรียนเขามีมากมายเหลือเกินแล้ว ยังสร้างขึ้นอีกสำหรับนักเรียนที่มีครอบครัวแล้ว เขาดูแลนักเรียนดีจริง ภายหลังสงครามที่แล้วมานี้คนที่ไปเป็นทหารแล้วกลับมาเรียนต่อมีจำนวนมาก และมักจะมีภรรยา มีลูก เขาจึงจัดหอพักให้สำหรับครอบครัว หอพักที่กำลังสร้างอยู่นี้มีสองหลัง ราคารวมกันราว ๒ ล้านเหรียญเศษ ๆ ขนาดซึ่งมีครอบครัวได้ถึง ๒๑๐ ครอบครัว เขาบอกว่าแพงสักหน่อย เพราะว่านอกจากห้องนอนและห้องนั่ง ต้องทำห้องน้ำห้องท่า

อย่างเรียบร้อย และต้องมีห้องครัว สำหรับครอบครัวหนึ่ง ๆ ด้วย นี่เป็นข้อสังเกตของผม

มหาวิทยาลัยอินดิอานานี้เป็นมหาวิทยาลัยขนาดกลาง แต่มีโรงละครซึ่งใหญ่กว่าหอประชุมของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยเกือทุก ๆ ด้วยด้วยนวม ทั้งสำหรับวงดนตรีนั้นเวทีเลื่อนขึ้นเลื่อนลงได้ คือเลื่อนขึ้นไปเสมอเวทีก็ได้ ให้จมหายลงไปข้างล่างก็ได้ นอกจากนี้ ข้างหลังยังมีโรงละครเล็กๆ อีกภายในอาคารหลังเดียวกัน ถ้าเป็นงานใหญ่เขาก็ใช้ห้องใหญ่ งานเล็กเขาก็ใช้ห้องเล็ก

ผมได้ไปดูสนามกีฬาของมหาวิทยาลัยซึ่งใหญ่โต จุคนดูได้ราว ๓๕,๐๐๐ คน แต่เท่าที่ได้เห็นมา ที่นั่งดูกีฬาในอเมริกาแปลกกว่าของเราคือ มีแต่โครงเหล็กเฉย ๆ ไม่มีคอนกรีต เอาแต่เหล็กมาต่อ ๆ กันเข้าเป็นที่นั่ง ขั้นนอตสกรูให้แน่นหนาก็ต่อขึ้นไปเป็นที่ดูกีฬาได้ เขาบอกว่าถ้าอยากจะต่อขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ก็ต่อสูงขึ้นไปอีกได้ ที่มุม ๆ หนึ่งของสนามกีฬานั้น มีที่สำหรับเจ้าหน้าที่หนังสือพิมพ์ เจ้าหน้าที่วิทยุตลอดจนเจ้าหน้าที่วิทยุโทรภาพ ต่อจากนั้นผมได้ไปดูแผนกภาพยนตร์ทัศนศึกษาซึ่งเป็นที่ข้าราชการของเราสองคนได้ไปเรียนอยู่ก่อน มีภาพยนตร์ทัศนศึกษามากมายจนนับไม่ถ้วน

สมัยนี้ในสหรัฐอเมริกาเขาใช้ภาพยนตร์ช่วยในการสอนมากเหลือเกิน ภาพยนตร์ช่วยสอนได้ทุกวิชา ผมได้ดูการสอนเลขเศษส่วนด้วยภาพยนตร์ครู่หนึ่ง ชอบใจมาก ได้ส่งซื้อมาด้วย ที่มหาวิทยาลัยนั้นเขามีเงินเฉพาะสำหรับซื้อภาพยนตร์เพิ่มเติมปีละ ๒ แสนเหรียญเศษ เขาพูดกันเป็นแสนเป็นล้านซึ่งเราเห็นเป็นของอัศจรรย์มาก เจ้าหน้าที่แผนกรับ รับภาพยนตร์มาลงบัญชีแล้ว เก็บให้ถูกใส่แคตตาล็อกให้ถูก เจ้าหน้าที่จำหน่ายอยู่อีกทางหนึ่ง จ่ายออกไปใช้ที่มหาวิทยาลัยและที่โรงเรียนภายนอกมหาวิทยาลัย มีรถยนต์มาขนไปตลอดวัน มีห้องทดลองภาพยนตร์ ทดลองว่าเรื่องใดดี เรื่องใดไม่ดี เหมาะแก่วิชาไหน เหมาะแก่เด็กอายุเท่าไร มีห้องทำภาพยนตร์ ห้องอัดฟิล์มมีพร้อมทุกอย่าง มีสถิติแผนผังแสดงให้เห็นว่าภาพยนตร์เรื่องไหน โรงเรียนไหนได้ดูแล้ว เมื่อไร และเรื่องไหนเวลานี้อยู่ที่ไหน ใครขอยืมไป กำหนดจะส่งกลับมาเมื่อไร ทำไว้พร้อมอย่างเรียบร้อยน่าชม

ต่อจากนี้ผมได้ ไปทาง ตะวัน ออก ของ อเมริกา เพื่อ ฝาก นักเรียนและดูการศึกษาต่อไป ได้ไปดูมหาวิทยาลัยดี ๆ เช่น ฮาวาด (Harvard) และเยล (Yale) ที่ฮาวาดได้พบอาจารย์ที่

ชอเสียงในทางการศึกษาผู้หนึ่ง ผมได้พูดฝากฝั่งนักเรียน ได้รับคำตอบว่า มาฝากนักเรียนเรียนวิชาการศึกษากดีแล้ว จะสอบเอาปริญญาทางการศึกษาก็ได้ แต่ว่าถ้ามาละก้อจะสอนให้หลาย ๆ อย่าง หมายความว่า วิชาที่เราควรจะรู้ ที่เขาจะให้ได้นั้นมีมากกว่าการศึกษา แต่ว่าจะเลือกรักปริญญาทางการศึกษาก็ตามใจ นี่เป็นข้อคิดซึ่งน่าคำนึงอยู่ ที่มหาวิทยาลัยฮาวาดนั้นมีอะไรแปลกอยู่อย่างหนึ่ง ที่ไม่มีที่ไหนในโลก คือมีพิพิธภัณฑ์ดอกไม้ทำด้วยแก้ว ปรากฏว่า มีชาวเยอรมันพ่อกับลูกสามารถทำดอกไม้ทุกชนิดได้ด้วยแก้ว ตลอดจนรากจนเกษร ทุก ๆ อย่าง เป็นสิ่งธรรมชาติทำด้วยแก้ว เขาชี้วิชาไม่บอกใคร พ่อบอกลูกชายเท่านั้น ลูกชายทำต่อมา ลูกชายไม่บอกใครและก็ตายไปแล้วลงท้ายคนที่รู้วิชานี้ ๒ คนได้ตายไปหมดแล้ว ชาวอเมริกันมีเงินมาก ไปกวาดซื้อเอามาจากเยอรมันตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ดอกไม้แก้ว เป็นสิ่งที่แปลกประหลาด

มหาวิทยาลัยเยลเป็นมหาวิทยาลัยที่ดีมาก แต่ไม่รับนักเรียนหญิงในชั้นปริญญาตรี สำหรับชั้นปริญญาโท รับนิสิตหญิงที่มาจากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ได้ รูปร่างแผนผังและอาคารคล้ายมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด หรือเคมบริจมากที่สุด

นอกจากนั้นผมได้เยี่ยมวิทยาลัยวิศวกรรมที่เรียกว่า M.I.T. ย่อมาจาก Massachusetts Institute of Technology ไม่ใช่มหาวิทยาลัย แต่ว่าสูงไม่แพ้มหาวิทยาลัยใด ๆ ที่เขาไม่เรียกตัวเองว่ามหาวิทยาลัยก็เพราะว่า เขาสอนวิชาวิศวกรรมศาสตร์อย่างเดียว ผิดหลักของมหาวิทยาลัยในข้อที่ว่า มหาวิทยาลัยต้องสอนหลาย ๆ วิชา พอผมไปถึงข้อประหลาดใจอันแรกก็เกิดขึ้น คือว่าประตูเปิดเองได้ ได้ความว่าเขาเป็นนักวิศวกรรม เขาทำประตูกลไว้ ใครมาประตูก็เปิดเอง เปิดโดยแสง มีแสงอะไรส่องอยู่ ซึ่งเรามองไม่เห็น ถ้าตัวเราเดินผ่านไปตัดแสงนั้นเข้า ประตูก็เปิด ที่สหรัฐอเมริกาเขาเล่นกลอยู่อย่างนี้เสมอ เช่นเราจะไปหาใครที่บ้านแห่งหนึ่ง เราก็กดกระดิ่ง ประตูเปิดเอง เจ้าลิฟท์ก็ลงมาหาเราเอง แล้วเราก็เปิดเข้าไป ไม่ต้องมีใครคอยรับใช้

ที่นิวยอร์คผมได้ดูอะไรหลายอย่างเหมือนกัน ได้ดูอเมริกันฟุตบอล จำมาฝากกรมพลศึกษา ฟุตบอลแบบอเมริกันนี้เล่นตั้ง ๓ ชั่วโมงจึงจะจบเกมส์หนึ่ง จะต้องไปตั้งแต่บ่ายสองโมงจนถึงบ่ายห้าโมง เกือบมืดจึงได้กลับ ที่เขาเล่น ๓ ชั่วโมงก็เพราะว่าไม่แบ่งเป็นครึ่งแรกครึ่งหลัง แต่แบ่งเป็น ๔ ครึ่ง หยุดทีหนึ่งแล้วก็เล่นต่อ เล่นไปอย่างนั้น ๔ หน หยุดพัก ๓ ครั้ง

และยิ่งกว่านั้นผู้เล่นยกมือขอหยุดเมื่อไร ผู้ตัดสินต้องเป่านกหวีดให้หยุดได้ เพราะฉะนั้นจึงหยุดกันบ่อยพอใช้ วิธีเล่นคล้ายรักบี้มากกว่าฟุตบอล แต่ว่าไม่เหมือน เวลาวางทรายได้ ๗ คะแนน เวลาเตะข้ามได้ ๑ คะแนน และมีกติกาต่าง ๆ อีกมากที่ไม่เหมือนกัน ขนสนามมีผู้ตัดสิน ๕ คน

นอกจากนี้ผมได้ไปเยี่ยมองค์การของยูโน (UNO) ที่เลคซักเซส (LAKE SUCCESS) และได้ดูการเลือกตั้งประธานาธิบดีคนใหม่ด้วย ขณะที่ผมอยู่นิวยอร์คนั้นได้ไปติดต่อกับสถานที่เรียกว่า Institute of the International Education เขาจัดเรื่องการศึกษาของชาวต่างประเทศทั่วสหรัฐอเมริกา องค์การนี้เป็นผู้ที่ให้ทุนเล่าเรียนแก่คนไทยไปแล้วหลายคน

แต่สิ่งที่ผมชอบมากที่สุดในนิวยอร์คนี้คือหอดูดาว ได้ไปดูหอดูดาวของเขาจริง แต่ไม่ได้ดูดาวจริง ๆ เป็นดาวปลอมทั้งนั้น เข้าไปดูเสียเงินเพียงเล็กน้อยถ้าเป็นนักเรียนก็ยังถูกลงไปอีก เขาทำไว้เพื่อการศึกษา หอดูดาวนี้เป็นอาคารสองชั้น ชั้นล่างเป็นห้องกลม ตรงกลางมีดวงอาทิตย์จำลองแขวนอยู่รอบ ๆ นั้นมีดาวพระเคราะห์ต่าง ๆ มีโลก มีพระจันทร์ มีดาวพระพุธ ดาวพฤหัสบดี และดาวอื่น ๆ ตามความเป็นจริง เรา

มองเห็นดาวเหล่านั้นหมุนรอบดวงอาทิตย์ ดวงไหนหมุนเร็ว ดวงไหนหมุนช้าก็เห็น ดวงไหนเล็กดวงไหนใหญ่ก็เห็นอย่างแจ่มแจ้งตามอัตราส่วน พระจันทร์หมุนรอบโลกไปตามอัตราส่วนความเร็ว ใครอยากจะเข้าใจในเรื่องจักรวาฬ เข้าใจในเรื่องดาวก็ควรจะไปที่นั้น ได้เห็นหมด ผมมีความสนใจในเรื่องนี้มาก และมีความรู้เป็นทุนอยู่บ้าง แต่ว่าได้ความรู้เพิ่มเติมออกมากมาย เขาบอกว่ามีโปรเฟสเซอร์ที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกาพิสูจน์ว่า โลกเรานี้ไม่ได้กำลังเย็นลง แต่กำลังร้อนเข้า เวลานี้โลกเรากำลังร้อนเข้าทุกที แม้ว่าจะสังเกตไม่ได้ทันเพราะกำลังผ่านคลื่นร้อน อีกตั้งหมื่นๆ ปีจึงจะกลับเย็นเข้า ผู้อธิบายแจ้งว่าถ้าไม่เชื่อก็ขอให้รอดู ได้ความรู้อีกอย่างหนึ่งว่าดาวพระพุธนั้นหน้าเข้าหาดวงอาทิตย์อยู่เรื่อยไป ด้านหนึ่งหันเข้าหาดวงอาทิตย์ อีกด้านหนึ่งหันออกจากดวงอาทิตย์อยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นจะว่าดาวพระพุธร้อนที่สุดก็ได้เย็นที่สุดก็ได้ ด้านที่ไม่เห็นพระอาทิตย์เลยย่อมเย็นที่สุด อีกด้านหนึ่งร้อนที่สุด ดาวพระอังคารที่ผมเห็นนั้นมีเดือนหงายเต็มดวงวันละ ๓ ครั้ง เพราะว่ามีพระจันทร์อยู่ ๒ ดวง ทั้งรอบพระอังคาร ดวงหนึ่งวิ่งเร็วเหลือเกิน วิ่งเร็วมากทีเดียว เพราะฉะนั้นเขาบอกว่าถ้าอยู่ที่โลกพระอังคารวันไหนเราอยากออกไปชมพระจันทร์เต็มดวง

ถ้าช้าไป รออีกสักครู่เดียวอาจเห็นพระจันทร์เต็มดวงอีก
ประชาชนทั่วไปจึงได้รับความสะดวกมาก ได้ความรู้อีกอย่างหนึ่ง
คือว่า ดาวพระพุธสัยคมีพระจันทร์ ๘ ดวง แต่ว่า ๓ ดวง
ในจำนวนนั้นหมุนผิดทาง คือหมุนตรงกันข้ามกับดวงอื่น ๆ
เพราะฉะนั้นพระจันทร์ทั้งสองนี้ได้ในอากาศ ๕ ดวงหมุน
ไปทางหนึ่ง อีก ๓ ดวงหมุนอีกทางหนึ่ง จำพวก ๕ ดวงหมุน
ทางเดียวกับพระจันทร์ของเรา และพระจันทร์ในโลกอื่น ๆ อีก
๓ ดวงหมุนกลับ นี่เป็นความรู้ใหม่ซึ่งได้ทอดูดาวชั้นล่าง
ต่อจากนั้นก็ไปดูหอดูดาวชั้นบน ห้องชั้นบนนั้นมีเพดานโค้ง
เหมือนกระทะครอบห้องอยู่ นั่นคือจักรวาลจำลอง เมื่อเข้าไป
ถึงเขาให้นั่งแล้ว เขาก็ดับไฟมืดหมด มืดจนมองไม่เห็นอะไร
จนนิดเดียว ต่อจากนั้นดาวก็ค่อย ๆ ปรากฏขึ้นทีละดวงจนเต็ม
ท้องฟ้า ซึ่งไม่ใช่ท้องฟ้าจริง วิธีทำก็คือว่าเขามีเครื่องจักรอยู่
กลางห้องเป็นเครื่องจักรอันใหญ่มหึมา โตสัก ๕ เท่าตัวคน
เห็นจะได้ มีผู้บังคับเครื่องจักรนั้นให้ฉายแสงเป็นดาวตามความ
เป็นจริงทุกประการ ดาวอะไรอยู่ทางไหนเขาฉายให้เห็นหมด
และยิ่งกว่านั้นเขาฉายให้ดูดาวถอยหลังก็ได้ เขาบอกว่าเมื่อ
๑๐๐ ปีมาแล้ว ท้องฟ้าเมืองนิวยอร์กเป็นอย่างไร มีดาวอะไร
บ้าง เขาฉายให้ดูได้โดยใช้เครื่องจักรอันนั้น อีกพันปีท้องฟ้า

จะเป็นอย่างไรเขาก็ฉายให้ดูได้เหมือนกัน ฉายให้ดูดาวที่ขั้วโลกเหนือขั้วโลกใต้ได้ทั้งนั้น ในวันที่เราไปดูนั้น เขาพาเราไปดูท้องฟ้าที่ขั้วโลกใต้ เขาฉายดาวขึ้นเต็มท้องฟ้าก่อน แล้วบอกว่า "เราจะไปขั้วโลกใต้" แล้วก็สั่งให้เครื่องจักรนั้นเคลื่อนดาว ดาวนั้นก็เคลื่อนไปจนถึงสภาพท้องฟ้าขั้วโลกใต้ ไม่เห็นดาวเหนือ หายไปเลย เขาอธิบายให้ฟังว่าดาวดวงไหน คือดาวอะไรที่ขั้วโลกใต้ พอจะเสร็จเขาก็เปิดไฟที่ขอบท้องฟ้าให้สว่างขึ้นทีละน้อย คล้ายกับว่าเป็นเวลาเช้าตรู่และเริ่มเป็นเวลากลางวัน ดาวก็หายไปหมด เขามีเครื่องมือเช่นนี้ไว้สอนนักเรียน แต่มันใหญ่โตเกินไปที่จะอยู่ที่โรงเรียน เขาจึงสร้างไว้ที่นั่นแล้วให้นักเรียนมาดู นี่เป็นสิ่งที่ผมชอบมากที่สุดที่นิวยอร์ค

ต่อจากสหรัฐอเมริกา ผมก็ได้ข้ามมหาสมุทรไปยังประเทศอังกฤษ สิ่งที่ผมสังเกตทันทีเมื่อถึงประเทศอังกฤษก็คือว่า อังกฤษได้ประสบภัยสงครามอย่างมาก มีความเดือดร้อนมากมายหลายประการ โดยเฉพาะเครื่องอาคาร สถานที่และเรื่องอาหาร เวลาไปรับประทานอาหารตามภัตตาคารต้องเข้าคิว เข้าคิวบางทีนานมาก และจะรับประทานอาหารเกิน ๕ ชิลลิงไม่ได้ เขายังคับไว้เพื่อประหยัดอาหาร ไข่หาได้ยาก

๗ วันจึงจะได้สักใบหนึ่ง อาคารบ้านเรือนพังทลายมากพอใช้และโรงเรียนก็พังมากมายหลายแห่ง ครูในโรงเรียนเทศบาลนครลอนดอนได้รับเงินเพิ่มเป็นพิเศษเหมือนกับเราเหมือนกัน แต่อัตราไม่สูงมากนัก ซึ่งมีความหมายว่าถึงของจะแพงขึ้นก็แพงขึ้นไม่มากนัก การให้เงินเพิ่มพิเศษนี้ เขาคิดเวลาทำการงานเป็นเกณฑ์ ใครทำงานมานานได้มาก เพิ่งเข้าทำงานได้น้อย โรงเรียนหลายโรงเรียนไปอาศัยอยู่ในสถานที่แห่งเดียวกัน ออกจะเบียดกันสักหน่อย เขาสร้างโรงเรียนใหม่เหมือนกัน แต่น้อยแห่ง ผมรู้สึกว่าเขาพยายามประหยัดทุกอย่าง พยายามไม่สร้าง พยายามอดเพื่อจะให้เศรษฐกิจของบ้านเมืองดีขึ้น ได้ไปพบโรงเรียนหลังหนึ่ง ๓ โรงเรียนไปรวมอยู่ด้วยกัน ชั้นล่างโรงเรียนหนึ่ง ชั้นกลางโรงเรียนหนึ่ง ชั้นบนอีกโรงเรียนหนึ่ง บางแห่งที่ได้พบชั้นบนพัง ชั้นกลางใช้เป็นที่เรียนกันอยู่ ชั้นบนที่พังนั้นเขาก็จัดการเกี่ยงสลักหักพังปิดประตูกันเขตตรงนั้นไม่ให้ใครเข้าไป ที่เหลือใช้เรียนกันได้ โรงเรียนบางหลังเขากำหนดไว้ก่อนแล้วว่าจะรื้อ เพราะหลังใหม่สร้างเสร็จแล้ว แต่พอเกิดสงครามหลังใหม่เกิดพังไป หลังที่จะรื้อยังรื้อไม่ได้ ต้องเรียนอยู่เช่นนั้น แต่ว่าในการ

บำรุงนักเรียนเขาเอาใจใส่มากไม่ได้ลดมือเลย ทั้ง ๆ ที่สถานที่หักพังเช่นนั้น เขาดูแลนักเรียนดีมาก มีแพทย์มาตรวจร่างกาย มีนางพยาบาลประจำโรงเรียนบ้าง มาเยี่ยมโรงเรียนบ้าง ทำกันอย่างเต็มที่ มีนมสดให้รับประทาน มีอาหารกลางวันให้รับประทานที่โรงเรียน สำหรับเด็ก ๆ ยังให้รับประทานน้ำมันตับปลาที่โรงเรียนด้วย อาหารที่โรงเรียนนเขาคิดถูกมาก เราไปรับประทานตามภัตตาคารเสียราว ๕ ชิลลิง แต่ที่โรงเรียนราคาอาหาร ๑๐ เพนนี รวม ½ ของ ๕ ชิลลิงเท่านั้น และนักเรียนไม่ต้องเสียทั้ง ๑๐ เพนนีด้วยซ้ำไป - เสีย ๓ เพนนีบ้าง ๔ เพนนีบ้าง ๕ เพนนีบ้าง อีกส่วนหนึ่งนั้นรัฐบาลหรือเทศบาลออกให้ มีโรงเรียนแห่งหนึ่งเก็บค่าอาหารตามความสูงของนักเรียน นักเรียนตัวเล็กเก็บน้อย นักเรียนโตเก็บมากขนตามส่วนของร่างกาย แต่ถ้าใครไม่มีจะให้ เขาก็ให้อาหารเปล่า ๆ โดยไม่เก็บเงิน ในโรงเรียนเดียวกันบางคนก็เสียเงิน บางคนก็ไม่เสียเงิน สำหรับนมสดที่รับประทาน โรงเรียนซื้อได้ในราคาต่ำ ผมไปพบโรงเรียนแห่งหนึ่งเขามีฟาร์มมีวัวมาก ปลูกผักต่าง ๆ ไว้ ผมยอกว่าเขามีวัวมากคงสบาย นักเรียนคงได้รับประทานมาก แต่เขายอกว่านมที่ได้จากวัวนั้น เขานำส่งรัฐบาลหมด แล้วกลับไปซื้อมาใหม่ เพราะว่าเวลาเอานมวัวไปส่ง

รัฐบาลได้ราคาแพง เวลาไปซื้อมาให้เด็กได้ราคาถูก เพราะฉะนั้นเขาจึงเอาไปขายเสียก่อนแล้วไปซื้อมาทีหลัง

วิธีการในอังกฤษดีมาก รัฐบาลอุดหนุนโรงเรียนมากมายเหลือเกิน เช่นอาหารอย่างที่ว่านั้น นอกจากนั้นยังมีการพาไปเที่ยวเพื่อหาความรู้ ซึ่งเขาไม่ได้ลดลงเลย ผู้ปกครองก็พยายามร่วมมืออย่างมาก ผมไปเยี่ยมโรงเรียนแห่งหนึ่ง ครูใหญ่บอกว่าจะพานักเรียนข้ามฟากไปเที่ยวที่ประเทศเบลเยี่ยม ผมถามว่าที่จะไปครั้งนี้มีนักเรียนไปมากหรือไม่ เขาบอกว่านักเรียนไปกันทั้งหมด ผมถามว่าเอาเงินมาจากไหน เขาว่าผู้ปกครองให้ ผมถามว่าผู้ปกครองที่ไม่มีเงินให้นั้นมีไหม เขาบอกว่ามีถมเถไป ผมถามว่านักเรียนจะไปอย่างไรได้เมื่อผู้ปกครองไม่มีเงินให้ เขาบอกว่าเขาติดต่อกับผู้ปกครองและเชิญผู้ปกครองมาเพื่อแจ้งว่าจะพานักเรียนไปที่นั่นที่นี่ และจะเก็บเงินเท่านั้นเท่านี้ ถ้าผู้ปกครองบอกว่าไม่มีเงิน โรงเรียนก็ออกให้ เขามีงบประมาณสำหรับอุดหนุนในเรื่องนี้ แปลว่าถ้าผู้ปกครองไม่มีเสีย โรงเรียนก็ให้ แล้วเขาก็พานักเรียนไปได้ มีความสำคัญอย่างยิ่งอยู่ข้อหนึ่ง คือว่า นักเรียนไม่ทราบว่าโรงเรียนให้เงินหรือผู้ปกครองให้เงิน นักเรียนมักนึกว่าพ่อแม่หรือผู้ปกครองให้ เพราะเห็นผู้ปกครองมาโรงเรียน

แล้วกันกว่าเอาเงินมาเสียแล้ว ผู้ปกครองกับครูเขาเชื่อและช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาก ยังมีตัวอย่างอีกรายหนึ่ง ผมไปโรงเรียนสหศึกษา ถามครูใหญ่ว่าที่โรงเรียนสหศึกษานี้ตรวจขีดหมายนักเรียนหรือเปล่า เขาบอกว่าไม่ตรวจ ผมถามว่า ถ้านักเรียนเขียนอะไรที่ไม่สมควรไปทางบ้านจะทำอย่างไร เขาบอกว่าไม่มีปัญหาอะไรเลย ผู้ปกครองจะเอาหนังสือนี้มาให้ทันที นี่แสดงว่าผู้ปกครองกับครูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ที่ในอังกฤษผมไปเยี่ยมโรงเรียนมากมายหลายประเภท ไปเยี่ยมโรงเรียนที่เรียกว่า Nursery School และ Infant School โรงเรียนนิสเซอรี่ สกูล เป็นโรงเรียนเด็กเล็ก เล็กกว่าโรงเรียนอนุบาลของเรา อายุ ๒ ขวบ ถึง ๔ ขวบ ส่วนอินแฟนสกูลนั้น ๕ ขวบ ถึง ๗ ขวบ ยูเนียร์ สกูล (Junior School) อายุ ๘ ขวบ ถึง ๑๑ ขวบ เทียบกับโรงเรียนประถมของเรา แล้วยังมีโรงเรียนอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า เพรยสกูล (Prep. School) คือ โรงเรียนเตรียม เตรียมสำหรับบับลิกสกูล (Puplic School) ส่วนโรงเรียนมัธยมก็ได้ไปดูมาหลายประเภท เช่น แกรมมาร์ สกูลชาย (Grammar School) แกรมมาร์ สกูลหญิง สหศึกษาหญิงชายปนกันและโรงเรียนบับลิกสกูล

ได้ไปดูโรงเรียนสหศึกษาที่กินนอน และโรงเรียนแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า มอเดินสกูล (Modern School) โรงเรียนอาชีวศึกษาก็ได้ไปดูมาหลายประเภท ทั้งมหาวิทยาลัยและโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ก็ได้ไปดูมาทั้งนั้น

โรงเรียนเนิสเซอรสกูล คือ โรงเรียนอนุบาลสำหรับเด็กเล็ก ๆ ผมไปดูโรงเรียนที่ดีมากมาแห่งหนึ่ง แต่เห็นจะไม่ดีที่สุดในโลก เพราะว่าที่ดีที่สุดในโลกไปอยู่ในฝรั่งเศสเสียแล้วเมื่อกัน (กล่าวพาดพิงถึงปาฐกถาของหม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย) อย่างไรก็ดี โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนอนุบาลที่ดีมาก เขารับนักเรียนอายุ ๒ ขวบ และรับ ๖๐ คนเท่านั้น ผมถามถึงวิธีรับนักเรียนของเขา ที่จริงผมได้ไปดูโรงเรียนอนุบาลมาหลายแห่ง วิธีรับนักเรียน ครูใหญ่เขาตัดสินเด็ดขาดว่าจะรับใคร ไม่รับใคร ตามปรกตินักเรียนที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนอนุบาลมีมากมายเหลือเกิน ไม่มีทีจะรับหมด ครูใหญ่ตอบเหมือน ๆ กันว่า เขารับนักเรียนโดยนึกถึงความจำเป็นก่อน เช่น ถ้าครอบครัวไหนไม่สามารถเลี้ยงลูกของตัวได้ เขารับ ผมได้ไปพบเด็กซึ่งไม่มีพ่อ ในครั้งสงคราม พวกนี้เขารับก่อนเสมอ ลูกแม่หม้าย หรือแม่เจ็บป่วย เช่นนี้เขา

รับก่อน เพราะฉะนั้นวิการจึงไม่เหมือนโรงเรียนละออุทิศ และไม่มีนักเรียนแขยนักเรียนโรงเรียนละออุทิศ เขารับโดยถือหลักความจำเป็นของเด็กและความจำเป็นทางบ้าน ผมได้ไปพบกับปลัดกระทรวงศึกษาธิการอังกฤษ คุยกันถึงเรื่องนท่านปลัดกระทรวงให้ผมเดาว่า เด็กเข้าโรงเรียนอนุบาลได้กเปอร์เซ็นต์ของที่ควรจะเข้า หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือว่า ประเทศอังกฤษมีที่รับเด็กอนุบาลกี่เปอร์เซ็นต์แล้วในเวลาน ผมเดาผิดคำตอบคือเปอร์เซ็นต์เดียว เด็กที่ควรจะเข้าโรงเรียนอนุบาลมีเท่าไรก็ตาม มีโรงเรียนที่จะรับได้ร้อยละหนึ่งเท่านั้น ในเวลานั้นอังกฤษกำลังเร่งการโรงเรียนอนุบาล แต่ก็เร่งเร็วไม่ได้ต้องไปช้า ๆ ในโรงเรียนอนุบาลแห่งที่ผมว่าดีมากนั้น ผมสังเกตว่าเขามีความคิดแปลกในเรื่องของเล่นของเด็ก เขาบอกว่าของเล่นซึ่งเราประดิษฐ์ขึ้นอย่างสวยงามทำให้เหมือน ๆ กันหมด เช่น รูปเหลี่ยมทำให้เท่ากันหมด เช่นนี้ไม่เห็นจำเป็นเลย เขาบอกว่าที่เราทำให้สวย ให้เหมือนกัน ให้เรียบร้อยนั้นเป็นความคิดของผู้ใหญ่ ส่วนเด็ก ๆ นั้นไม่ต้องการ มีอะไรก็เล่นได้เล่นได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจะเสียเวลาไปซื้อของดี ๆ มาทำไมเศษไม้ที่เขาวางไว้ให้เด็กเล่นไม่เท่ากันสักอัน ไม้ชนิดที่

โรงเรียนช่างไม้เขาทำเหลือเศษใช้ได้ทั้งนั้น เอามาวางไว้ให้เด็กเล่น เด็ก ๆ เล่นกันสนุกไปเสียอีก

ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ในอังกฤษเวลานี้เขาพยายามใช้โรงเรียนอย่างที่เรียกว่า Open Air ให้ได้รับอากาศบริสุทธิ์มากที่สุด ห้องที่เราเห็นที่โรงเรียนอนุบาลแห่งหนึ่งไม่เรียกว่าห้องเรียน เรียกว่า เชลเตอร์ (Shelter) คือที่พักเท่านั้น ไม่ใช่ที่สำหรับจะมาอยู่ ที่เด็กจะอยู่คือกลางแจ้ง ทำสวนสวย ๆ ไว้ มีร่มไม้ ต่อเมื่อฝนตกหรืออากาศวิปริตจึงเข้าไปอยู่ในเชลเตอร์ นี่เป็นวิธีการซึ่งระบาดอยู่ในเวลานี้นอกจากโรงเรียนอนุบาล โรงเรียนประถมและโรงเรียนมัธยมก็เหมือนกัน ชอบทำไปตามแนวโดยอนุโลม

สำหรับโรงเรียนประถมไม่มีอะไรแปลกมากมายนัก ผมเห็นว่าเขาพยายามใช้ของเล่นมากที่สุด นักเรียนไม่ค่อยจะได้นั่งกับที่ ลุกขยับเล่นเป็นหมู่บ้าง เล่นเขียนอะไรที่ฝาผนังบ้างตามแบบอนุบาลนั่นเอง ซึ่งขยายมาถึงชั้นประถม แต่ในการเล่นนี้ เขาหาวิธีให้เกิดประโยชน์ต่อไป ผมไปเยี่ยมโรงเรียนแห่งหนึ่งพร้อมกับผู้ช่วยอธิบดีกรมวิสามัญกับคุณมานิจ วันนั้นนักเรียนหัดทำขนม เขาให้นักเรียนทำขนมเริ่มด้วยเอาของมาซั่ง เอาแป้ง น้ำตาล และเครื่องทำขนมอย่างอื่นมาซั่ง ให้

นักเรียนชั้นเอง ไล่เลียงถามว่าอะไรหนักเท่าไร เป็นอย่างไร แล้วก็ไปทำขนมกัน ทำขนมสำหรับรับประทานกับน้ำชา นักเรียนที่ทำขนมวันนั้นเป็นนักเรียนอายุ ๖ ขวบ ๗ ขวบ เป็นนักเรียนอินแฟนสกูล ขนาดเตรียมประถม วันนั้นเคราะห์ดีที่ได้รับประทานน้ำชาผมอนักเรียนเล็ก ๆ เหล่านั้นมอหนึ่ง ก็อร่อยพอใช้

ผมได้ไปดูโรงเรียนประถมใหม่แห่งหนึ่งอยู่ทางเหนือของอังกฤษ ที่ว่าใหม่ก็เพราะว่าเพิ่งเปิดประการหนึ่ง ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอังกฤษชื่อ นายทอมลินสัน ได้ไปเปิดมาเมื่อ ๖ สัปดาห์ก่อนนั้น ที่ว่าใหม่อีกประการหนึ่งก็เพราะว่า สร้างตามกฎใหม่ของกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการอังกฤษได้ออกกฎใหม่ในเรื่องการสร้างโรงเรียน มีรายละเอียดกำหนดไว้ว่า โรงเรียนที่จะสร้างขึ้น จะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ห้องจะต้องกว้างเท่านั้น ยาวเท่านั้น มีรายละเอียดมากมายเหลือเกิน โรงเรียนใหม่นี้แสงสว่างดีที่สุด แม้ว่าตามระเบียงตรงไหนจะมืดไป ก็มีแสงที่ไม่ใช่แสงธรรมชาติมาช่วย เขาควบคุมความร้อนของอากาศในห้อง ในห้องไหนควรจะอุณหภูมิแค่ไหน เขาควบคุมตลอดจนที่นักเรียนแขวนเสื้อว่าจะต้องห่างกันเท่าไร และในห้องเก็บเสื้อจะต้องมีแสงสว่าง

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

เพียงไร ส่งที่ผมชอบมากก็คือ นาฬิกาเรือนหนึ่งซึ่งสั่งให้ตีได้ตามเวลา เขาตั้งได้คล้าย ๆ ตั้งนาฬิกาปลุก กดกระดิ่งเวลาต่าง ๆ ตามความต้องการของโรงเรียนตลอดสัปดาห์ วันศุกร์กดอย่างหนึ่ง วันเสาร์กดอีกอย่างหนึ่งตามที่ตั้งไว้ ตั้งไว้ครั้งเดียวใช้ได้ตลอดภาคเรียน ผมเลยส่งซื้อมาเรือนหนึ่งแต่ยังมาไม่ถึง

มีความรู้ใหม่ที่ผมได้จากกฎการสร้างโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการของอังกฤษ หน้าต่างของห้อง ต้องสูงเกือบจดเพดาน อย่าให้ต่ำเกิน ๙ นิ้วฟุต หน้าต่างซึ่งต่ำกว่า ๙ นิ้วฟุตจากเพดานใช้ไม่ได้ นี่เป็นความรู้ใหม่ อีกข้อหนึ่งคือประตูกับบันไดจะต้องไม่อยู่ติดกัน ห้ามทำประตูซึ่งเปิดออกไปถึงบันไดทันที ต้องเว้นระยะเป็นชานไว้สำหรับเดินออกไปเสียก่อนจึงถึงบันได ห้องเรียนหรือห้องอะไรก็ตามที่นักเรียนจะใช้ต้องอยู่ไม่ห่างจากบันไดเกิน ๑๐๐ ฟุต บันไดหนึ่ง ๆ ที่จะขึ้นไปชั้นบนจะต้องขึ้นไปจนถึงชั้นบนสุด และต้องให้มองเห็นได้จากบันไดชั้นล่างสุดถึงเหนือบันไดชั้นบนสุด และบันไดนั้นต้องกว้าง ๔ ฟุต เป็นอย่างน้อย ช่วงบันไดหนึ่ง ๆ อย่างมากต้องไม่เกิน ๑๔ ขั้น ถ้าเกิน ๑๔ ขั้นต้องมีหักมุมเลยวเสียที่หนึ่ง นี่เป็นกฎใหม่เขาให้รายละเอียดตลอดจนถึงเงาท

ขั้นบันได เงาของขั้นบนต้องทับขั้นล่างถัดไประหว่าง ๒๕ ถึง ๗๕% ของขั้นล่างนั้นหมายความว่าไม่ให้เงาขั้นบนบังขั้นล่างจนมิด ต้องมีเงาทุก ๆ ขั้นและให้เงาอยู่กลางบันไดขั้นต่อไป เขาละเอียดมากถึงปานนี้ กฎใหม่นี้ กำหนดน้ำหนักของห้อง ห้องไหนต้องรับน้ำหนักได้เท่าไร แสงสว่างธรรมชาติต้องมีเพียงใด แสงสว่างซึ่งไม่ใช่ธรรมชาติต้องมีเพียงใด ความร้อนในห้อง ๆ หนึ่งจะต้องมีเพียงใด ห้องๆ หนึ่งจะต้องถ่ายอากาศได้ชั่วโมงละกี่ครั้ง เช่นนี้เป็นต้น

จะขอกล่าวถึงมัธยมศึกษา มัธยมศึกษาในอังกฤษออกจะยุ่งยากสักหน่อย วิธีการของอังกฤษแต่ก่อนนั้นมีการบังคับให้เรียนถึงอายุ ๑๕ ปี มี ๒ สายคือ สายสามัญศึกษา ซึ่งเรียกว่า แกรมมาร์สกูล (Grammar School) และอาชีวศึกษา (Vocational school) เราเป็นลูกศิษย์ของเขาจึงทำอย่างนั้นบ้าง คือมีสายสามัญกับสายอาชีวะ ใครเข้าโรงเรียน ๒ ประเภทนี้ไม่ได้ คือว่าเข้าสามัญศึกษาก็เข้าไม่ได้ ที่เต็มสอบคัดเลือกก็เข้าไม่ได้ เข้าอาชีวศึกษาก็เข้าไม่ได้ หรือไม่ไปเข้าอะไรอย่างนี้และอายุยังไม่พ้นเกณฑ์ แม้จะจบชั้นประถมศึกษาแล้วก็ออกไม่ได้ แต่ก่อนเป็นอย่างนั้น ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมนั้นต่อไปอีก จบประถมชั้นสุดท้ายแล้วโรงเรียนก็จัดชั้น

ต่อขึ้นไปอีก แปลว่านักเรียนจะต้องอยู่ในโรงเรียนประถมไปจนอายุพ้นเกณฑ์แล้วก็ออกไป ไม่มีทางต่อ เพราะโรงเรียนมัธยมก็ไม่ได้ไป โรงเรียนอาชีพก็ไม่ได้ไป แต่เดี๋ยวนี้เขาเลิกวิธีการนี้แล้ว บัดนี้เขาเห็นว่าการอาชีพมีความสำคัญมาก แต่คนไม่ค่อยหันหาวิชาอาชีพเหมือนอย่างเราเหมือนกัน แต่เขาก็ไม่บังคับการอาชีพ วิธีแก้ของเขาก็คือว่า เวลานี้เขาเปิดเป็น ๓ สาย สายสามัญศึกษา สายอาชีวศึกษา ซึ่งเรียกชื่อใหม่ว่า Technical school และสายกลางที่เกิดขึ้นใหม่เรียกว่ามอเดินสกูล (Modern school) ผมได้เคยให้แปลลงในวิทยาจารย์ครั้งหนึ่งแล้ว เราจะเรียกกันว่าโรงเรียนแบบใหม่ก็ได้ มอเดินก็คือใหม่ มอเดินสกูลนี้แปลกกว่าโรงเรียนสามัญ แปลกกว่าโรงเรียนอาชีวะ ไปกลาง ๆ มุ่งหมายที่จะสอนให้นักเรียนคล่องแคล่วทั้งทางสมองและทางมือแล้วใครจะไปหาอาชีพอะไรก็ไปหาเอาเองทีหลัง เขากล่าวกันว่าเป็นวิธีดีเหมือนกัน เพราะว่าคนเรามักจะไม่รู้ว่าควรเรียนวิชาอาชีพอะไรขณะที่ยังเด็กอยู่ บังคับให้เลือกอาชีพตั้งแต่อายุ ๑๑ — ๑๓ — ๑๕ บางทียังตัดสินใจไม่ได้ โรงเรียนแบบใหม่นี้เขาสอนไปเป็นกลาง ๆ ไม่หนักไปในวิชาอาชีพอย่างใด ความรู้สายสามัญอะไรจำเป็น

ก็สอน อะไรไม่จำเป็นก็ไม่สอน ต่างจากโรงเรียนสามัญในเรื่องการสอบไล่ โรงเรียนสามัญมีการสอบที่เรียกว่า School certificate examination คือสอบเป็นการใหญ่ คล้าย ๆ สอบมัธยม ๖ หรือเตรียมอุดมศึกษาบ้าง ๒ รัฐบาลจัดสอบ โรงเรียนแบบใหม่นี้ไม่มีการสอบอย่างนั้น โรงเรียนสอบเองและเนื่องจากโรงเรียนสอบเองเช่นนี้ ครูใหญ่ก็สามารถจัดการสอนได้ตามใจ ครูใหญ่เห็นดีอย่างไรก็สอนไปตามใจได้อย่างมากพอใช้ โรงเรียนแบบใหม่นี้จะรับนักเรียนชั้นมัธยมได้ถึง ๗๕% ของทั้งหมด อีก ๒๕% ไปสายสามัญ และสายอาชีวะ เพราะฉะนั้นโรงเรียนประเภทนี้จึงเป็นที่น่าสนใจมาก

ผมได้ไปเยี่ยมโรงเรียนประเภทนี้มาหลายแห่งด้วยกัน รู้สึกว่าโรงเรียนแบบนี้ถ้าครูใหญ่ดีและนำโรงเรียนไปได้ตามใจของคณะครูแล้ว รู้สึกว่าโรงเรียนจะดีได้อย่างมาก แต่ว่าครูใหญ่ทำตามใจทุกอย่างไม่ได้ โรงเรียนทุกโรงเรียนมีคณะกรรมการควบคุมครูใหญ่อีกทีหนึ่ง ถ้าครูใหญ่ทำงานดีคณะกรรมการก็ปล่อยให้ทำ ถ้าทำอะไรแผลง ๆ คณะกรรมการก็เตือนได้ คณะกรรมการเป็นผู้บรรจุครู ในโรงเรียนชนิดนี้การจัดชั้นจัดได้แปลก ๆ เช่นที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นโรงเรียนแบบใหม่ ผมไปดูมาว่าเขาจัดชั้นอย่างไร เขาบอกว่า

มีชั้นมัธยม ๑ ถึงมัธยม ๙ ได้ไปดูพวกมัธยม ๑ เขาบอกว่าพวกนี้ตั้งแต่เข้าจนออกเขาให้อยู่มัธยม ๑ เท่านั้น ไม่ให้เลื่อนชั้น ถามว่าทำไมเขาบอกว่าพวกนี้สมองไปไม่ไหว สอนไปเรื่อย ๆ เพราะอย่างไร ๆ ก็ไปไม่ไหว แต่ว่าเมื่อยังคงให้เรียนก็ต้องสอนให้มีความรู้บ้าง เขาสอนไปเรื่อย ๆ โดยให้อยู่ในความรับผิดชอบของครูคนหนึ่ง ครูคนนั้นต้องเก่งมาก เพราะนักเรียนขนาดไม่เท่ากันสอนในห้องเดียวกัน ผมถามว่าชั้นอนุจัดอย่างไร เขาบอกว่าชั้น ๒—๔—๖—๘ ให้พวกอ่อน ๆ อยู่ ส่วนชั้น ๓—๕—๗—๙ นั้นสำหรับพวกที่เก่ง เขาจัดสองหลักสูตรในโรงเรียนเดียวกัน เรียนตามหลักสูตรมัธยมเหมือนกัน แต่ให้หนักเบาผิดกัน เช่นไม่ให้พวกอ่อนทำโจทย์เลขยาก ๆ ให้ทำก็เสียเวลาเปล่า ให้โจทย์เลขง่าย ๆ แทน ส่วนอีกพวกหนึ่งให้โจทย์เลขยาก ๆ แล้วก็เรียนกันไปเป็นสองสายเช่นนี้ เพราะฉะนั้นเวลาที่เด็กมาเข้าโรงเรียนนี้ เด็กที่ออกก็เข้าเรียนชั้นมัธยม ๒ แล้วก็เลื่อนจากมัธยม ๒ ขึ้นมัธยม ๔ จากมัธยม ๔ ขึ้นมัธยม ๖ แล้วก็ขึ้นมัธยม ๘ เด็กเก่งเข้ามัธยม ๓ เลื่อนจากมัธยม ๓ ไปมัธยม ๕ มัธยม ๗ และมัธยม ๙ เป็นสองสายเช่นนั้น สายอ่อนไม่ต้องเรียนบางวิชาเช่นวิชาช่างโลหะ (Metal work) เขาให้เรียนช่างไม้

ง่าย ๆ แทน แต่ให้อีกสายหนึ่งซึ่งเป็นสายแข็งเรียนวิชาช่าง โลหะ เช่นนี้เป็นต้น

ผมไปต่างประเทศกลับมาครั้งนี้เพื่อนฝูงมักถามว่า "สนุกไหม" ลูกศิษย์ถามว่า "อาจารย์ไปเมืองนอกสนุกไหม" ผู้ถามนั่งอยู่ทุกคน คำตอบของผมก็คือว่า "สนุกเหลือเกิน" สนุกตอนที่ไปคุยกับครูใหญ่ ไปพบคนดี ๆ เช่นครูใหญ่บางโรงเรียนก็สบายใจ เช่นที่โรงเรียนแห่งที่ผมเล่าถึงนี้ ผมไปสนทนากับครูใหญ่ชื่อมิสเตอร์แลค โรงเรียนของเขาชื่อ Walnut Tree Walk Secondary modern School เป็นโรงเรียนแบบใหม่ที่ถนนวอลนัททรี มิสเตอร์แลค เป็นผู้ที่มีความคิดอะไรดี ๆ มาก เขารู้ว่าการศึกษาคืออะไรอย่างแจ่มแจ้งเหลือเกิน บอกว่า ไม่มีอะไรสำคัญยิ่งไปกว่าให้ความคิดติดตัวนักเรียนไป ส่วนการสอบไล่ได้ชั้นไหน ๆ ไม่สำคัญเท่าไร ถ้านักเรียนได้ความคิดไปนั่นแหละเป็นการเพียงพอ เขาสอนให้รู้จักของดี ๆ ศิลปดี ๆ ดนตรีดี ๆ ให้เข้าใจ ให้รู้จักฟัง ให้ฟังให้รู้สึกเพลินได้ ครูใหญ่ผู้นี้ร่างหลักสูตรของเขาเอง ไม่ใช้หลักสูตรของผู้อื่น บอกว่าเพชรเรายังทำเรือนให้อยู่ ทำเป็นแหวนให้เห็นงดงามได้ เพราะฉะนั้นการศึกษาซึ่งสำคัญไม่น้อย

กว่าเพชรก็ต้องทำเรือนทิ้ง ๆ ให้อยู่ เพราะเหตุนั้นจึงต้องพิจารณาความมุ่งหมายเขียนลงไว้อย่างแจ่มแจ้งสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ประกอบขึ้นเป็นโครงเรือน สำหรับการศึกษาในโรงเรียนนั้น เขาบอกว่าได้วางหลักการไว้ว่าจะมุ่งยกระดับของนักเรียนที่อ่อน ไม่เป็นห่วงนักเรียนที่เก่ง ถ้าทำให้นักเรียนที่อ่อนที่สุดซึ่งมีจำนวนมาก มีระดับสูงขึ้น คนเก่งก็ดีขึ้นไปเอง เพราะฉะนั้นจึงมีความเห็นว่าโรงเรียนที่มุ่งเอาใจใส่กับนักเรียนที่ดีมาก ๆ คนสอนคนนั้นผิดหมด

ครูใหญ่ผู้นี้ใช้วิธีการศึกษาใหม่ ๆ มาก เช่นโปรเจก-เมทสอด (Project method) ผมเห็นกำลังทำ ส่งนักเรียนออกไปที่ตำบลที่อยู่นั่นเอง ให้ไปทำแผนที่ของตำบลที่อยู่ นักเรียนไปทำแผนที่มา เสร็จแล้วก็ให้สร้างเป็นรูปโรงเรียน ตกไหนสูงไหนต่ำ ให้ทำให้เหมือน ให้เข้าโรงงานช่างไม้ ทำมาให้เหมือนโดยจำลองย่อส่วนลงมา ให้ทำสถิติการค้าในตำบลนั้น ว่ามีร้านค้าอะไรบ้าง ชนิดใดกี่ร้าน ไปจดมาให้หมด จดตลอดจนต้นทุนกำไร ซื้ออะไรมาเท่าไร ขายได้เท่าไร ร้านไหนการค้าเจริญงอกงาม ร้านไหนไม่เจริญ ในเรื่องถนนหนทางก็ให้ไปวัดว่าสายไหนกว้างเท่าไร ในวันหนึ่ง ๆ มีรถผ่านกี่คัน ไปนั่ง

นับนั่งพูดจนมาให้หมด ลงท้ายก็รู้ว่าตำบลนั้นมีถนนที่เพียงพอกับความต้องการหรือยัง ถนนไหนใหญ่หรือเล็กเกินไป นี่คือโปรเจกเมทสอดที่โรงเรียนนี้ทำ เขาบอกว่าทำงานเช่นนี้เสียเวลามาก ถ้าหลักสูตรยังคับแล้วทำไม่ได้ แต่ว่าเป็นประโยชน์มากมายเหลือเกิน นี่คือโรงเรียนแบบใหม่ (Modern school) แห่งหนึ่งที่ผมเห็น

ต่อไปนี้จะเล่าถึงโรงเรียนสามัญศึกษา ซึ่งเรียกกันว่าแกรมม่าสกูล (Grammar school) ผมได้ไปดูมาหลายแบบเหมือนกัน การศึกษาหนักไปทางวิชาการมาก ยังคงเรียนกรีค ลาติน อยู่ ครูใหญ่มีอำนาจมาก เช่นในเรื่องการจัดชั้น ผมจะเล่าเรื่องการจัดชั้นที่โรงเรียนแห่งหนึ่งให้ฟัง โรงเรียนนี้คือโรงเรียนสวอนิคฮอล (Swanwick Hall County Grammar School) ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของอังกฤษ เริ่มต้นด้วยชั้นมัธยม ๒ เขาจัดให้เด็กเข้าใหม่เข้าชั้นมัธยม ๒ ทั้งหมดจากมัธยม ๒ ขึ้นมัธยม ๒ แล้วมีมัธยม ๔ สองชั้น คือ ๔ ต่ำ และ ๔ สูง คนที่ไม่เก่งขึ้นจากมัธยม ๓ ไปชั้นมัธยม ๔ ต่ำ แล้วขึ้นจากมัธยม ๔ ต่ำไปมัธยม ๔ สูง คนที่เก่งพอใช้ขึ้นจากมัธยม ๓ ไปมัธยม ๔ สูงเลยทีเดียว มีการกระโดดข้ามชั้นหรือคล้าย

รถรางที่มีรางหลัก ใครไม่เก่งก็อ้อมไปทางรางหลัก ใครเก่งก็ตรงไปได้ ต่อจากนั้นมีมัธยม ๕ แบ่งออกเป็น ๓ แผนก คือแผนกอักษรศาสตร์ แผนกวิทยาศาสตร์ และแผนกกลาง แล้วจึงให้เข้าสอบไล่ของรัฐบาล สอบไล่เสร็จแล้ว มีมัธยม ๖ ใครอยากเรียนต่อก็อยู่ต่อไปได้ นั่นคือการจัดชั้นของสวอนิคฮอล

ผมได้สังเกตดูการจัดชั้นอย่างแปลก ๆ อีกแห่งหนึ่งคือที่โรงเรียนออนเนอรโอ๊ค (Honour Oak Grammar School) ใกล้ ๆ ลอนดอน ที่นี่เริ่มด้วยมัธยม ๒ เริ่มต้นมัธยม ๓ เลยทีเดียว มาจากโรงเรียนประถมก็เข้ามัธยม ๓ เลย แล้วมีมัธยม ๔ สองชั้น คือ ๔ ต่ำกับ ๔ สูง มีมัธยม ๕ สองชั้น คือ ๕ ต่ำกับ ๕ สูง แปลว่านักเรียนที่ไม่เก่งจะต้องเรียนถึง ๕ ปี จึงจบมัธยม ๕ แต่ถ้าเรียนเก่งก็เข้าทางลัดไปได้ แล้วมีมัธยม ๖ แต่มัธยม ๖ ของเขาต้องใช้เวลาเรียนสองปี คือมัธยม ๖ ปีที่หนึ่ง กับมัธยม ๖ ปีที่สอง ที่ผมเล่าให้ฟังเช่นนี้เพื่อแจ้งให้ทราบว่าโรงเรียนมีอำนาจที่จะจัดชั้นได้ตามใจ และเมื่อจัดอย่างไรแล้ว ก็มักจะถือเป็นประเพณีของโรงเรียนไม่ยอมเปลี่ยนง่าย ๆ การที่เขาหาทางลัดให้นักเรียนเก่งก็เพราะ

เขาเห็นว่าคนเราเกิดมาสมองไม่เท่ากัน บางคนสามารถเรียนได้เร็ว ก็ให้ไปเร็ว คนไหนไปเร็วไม่ได้ก็ให้ไปช้า ๆ

ผมสังเกตดูโรงเรียนมัธยมทั่วไปของประเทศอังกฤษรู้สึกว่ามันเป็นโรงเรียนใหญ่มีอาณาเขตกว้าง คิดดูเทียบกับของเราของเขากว้างกว่าแน่ แล้วนึกถึงอาณาเขตประเทศไทยเทียบกับประเทศอังกฤษ ประเทศไทยใหญ่กว่าประเทศอังกฤษถึง ๓ เท่า นี่พูดถึงพื้นที่ของประเทศ แต่ในเรื่องจำนวนพลเมืองอังกฤษใหญ่กว่าเราราว ๆ ๓ เท่า เท่าที่เห็นประมาณว่าโรงเรียนแห่งหนึ่ง ๆ เขามีเนื้อที่ใหญ่กว่าของเราประมาณ ๓ เท่า และเขารักษาดีกว่าเรา ให้เงินบำรุงรักษามากกว่าของเราราว ๆ ๓ เท่าเหมือนกัน เมื่อคิดเทียบตัวเลขดูเช่นนี้แล้ว ก็พอจะสรุปได้ว่าเราจะต้องเร่งการศึกษาถึง ๘๑ เท่าตัว จึงจะทันเทียมประเทศอังกฤษในเรื่องมัธยมศึกษา ประถมศึกษาก็คงเหมือนกันหรือยิ่งกว่า

ในประเทศอังกฤษปัญหาเรื่องโรงเรียนในชนบทดูเหมือนจะไม่มี เพราะว่าโรงเรียนชนบทดีกว่าโรงเรียนในเมือง ผมเดินทางออกจากเมืองไปไกล ๆ นึกว่าจะพบโรงเรียนที่ไม่ดี แต่ตรงกันข้ามกลับได้พบโรงเรียนดี ๆ ผมออกจะชอบมากกว่า

โรงเรียนในกรุงลอนดอนด้วยซ้ำไป สิยถามได้ความว่าในเวลานี้ในกรุงลอนดอนความรู้ของนักเรียนมีระดับต่ำลงบ้าง แต่ว่าไม่ใช่ต่ำลงทั้งประเทศ ทั้งนี้เพราะว่าตั้งแต่หลังสงครามคนออกจากกรุงลอนดอนเป็นจำนวนมาก เกี่ยวกับปัญหาเรื่องที่อยู่บ้านช่องพังทลายลงมากก็ไม่ค่อยจะได้สร้างใหม่ ที่สร้างใหม่เขาก็ไม่สร้างที่เก่ามักจะไปสร้างนอกเมือง พวกที่มีทุนรอนจะไปหาที่อยู่ใหม่ได้ก็ออกไปอยู่นอกเมือง โรงเรียนในลอนดอนจึงไม่ยัดเยียดอย่างเคย แทนที่จะมีคนสมัครสมมุติว่า ๓๐๐ คน ก็มีสมัครเพียง ๒๕๐ คน เพราะฉะนั้นเมื่อคัดเฉลี่ยแล้วจึงคัดเลือกได้นักเรียนเลวลง พอจะกล่าวได้ว่าโรงเรียนมัธยมทั่วไปในลอนดอนตกลงเล็กน้อย ใครอยากจะเข้าก็เข้าง่ายกว่าก่อน ส่วนโรงเรียนในชนบทนั้นความรู้มีระดับสูงขึ้น เป็นการชดเชยกัน

ผมได้ไปดูโรงเรียนมัธยมธรรมดามามากแล้ว จึงเลยไปดูโรงเรียนบับลิกคสกูล (Public school) บ้าง ได้ไปดูที่อีตัน (ETON) อีตันนี้เป็นโรงเรียนหมายเลข ๑ ของอังกฤษ ในจำพวกโรงเรียนมัธยมด้วยกัน พระยาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เคยเสด็จไปประทับศึกษาอยู่ที่นั่น ผมได้ไปพบอาจารย์ใหญ่

ตามปรกติโรงเรียนเช่นนี้มักจะรักษาประเพณีเดิม ของโรงเรียนเป็นหลักของการอบรม ถึงแม้ว่าจะได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมากเนื่องจากสงคราม ก็พยายามรักษาประเพณีเดิมไว้ในเรื่องการขยายโรงเรียน เพื่อให้มีทรัพย์นักเรียนมากเพียงพอชดเชยกับโรงเรียนที่พังทลายไปนั้น อาจารย์ใหญ่บอกว่าท่านไม่ขยายถือประเพณีเดิม เคยรับนักเรียนเท่าไรก็รับเท่านั้น เคยอยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้น ต้องสร้างอาคารใหม่หลังหนึ่ง เพราะหลังเก่าถูกทำลายโดยลูกบอมบ์ สร้างขึ้นตรงที่เดิม พยายามรักษาสถานที่และประเพณีตั้งแต่ครั้งโบราณไว้ ประเพณีใส่เสื้อดำและถือคอลล่านนี้ยังรักษาอยู่ แต่ว่าลดการกวดขันลงเล็กน้อย คือว่าให้นักเรียนโต ๆ ใส่เสื้อดำแต่นักเรียนเด็ก ๆ ผ่อนผันให้ใช้ถือคอลล่าเฉพาะบางเวลา ผมได้ไปดูสวนซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ พระราชทานแก่โรงเรียนนั้น มีตราครุฑ ได้เห็นตราครุฑตระหง่านอยู่ในอังกฤษ ก็รู้สึกภูมิใจอยู่เหมือนกัน เดิมตรงนั้นเป็นทรากพระปกเกล้า ฯ พระราชทานเงินไปให้ปรับเสียให้เรียบและสร้างสวน เอาหินไปประดับทำทางเดินปลูกต้นไม้ไว้สวยงามดี

ผมได้ไปดูโรงเรียนกินนอนสหศึกษาแห่งหนึ่ง ชื่อโรงเรียนบิเดลส์ (Bedales School) โรงเรียนชนิดนี้เรายังไม่มี

ต้องขึ้นรถไฟไปไกลมาก เห็นรูปร่างโรงเรียนคล้ายกับหมู่บ้าน มีอาคารเป็นหลัง ๆ รวมเป็นหมู่บ้าน มีอาคาร ตึกเรียน ตึกนอน มีโรงช่างไม้ มีสวน มีทเลยงสัตว์ มีอะไร ๆ อีกหลายอย่าง นักเรียนก็อยู่เป็นสุขสบายดี ไม่ค่อยมีเรื่องราวอะไรระหว่างนักเรียนหญิงกับนักเรียนชาย ผมถามเขาเหมือนกันว่ามีเรื่องอะไรบ้างไหม ระหว่างนักเรียนหญิงกับนักเรียนชาย ก็ได้ทราบว่าตลอดเวลาที่ครูใหญ่ผู้นี้อยู่ที่นี่ซึ่งก็หลายปีเต็มทีแล้วมี ๒ เรื่องเท่านี้ ที่ครูใหญ่จำเป็นต้องเข้าไปแนะนำเรียกนักเรียนมาสั่งสอน มี ๒ เรื่องเท่านี้เอง เรื่องหนึ่งก็คือความชอบพอระหว่างนักเรียนหญิงกับนักเรียนชายจนเกินงาม ครูใหญ่แนะนำแล้วเรื่องก็หายไป เขามีหลักอยู่ว่า การศึกษานั้นไม่แปลกอะไรในการที่เด็กหญิงกับเด็กชายจะสนิทสนมกันบ้าง แต่ขอให้อยู่ในระดับที่ไม่เป็นที่น่าเกลียด คือว่าไม่ให้ใครเขาหัวเราะเยาะ ไม่ให้ใครมองดูด้วยอาการไม่พอใจ ถ้าเป็นไปอย่างธรรมชาติไม่มีใครรังเกียจ ก็ไม่เป็นอะไร ครูใหญ่บอกว่าอีกครั้งหนึ่ง หัวหน้านักเรียนชายไปสนิทสนมกับนักเรียนหญิงซึ่งไม่ใช่หัวหน้า ทำให้หัวหน้านักเรียนหญิงมีความลำบากใจ นั่นแหละที่ครูใหญ่เข้าไปขัดขวางแนะนำอีกครั้งหนึ่ง ผมได้ความรู้มาอีกคือว่า เขาบอกว่าในโรงเรียนศึกษาที่มี

อยู่ในโลกนี้ ครูมักจะยั่งยั่วให้นักเรียนหญิงนักเรียนชายเล่นกีฬาด้วยกัน หรือนักเรียนชายเล่นกีฬาให้นักเรียนหญิงไปดู นักเรียนหญิงเล่นกีฬาให้นักเรียนชายไปดู เขาบอกว่าการยั่งยั่วเช่นนี้ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ที่โรงเรียนนั้นปล่อยคือว่า ถ้านักเรียนหญิงไม่อยากจะดูนักเรียนชายเล่นกีฬาก็ไม่ให้ไป คือปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ย่อมจะมีบางเวลาที่นักเรียนหญิงไม่ประสงค์จะดูนักเรียนชายเล่นกีฬาเพราะไม่รู้สึกสนุก เขาก็ปล่อยตามใจ

ผมได้คุยกับครูใหญ่และครูอื่น ๆ เป็นเวลานาน และรู้สึกสนุกมาก ครูใหญ่บอกว่ามีหลัก ๔ ประการในการสหศึกษา ถ้าครูคุมให้ดีและรู้ว่าเมื่อไรถึงระยะใด ก็ไม่มีเรื่องอะไร ๔ ประการนี้คือว่า ๔A S A ทั้งนี้เพื่อให้จำง่าย เขาเรียกว่า Four A S A อันแรกก็คือว่า Acceptance หมายความว่าเมื่อนักเรียนหญิงกับนักเรียนชาย มาอยู่ในโรงเรียนเดียวกัน ในตอนแรก ๆ นักเรียนจะ Accept ทั้งนั้นคือรับเอาทั้งนั้น ครูสั่งอะไรนักเรียนรับหมด รับทำตามระเบียบ ตอนนี้เขาเรียกว่าอยู่ในระยะ Acceptance ขั้นที่ ๒ ก็คือ Antagonism คือเกิดความเดือดร้อนในใจไม่เป็นสุขระหว่างนักเรียนหญิงกับนักเรียนชาย จะซนตลกคะนองอะไรบ้างก็ไม่ได้

ไม่เป็นสุข เกิด Antagonism ขึ้นแล้ว ต่อไปถึงระยะที่ ๓ เกิด Attraction ตัว A เหมือนกัน เกิดการชอบพอซึ่งกันและกัน อยากจะพบปะกันมากยิ่งขึ้น เขาบอกว่าให้ครูสังเกตระยะ ๓ ระยะนี้ให้ดี แอคเซปแต้นซ แอนแทกอนิสม และ แอท-แทรกชั่น แล้ว ก็จัดการให้มีระยะที่ ๔ คือ Adjustment ครูต้อง Adjust ปรับปรุงเรื่องเหล่านี้ให้เรียบร้อยในจิตใจของเด็ก นักเรียนคนไหนได้รับ Adjustment เสร็จแล้ว ก็เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ออกจากโรงเรียนไป นี่เป็นเรื่องที่น่าคิดน่าฟังสำหรับโรงเรียนสหศึกษา ในสมัยที่ผมเรียน ประเทศอังกฤษมีโรงเรียน สหศึกษากินนอนอยู่สองสามแห่งเท่านั้นเอง เดี๋ยวนี้มีประมาณ ๒๐ แห่ง มากขึ้น แต่มากขึ้นอย่างช้า ๆ ไม่ได้จัดให้มีขึ้นทุกหนทุกแห่ง

ขอผมกล่าวถึงโรงเรียนอาชีวศึกษาสักเล็กน้อย ผมได้ไปดูมาหลายแห่งเหมือนกัน โรงเรียนอาชีวศึกษาช่างกล ช่างสตรีเหล่านี้ เขาทำได้ดี มีเครื่องมือเครื่องใช้มาก โดยเฉพาะโรงเรียนช่างกล ผมได้ไปดูโรงเรียนอาชีวศึกษาช่างจัดโฮเต็ล มีทั้งหญิงและชายเรียนรวมกัน เป็นโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง แบ่งเป็น ๒ แผนก คือแผนกจัดโรงแรม แผนกหนึ่ง แผนกทำกับข้าวอีกแผนกหนึ่ง ก็สนุกดี ผมได้ฟัง

ปาฐกถาเรื่องเหล้ายี่ห้อ ผู้แสดงปาฐกถาอธิบายว่ามันเป็นอย่างไร เกิดมาได้อย่างไร ทำที่ไหน ผู้ที่ทำงานโฮเต็ลจำเป็นจะต้องรู้ สนุกดีมาก

มีปัญหาเรื่องการอาชีวศึกษาในอังกฤษ ลอนดอนไม่ยอมรับนักเรียนอายุ ๑๑ ปี เข้าโรงเรียนอาชีวศึกษาเลย เพราะฉะนั้นเมื่อนักเรียนจบประถมศึกษาแล้ว ต้องไปสายสามัญศึกษาหรือสาย Modern School ทั้งหมด ไปรออยู่ในสองสายนั้นสองปี แล้วจึงจะย้ายมาเข้าโรงเรียนอาชีวศึกษาได้ เขายังไม่มีวิการซึ่งดีกว่านี้ แต่ว่านอกลอนดอน รับเด็กอายุตั้งแต่ ๑๑ ปีกว่า ๆ ที่ลอนดอนไม่ยอม บอกว่าอายุ ๑๑ ปีกว่าเข้าเรียนวิชาอาชีวศึกษาไม่ได้ ไม่มีประโยชน์ ดังนี้การจัดอาชีวศึกษาในลอนดอนจึงขลุกขลักอยู่บ้าง เพราะว่านักเรียนดี ๆ ไปติดอยู่ที่โรงเรียนอื่นหมด ไปเข้าโรงเรียนไหนก็ไปติดโรงเรียนนั้นไม่อยากออก ทางลอนดอนยังแก้ปัญหานี้ไม่ตก ครูใหญ่โรงเรียนอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งเล่าว่า แต่ก่อนโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษาเก็บค่าเล่าเรียน เพราะฉะนั้นโรงเรียนอาชีวศึกษาของเขาได้เด็กดีมากพอใช้ คือพวกที่ไม่ยอมเสียค่าเล่าเรียนมาเข้า แต่อยู่ ๆ ไปโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษาไม่เก็บค่าเล่าเรียนเสียแล้ว เด็กดี ๆ ก็หายไป นักเรียน

ปัญหาที่เขายังแก้ไม่ตกเหมือนกัน คือไม่ค่อยได้เด็กดี ๆ มาเข้าเรียน แต่ว่าคนที่มาเขาก็สอนให้ได้อาชีพและหางานทำได้หมด ในเรื่องอาชีวศึกษาน เมืองไทยเราเก่งกว่าอังกฤษอยู่อย่างหนึ่ง คือเรามีโรงเรียนอาชีวศึกษาทุกจังหวัด ดูเหมือนจะเว้นแต่จังหวัดระนองเท่านั้น แต่ในอังกฤษหลายจังหวัดไม่มีโรงเรียนอาชีวศึกษา บัดนี้เขากำลังคิดจะมีกันเหมือนกัน จะเอาอย่างเรา

เมื่อโรงเรียนของเขาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือสามัญศึกษา อาชีวศึกษา กับสายกลาง คือโรงเรียนแบบใหม่นั้น มีความคิดเกิดขึ้นใหม่ที่จะรวมโรงเรียนเหล่านี้เรียกว่า มัลติแลเทอรัลสกูล (Multilateral school) * หมายความว่า จัดตั้งโรงเรียนสอนทุกประเภท จัดเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่จุนักเรียนตั้งพันคน มีสามสายในโรงเรียนเดียวกัน คือสายสามัญศึกษา สายอาชีวศึกษาและสายกลาง ผมตั้งใจจะไปดูโรงเรียนมัลติแลเทอรัลสกูล มีผู้เขียนบทความลงพิมพ์สนับสนุนว่ามีหลักการดี เพราะว่านักเรียนที่กำลังเรียนสายสามัญ ถ้าเรียนไม่ไหวจะได้ย้ายไปสายอื่นได้ง่าย ๆ ครูใหญ่สั่งย้ายห้องเท่านี้ก็กลายเป็นสายกลางไปแล้ว ถูกสั่งย้ายอีกทีกลายเป็นนักเรียนอาชีว

---

* ๑ แต่บางทีก็เรียกว่า Comprehensive School

ศึกษาโดยไม่ต้องออกจากโรงเรียน คนที่เรียนอาชีวศึกษาไป ไม่รอดก็จะได้เปลี่ยนสายได้โดยง่ายเช่นเดียวกัน และจะมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่าง ๓ สายนี้ ผมไปเจรจาขอดูโรงเรียนชนิดนี้ เจ้าหน้าที่คนยิวใหญ่ ลงท้ายเขาเขียนหนังสือตอบมาว่ายังไม่มีโรงเรียนชนิดนี้เลยในประเทศอังกฤษ มีแต่โรงเรียนที่รเริ่มความคิดเช่นนี้ และความคิดนี้กำลังจะกลายเป็นความจริง หมายความว่ามีโรงเรียนที่อยากจะทำเช่นนี้ และรัฐบาลอังกฤษก็ปล่อยให้คิด ปล่อยให้ทดลอง ตกลงแปลว่ากำลังจะมีโรงเรียนชนิดนี้เกิดขึ้น ผมได้ไปดูโรงเรียนนั้น มีโรงเรียนใกล้ ๆ กัน สองโรงเรียนคือ โรงเรียนอาชีวศึกษากับโรงเรียนสายกลาง ครูใหญ่สองคนตกลงกันแลกครูกัน ครูคนไหนเหมาะสำหรับวิชาใดก็เอาไปสอน แลกนักเรียนและห้องเรียนด้วย เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่นักเรียนมากที่สุด โรงเรียนสองหลังทำงานประสานกันได้ผลดีพอใช้

เพื่อจะให้เข้าใจเรื่องการศึกษาในประเทศอังกฤษดียิ่งขึ้น ก่อนจะจบผมขอพูดถึงพระราชบัญญัติการศึกษาในอังกฤษ เชื่อว่าจะไม่เสียเวลานานนัก เพราะว่าผมจะไม่พูดเป็นรายมาตรา อังกฤษเขาทำสงครามก็จริง แต่ว่าก็ไม่ละเลยในเรื่องการศึกษาในปี ๑๙๔๔ ได้มีพระราชบัญญัติการศึกษาออกมาใหม่

ราวกลางปี ในเดือนสิงหาคม พระราชบัญญัติตั้งกระทรวงตั้งรัฐมนตรีว่าการศึกษา ซึ่งแต่ก่อนไม่มี แต่ก่อนเขามีเป็นคณะกรรมการจัดการศึกษา ขณะนี้ได้ตั้งกระทรวง ตั้งรัฐมนตรีและมีสภาการศึกษาคล้าย ๆ คุรุสภาของเรา คือว่ารัฐมนตรีอยากจะปรึกษาอะไรก็ส่งเรื่องไป หรือเขาจะแนะนำอะไรมาก็แนะนำมา รัฐมนตรีไม่ทำตามก็ได้ แต่ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะต้องรายงานต่อรัฐสภาทุกปี

ในพระราชบัญญัติการศึกษานี้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ขั้น คือขั้นประถม ขั้นมัธยม และขั้นพันมัธยม ซึ่งเขาเรียกว่า Further Education และบัญญัติให้ท้องถิ่นคือเทศบาล*๑ สำรวจดูความจำเป็น และจัดการศึกษาทั้ง ๓ ขั้นนี้ ให้ดูด้วยว่าจำเป็นที่จะต้องแยกนักเรียนเพียงใดคือแยกไม่ให้เรียนปนกันระหว่างหญิงชาย มีความจำเป็นในเรื่องการอนุบาลเพียงไร และในเรื่องการอยู่กินนอนของเด็กเพียงไร หมายความว่าถ้ามีความจำเป็นจะต้องจัดก็ให้จัด ให้ท้องถิ่นสำรวจและเสนอโครงการปรับปรุงการศึกษาในท้องถิ่นของตนไปยังกระทรวงศึกษาธิการ เวลานี้เสนอกันใหญ่แล้วก็ค่อยทำค่อยไป ตาม

*๑ ที่อังกฤษมีแต่การศึกษาเทศบาล ไม่มีการศึกษาประชาบาล

โครงการนั้น เมื่อกระทรวงศึกษาธิการอนุมัติแล้วก็ลงมือทำได้ และเขามีบทความพิเศษว่า ถ้ากระทรวงและท้องถิ่นใดไม่ตกลงกัน ก็ให้รัฐสภาตัดสิน คือถ้ากระทรวงสั่งอย่างไร ท้องถิ่นไม่เห็นด้วยก็ให้เสนอกลับไปอีกที เพื่อกระทรวงจะได้เสนอให้สภาตัดสิน นอกจากโรงเรียนเทศบาลแล้ว ก็มีโรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนราษฎร์นั้นเขาเรียกว่า Voluntary School ซึ่งแปลว่า โรงเรียนที่สมัครจัดตั้งเอง ไม่ใช่ของเทศบาลเป็นของเอกชนที่สมัครจัดตั้งเอง แต่มีบทบังคับไว้ในพระราชบัญญัติว่า โรงเรียนราษฎร์ใดจะเลิกล้มต้องบอกให้กระทรวงทราบล่วงหน้า ๒ ปี เลิกล้มไปโดยไม่บอกกล่าวล่วงหน้าไม่ได้ จะถูกทำโทษ และท้องถิ่นทุกท้องถิ่นต้องสำรวจเด็กตั้งแต่อายุ ๒ ขวบว่าสมควรจะต้องทำอย่างไร สมควรจะต้องไปเข้าโรงเรียนเด็กเล็กหรือไม่ หรือใครบกพร่องทางร่างกายอย่างไร เช่นหูหนวก หรือตาบอด ต้องสำรวจแล้วจัดการศึกษาให้ตามควรแก่กรณี การศึกษาภาคบังคับของเขานั้น เขาบังคับตั้งแต่อายุ ๕ ขวบถึง ๑๕ ปี และจะเพิ่มไปถึง ๑๖ ปี ถ้ารัฐมนตรีจะเห็นสมควรเมื่อใดก็จะได้ออกกฎกระทรวงสั่งให้เพิ่มเป็น ๑๖ ได้ แต่ว่าสำหรับนักเรียนพิการต่าง ๆ เช่นตาบอด หูหนวก และพิการอย่างอื่น ซึ่งไม่ใช่นักเรียนปรกติ บังคับถึงอายุ ๑๖ ปีเลย

ส.ร.ป. 12664/2516
370.9
ป 616ป

ที่เดียว เพราะฉะนั้นเด็กทุกคนต้องเข้าโรงเรียน แต่ก็มีบางยกเว้นอย่างของเราเหมือนกัน เทียบกับของเราก็พอจะเทียบกันได้ เช่นในเรื่องบ้านอยู่ห่างไกลจากโรงเรียน เด็กต้องเดินไกลเกินสมควรเขาก็ยกเว้นให้ กำหนดให้เด็กอายุต่ำกว่า ๘ ขวบ เดิน ๒ ไมล์ ๘ ขวบขึ้นไปให้เดิน ๓ ไมล์ แต่ว่าท้องถิ่นต้องจัดรถรับส่งให้ความสะดวก ถ้าจัดแล้วก็ยังไม่สำเร็จคือยังต้องเดินเกินกว่าระยะที่กำหนดก็ยกเว้นให้ เขามีบทลงโทษในอัตรา ๑—๕—๑๐ หมายความว่าถ้าใครไม่ส่งลูกไปโรงเรียนที่แรกปรับ ๑ ปอนด์ ถ้าคนเดียวกันผิดครั้งที่สอง ๕ ปอนด์ ครั้งที่สาม ๑๐ ปอนด์ ผมเลยเรียกว่า ๑—๕—๑๐ ผิดครั้งที่ ๓ แถมจำคุกได้ ๑ เดือนด้วย

ในเรื่องการศึกษาชั้นมัธยมนั้นผมได้กล่าวถึงอย่างละเอียดพอสมควร ท่านทั้งหลายคงเข้าใจดีแล้ว จึงจะขอพูดต่อไปถึงการศึกษาขั้นพื้นมัธยม พระราชบัญญัติการศึกษายังบังคับให้ผู้จบชั้นมัธยมศึกษาเล่าเรียนต่อไป ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนที่เรียกว่า

มีวิธีการอยู่ ๔—๕ วิธี คือไปเรียนเป็นบางเวลาก็ได้ หรือไปเรียนเต็มวันก็ได้ ใครจะเข้ามหาวิทยาลัย หรือจะเข้าเรียนในโรงเรียนชั้นสูงก็เข้าไป แต่ถ้าใครไม่เข้า ต้องมาเข้า

ในโรงเรียนชั้นต้นตั้งแต่อายุ ๑๖ แล้วถึงอายุ ๓๘ พวกที่สมัครมาเรียนสัปดาห์ละวัน เขาให้เรียน ๔๔ สัปดาห์ ในปีหนึ่ง ให้มาวันเดียวเช่นให้มาวันจันทร์ก็มาวันจันทร์ วันอื่นไปทำงาน พวกสมัครเรียนครึ่งวัน ให้มาสองวันเช่นวันอังคารกับวันเสาร์ หรือวันอังคารกับวันพุธ มาครึ่งวันสองวัน ๔๔ สัปดาห์ต่อปี พวกที่สมัครเรียนตลอดสัปดาห์เต็มวัน ให้มาเพียง ๘ สัปดาห์ แล้วก็หยุดได้ ๑๐ เดือน พวกที่สมัครมาทีละเดือนให้มาสองหน เช่นมาเดือนกันยายน แล้วมาเดือนกุมภาพันธ์ และยังมีพวกพิเศษที่ตกลงกันเป็นพิเศษ แต่ว่าปีหนึ่งต้องมาเรียนไม่ต่ำกว่า ๓๓๐ ชั่วโมง การศึกษารูปนี้มีความสำคัญมาก เป็นการแก้ปัญหาซึ่งเมืองไทยเคยคิดอยู่เหมือนกัน เราเคยคิดกันว่าในเมืองไทยเด็กจบประถม ๔ ไปแล้ว ออกไปอยู่บ้าน โรงเรียนไหนก็ไม่เข้า กว่าจะถูกเกณฑ์มาเป็นทหาร เรียนวิชาเป็นขโมยเป็นโจรกันไปข้างแล้ว พวกนี้คือพวกที่โรงเรียนสามัญศึกษาก็ไม่เข้า อาชีวศึกษาก็ไม่เข้า อยู่ตามบ้านช่วยบิดามารดาทำงานอาชีพก็ไม่ช่วยอยู่ลอยๆ พวกอยู่ลอย ๆ เช่นนี้ ทางการไม่มีโอกาสควบคุมเลย แต่อังกฤษเขามีวิธีการดังที่กล่าวมา ออกจากโรงเรียนพื้นเกณฑ์ไปแล้วยังต้องมาเรียนเต็มวันบ้าง มาครึ่งวันบ้าง จนอายุ ๑๘ ถ้า

ขัดขืนกฎหมายหลงโทษ ในอัตรา ๑—๕—๑๐ เหมือนกัน ครั้งแรกปรับ ปอนด์หนึ่งแล้ว ๕ ปอนด์ ๑๐ ปอนด์ และแถม ๑ เดือนตามลำดับ และในกฎหมายมีบทสำคัญบัญญัติไว้ว่า ถ้าใครแจ้งความเท็จหรือรายงานเท็จ เช่นเมื่อเขาสอบว่าไปทำงานที่ไหน จะมาเรียนได้เมื่อไร ก็ปกปิดไม่บอกความจริง ปรับได้ ๒๐ ปอนด์ จำคุก ๓ เดือน บทบัญญัติข้อนี้มีประโยชน์มาก

ในด้านการช่วยเหลือ ในพระราชบัญญัติก็มีกล่าวถึงการตรวจของแพทย์เรื่องนมสด เรื่องอาหาร และเรื่องการอยู่ หมายความว่า ถ้านักเรียนไม่สามารถจะมาโรงเรียนได้ ท้องถิ่นต้องพยายามจัดที่ให้อยู่ แม้จะไม่เป็นโรงเรียนกินนอน ก็ต้องหาที่ให้อยู่ใกล้โรงเรียน ถ้าขาดแคลนเสื้อผ้า เจ้าหน้าที่การศึกษาท้องถิ่นต้องจัดให้ แล้วไปเรียกเก็บเงินจากบิดามารดาหรือจากนักเรียนเอง นักเรียนบางคนย่อมมีเงิน เพราะว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ทำงานได้แล้ว หมายความถึงพวกที่มีอายุ ๑๖ ถึง ๑๘ พระราชบัญญัติยังได้กล่าวถึงเรื่องการขนส่งนักเรียนด้วย นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติซึ่งแปลกมาก คือ เรื่องความสะอาดของนักเรียน คือร่างกายกด เสื้อผ้ากด จะต้องสะอาด ถ้าร่างกายหรือเสื้อผ้าไม่สะอาด ให้เขียนใบบอกไปยังผู้ปกครองแต่ว่าห้าม

ไม่ให้บังคับให้ทำความสะอาดให้เสร็จภายใน ๒๔ ชั่วโมง ๒๔ ชั่วโมงแรกนับตั้งแต่ยอกไป ต้องปล่อยให้เขาจัด ต่อจากนั้นไปเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นบังคับได้ว่า ให้ทำความสะอาดให้เสร็จภายในเวลาเท่านั้น ๆ ถ้ายิดามารดาของเด็กไม่จัดทำความสะอาดให้ ให้โรงเรียนจัด ในกรณีเช่นนี้โรงเรียนมีอำนาจตามกฎหมายที่จะตัดเสรีภาพกักตัวนักเรียนได้ คือกักตัวนักเรียนไว้ได้เพื่อทำความสะอาด และเมื่อสะอาดแล้วก็ปล่อยไป ถ้าผู้ปกครองปล่อยให้ร่างกายหรือเสื้อผ้าของนักเรียนสกปรกอีก ซึ่งอาจทำให้เกิดโรค เริ่มปรับ ๑ ปอนด์แล้วก็สั่งพักการเรียนได้ สำหรับนักเรียนหญิงก็เหมือนกัน แต่เขามีเจ้าหน้าที่พิเศษสำหรับจัดแก่นักเรียนหญิงโดยเฉพาะ ในเรื่องเด็กไปทำงาน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นมีอำนาจห้ามได้ ห้ามไม่ให้เด็กไปทำงานหรือจำกัดให้ทำแต่น้อย ตามกฎหมายถ้ามีการขัดขืนก็ปรับผู้ปกครองในอัตรา ๑—๕—๑๐ เหมือนกัน คือ ๑ ปอนด์ ๕ ปอนด์ และ ๑๐ ปอนด์ แล้วก็แถมอีก ๑ เดือน เพราะฉะนั้นถ้ามีผู้เอาเด็กที่ควรจะเรียนหนังสือไปใช้งาน เจ้าหน้าที่การศึกษาก็ดำเนินคดีได้

ในเรื่องการตรวจโรงเรียนเขามีเจ้าหน้าที่ตรวจซึ่งตั้งโดยพระเจ้าแผ่นดิน เรียกว่า His majesty's Inspector มีอำนาจ

ตรวจโรงเรียนได้ ถ้าใครขัดขวางไม่ให้ตรวจได้สะดวก ถูกปรับ ๒๐ ปอนด์ ครั้งที่สอง ๕๐ ปอนด์ โรงเรียนไหนไม่ให้ผู้ตรวจการศึกษาเข้าจะถูกปรับ ๕๐ ปอนด์ และจำคุก ๓ เดือน มีกฎหมายข้อสุดท้ายซึ่งดีมากข้อหนึ่ง ว่าถ้าท้องถิ่นใดต้องการที่สำหรับจัดเพื่อประโยชน์ของโรงเรียนแล้ว แม้ว่าที่ดินนั้นอยู่นอกเขตเทศบาลนั่นก็ตาม จะอยู่ที่ไหนก็ตาม เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเห็นชอบแล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็จัดการบังคับซื้อตามกฎหมาย Local Government Act ได้ คือดำเนินการตามกฎหมายได้ เพื่อให้ได้ที่ดินนั้นมาเป็นสมบัติของโรงเรียน

การปฏิบัติตามกฎหมายนั้น อังกฤษเขาค่อยทำค่อยไป ไม่ได้ทำพรวดพราดทันที ยังไม่ได้ใช้บังคับทุกอย่าง แต่ในเรื่องการศึกษาขั้นพื้นมัธยมคือ Further Education นั้น เริ่มจัดกันมากแล้ว ในลอนดอนมีคนมาเรียนกันทุกวันเป็นจำนวนหมื่น มาเรียนกันมากมาย เวลาเย็นก็มี เวลากลางวันและเวลากลางคืนก็มี แล้วก็เกิดมี Youth Club คือสมาคมเด็กเกิดสมาคมอะไร ๆ เกี่ยวกับการศึกษาอีกมากมาย จนเกิดมีเสียงประชาชนที่ไม่พอใจ ลงหนังสือพิมพ์บ้างพูดกันบ้างว่ารัฐบาลและเทศบาลให้เสียหมดทุกอย่าง นมสดก็ให้ อาหาร

ก็ให้ เด็กไม่มีเสื้อผ้าก็หาให้ และเด็กไม่สะอาดก็ยังขัดสีให้ เวลาเย็นก็ยังมี Youth Club มีสมาคมอะไรต่าง ๆ ซึ่งเขาคิดว่าเป็นภัย เพราะว่าเด็กไม่อยู่บ้าน พ่อแม่ไม่ต้องได้พบสักที ว่ากล่าวอะไรก็ไม่ค่อยเชื่อ พูดอะไรมากก็ไม่ค่อยได้ เพราะเด็กบอกว่ารัฐบาลให้หมดทุกอย่าง พ่อแม่ไม่ได้ให้อะไรเลย นี่เป็นปัญหาซึ่งรัฐบาลอังกฤษก็คงรับพังอยู่เหมือนกัน เป็นเรื่องที่น่าคิด ให้มากเกินไปก็กลับจะเป็นเรื่องที่ไม่ดี

ผมได้ไปดูโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ด้วย ผู้ใหญ่ที่นั่นสนใจในการศึกษามากไม่เหมือนในเมืองเรา มากันแน่น โรงเรียนและยังมีการสอนทำนองให้อ่านออกเขียนได้ด้วย เขาสอนให้อ่านเช่น อ่านว่าอย่างไร ให้คนนี้อ่านก่อนแล้วก็ให้คนโน้นอ่าน นึกว่าในเมืองอังกฤษจะไม่มีการศึกษาชั้นสำหรับผู้ใหญ่ นายไสว หอรัตนชัย ข้าหลวงตรวจการศึกษาธิการภาค ๒ ไปดูด้วย ดูแล้วก็ชอบใจ ผู้ใหญ่ในอังกฤษพยายามขวนขวายหาความรู้อยู่เสมอ ที่จริงพวกนี้อ่านเป็นแล้วทั้งนั้น แต่ต้องการอ่านให้ชัดเพื่อเป็นสำเนียงผู้ดี อยากให้เป็นสำเนียงลอนดอนแท้ ดูก็ได้ประโยชน์มาก นอกจากสอนอ่านหนังสือเช่นนี้ เขายังมีการสอนวิชาอื่นในห้องอื่น ๆ เช่นสอนเรื่องการดนตรี สอนวรรณคดี หรือเรื่องต้นไม้ ดอกไม้ นักศึกษา

ผู้ใหญ่ไปเที่ยวถ่ายรูปมาแล้วก็เอามาแสดงแลกเปลี่ยนความรู้ อธิบายให้กันฟัง นี่เป็นเรื่องของการศึกษาผู้ใหญ่ สังเกตดูเห็นว่าเขามีความสนใจที่จะศึกษาหาความรู้กันเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องสุดท้ายที่จะกล่าวถึงก็คือเรื่องโรงเรียนพิเศษต่าง ๆ ผมได้ไปดูมาหลายแห่ง เช่นโรงเรียนคนตาบอด ปรากฏว่ามีโรงเรียนคนตาบอดอยู่ ๒ ชนิด คือโรงเรียนเด็กตาบอดแท้ ๆ กับโรงเรียนเด็กครึ่งบอดครึ่งใส ซึ่งน่าสนใจมาก มีคนจำนวนมากที่มองเห็นราง ๆ เขาจัดเข้าโรงเรียนพิเศษ ซึ่งทำการสอนได้ดีมาก นอกจากนั้นผมได้ไปดูโรงเรียนหูหนวกมา ๔ แห่ง คนหูหนวกก็มี ๒ ประเภทเหมือนกัน คือหนวกแท้กับได้ยินนิด ๆ พวกหนวกแท้สอนอย่างหนึ่ง เพราะไม่มีโอกาสจะให้ได้ยินได้ ส่วนพวกหนวกนิด ๆ นั้นเขาใส่เครื่องขยายเสียงไว้ในหู ใช้แบ็ตเตอรี่ พวกนี้รับการศึกษาได้มากพอใช้ เขาสอนให้จนมีอาชีพ นอกจากนั้นผมยังได้ไปดูโรงเรียนดัดสันดาน (Borstal Institute) ที่ในอังกฤษถ้าเด็กเกเรถูกศาลลงโทษเขาก็ส่งไปโรงเรียนพิเศษ เรียกว่า Approved School ถ้าโรงเรียนพิเศษไม่สามารถจะแก้ได้ก็ส่งไป Borstal Institute คล้าย ๆ โรงเรียนฝึกอาชีพที่เกาะใหญ่ โรงเรียนพยายามดัดสันดานและให้อาชีพ ผมไปพบเด็กคนหนึ่งขาขาดข้างหนึ่ง ทำไมถึงไปอยู่

ที่นั่นได้ก็ไม่ทราบ ขาขาดข้างหนึ่งแล้วยังเกเรถึงเพียงนั้น เด็กจำพวกพิการก็ดี พวกเกเรเหลวไหลอย่างนี้ก็ดี เขามองค์การควบคุมคือว่าโรงเรียนไม่ต้องไปเที่ยวหา มาโรงเรียนเองโดยองค์การเป็นผู้ขัดส่งมา พอเรียนเสร็จแล้วองค์การเขารับไปขัดหาอาชีพให้

ก่อนที่ผมจะกลับจากประเทศอังกฤษ ผมได้ไปเยี่ยมโรงเรียนเก่า ๆ ของผมที่ได้เคยศึกษาเล่าเรียนมา ๓ แห่ง แห่งหนึ่งคือมหาวิทยาลัยลอนดอน ผมเคยเรียนอยู่ที่นั่นบ่กว่า ไปเยี่ยมครู บัดนี้วิธีเรียนภาษาต่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปมากอย่างที่มหาวิทยาลัยลอนดอน ระหว่างสงครามมีการค้นคว้ากันมากในเรื่องวิธีสอนภาษาตะวันออก เขาค้นคว้าเพราะว่าต้องการให้รู้ภาษาญี่ปุ่นเพื่อสู้กับญี่ปุ่น ในการศึกษาภาษาต่างประเทศเดี๋ยวนี้เขาใช้วิทยาศาสตร์ช่วย เวลาพูด เขาถ่ายรูปปาก รูปลิ้น ถ่ายแล้วเอามา Analyse เวลาพูดไปก็อัดเสียงแล้วเอาออกมาแสดงให้ดูเป็นคลื่นเสียง เวลาพูดไม่ถูก พูดไม่ดี ก็ให้พูดใหม่ ถ่ายรูปใหม่อัดเสียงใหม่ แก้ใหม่ เขาเรียนกันวิธีนี้

สถานศึกษาเก่าอีกแห่งหนึ่งที่ผมไปเยี่ยมก็คือมหาวิทยาลัยอ็อกสฟอร์ด มหาวิทยาลัยอ็อกสฟอร์ดมีสภาพเหมือนเดิมเกือบ

ทุกอย่าง เพราะมหาวิทยาลัยเก่า ๆ เช่นนี้เปลี่ยนไม่ได้ อะไรเป็นอย่างไร ก็ต้องเป็นอยู่อย่างนั้น เมื่อครั้งผมเรียนอยู่ก็หลายปีแล้ว ๒๐ ปีก่อว่า เคยมีคนเฝ้าประตู ชื่อนายแฮริส พอไปถึงผมก็ถามว่าแฮริสอยู่ไหม เขาบอกว่าแฮริสอยู่นั่น ยังคงเฝ้าประตูอยู่นั่นเอง ยิ่งกว่านั้น ผมไปที่ Christ Church ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ เคยประทับอยู่ ผมไปถามว่าพระมงกุฎเกล้า ฯ ท่านเคยประทับอยู่ห้องไหน เขาก็ชี้ให้ดูว่าอยู่ห้องนั้น เขาบอกว่าทำไมจะจำไม่ได้ เขาจำได้นี่ตั้ง ๕๐ ปีเศษมาแล้ว คนเก่ายังอยู่ ผมได้พยายามไปหาครูเก่า ๆ ของผม อาจารย์ใหญ่วิทยาลัยของผมออกไปและถึงแก่กรรมนานแล้ว ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ได้เป็นแทน และได้เป็นถึงอธิการบดี แต่ถึงแก่กรรมก่อนผมไปถึงสักเล็กน้อย แต่ก็ได้พบครูเก่าบางคน มีคนถามว่าผมยังจำมิสเตอร์สต๊อกเกอร์ได้ไหม ผมบอกว่าทำไมจะจำไม่ได้ ครั้งที่ผมเป็นนักเรียนอายุราว ๗๐ แต่เวลารับประทานอาหารมารับประทานที่โต๊ะครูเสมอ อาจารย์ผู้นี้ยังอยู่โรงเรียนนั่นเอง อยู่จริง ๆ มิสเตอร์สต๊อกเกอร์ยังอยู่อายุ ๙๘ ปีแล้ว เมื่อสมัยผมเป็นนักเรียน อาจารย์ผู้นี้เลิกทำการสอนแล้ว ไม่ได้สอนผมสักที เคยวันก็ไม่ได้สอนอยู่นั่นเอง เขากระซิบบอกว่าอีก ๒ ปีฉลองกันใหญ่

แห่งที่ ๓ ที่ผมไปเยี่ยมคือโรงเรียนเทศบาลทางทิศเหนือของกรุงลอนดอน ผมต้องไปเยี่ยมเพราะว่าโรงเรียนเทศบาลแห่งนี้เป็นโรงเรียนแรกที่ผมได้พบชีวิตของการเป็นครู ผมได้เคยสอนอยู่ที่นั่นถึง ๑ เทอม อยากพบเพื่อนครูเก่า ๆ มีครูคนหนึ่ง ชื่อมิสเตอร์เฮิร์ส สอนคณิตศาสตร์มาด้วยกัน ผมสอนคณิตศาสตร์ ครูเฮิร์สก็สอนคณิตศาสตร์ และยังเคยวานผมให้ตรวจสมุดให้บ่อย ๆ ผมถามถึงมิสเตอร์เฮิร์สว่าอยู่ไหน ก็ปรากฏว่ายังอยู่ ยังสอนอยู่นั่นเอง และยังได้พบครูอื่น ๆ อีกหลายคน แต่ได้พบคนละประเดี๋ยวเดียว คือว่าผมไปหาอาจารย์ใหญ่ก่อน ถามว่าคนนั้นอยู่ไหม คนนี้อยู่ไหม ครูใหญ่บอกว่าพบได้ แต่ว่าได้พบกันประเดี๋ยวเดียว พูดกันประเดี๋ยวเดียวแล้วก็ไป แต่เปล่า ตรงกันข้ามผมชมอยู่ในใจ เขามีงานเขาก็ทำงานและเมื่อหวนคิดกลับไปดูโรงเรียนอื่น ๆ ในอังกฤษเห็นว่าครูทำงานกันจริงจังเหลือเกิน สอนกันเต็มวัน เวลาพักก็ตรวจหนังสือ อ่านหนังสือทำงานกันเต็มที่ ที่จะไปพูดกันคุยกัน แม้จะมาคุยกับคนอย่างผมไม่ค่อยมี

ผมกำลังจะจบเดี๋ยวนี้ ท่านทั้งหลายอย่านึกว่า ผมไปต่างประเทศมาครั้งนี้เห็นอะไรดีไปหมด ที่เลวกว่าเมืองไทยก็มีเหมือนกัน ผมไปบางประเทศที่บ้านเมืองกำลังเดือดร้อนมาก

การศึกษาก็ด้อยไปด้วย อย่างประเทศกรีซ ผมไปดูการศึกษาในประเทศกรีซ โรงเรียนประถมศึกษาของเขามี ๘,๐๐๐ โรง ในจำนวนนี้ ๓,๐๐๐ โรง มีครูโรงเรียนละคน นี่เราคิดว่าคุณบุรินทร์อยู่ทีนี่โปรดทราบไว้ด้วย เราคิดว่าเป็นอันมาก ผมไปดูโรงเรียนผักหัดครูของประเทศกรีซ ว่าเขาสอนกันอย่างไร เขาสอนเพื่อให้ครูคนเดียวสอนได้หลาย ๆ ชั้น เขามีวิธีพิเศษที่ครูคนเดียวจะสอนได้หลายชั้น ผมได้ขอดูวิธีพิเศษของเขา คิดว่าอาจนำมาใช้บ้าง แต่ไม่ได้อะไร ไปดูแล้วก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร ประเทศกรีซมีอะไรแปลกอยู่อย่างหนึ่ง บางที่ท่านรัฐมนตรีคงอยากทราบ คือกระทรวงศึกษาธิการเปิดโอกาสให้ประชาชนไปหารัฐมนตรีและอธิบดีได้สัปดาห์ละ ๒ ครั้ง ครั้งละชั่วโมงครึ่ง เขาเปิดโอกาสให้ใครจะไปก็เชิญ บังเอิญเมื่อผมไปก็โดนเวลานั้นเข้าด้วย คนรุมกันแน่น ไปหารัฐมนตรีได้ถามว่าไปหารัฐมนตรีเรื่องอะไรกัน ผมอยากจะรู้เรื่องบ้าง ได้รับคำตอบว่า ประชาชนอยากขอย้ายครูใหญ่บ้าง ขอย้ายครูน้อยบ้าง ลักษณะของประเทศกรีซเป็นอย่างนี้ และในเวลานี้น่าสงสาร เพราะมีพวกโจรผู้ร้ายชุกชุม ใครจะข้ามภูเขาไปไม่ได้ ยังมีการตั้งสิ่งสุมผู้คนกันอยู่ น่าเดือดร้อนมาก

ผมขอขยายความเพียงนี้ เพราะได้ใช้เวลามากแล้ว ขอสรุปว่า อเมริกานั้นมีเงินมีทองมาก และจะไปไกลอีกมากในทางการศึกษา ส่วนอังกฤษนั้นเสียหายมากเนื่องจากสงคราม เสียหายทางวัตถุ อาคารสถานที่ แต่ว่าวิธีการของอังกฤษก้าวหน้าอย่างมากเหมือนกัน.

สวัสดี

ปาฐกถา

เรื่อง "การศึกษาในประเทศอังกฤษ"

ของ

หลวงประโมทย์จรรยาวิภาช

อธิบดีกรมอาชีวศึกษา

แสดงที่สโมสรสามัคยาจารย์

เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๙๒

ท่านผู้เป็นประธานและท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

เมื่อข้าพเจ้ากลับจากการศึกษาในประเทศอังกฤษในสมัยโน้น ข้าพเจ้าได้รับเกียรติมาแสดงปาฐกถาพิเศษที่สามัคยาจารย์ครั้งหนึ่ง ต่อมาก็ได้มาสอนวิชาครูตามธรรมดา ครานี้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสมาแสดงปาฐกถาพิเศษเป็นครั้งที่สองระยะเวลาห่างกับครั้งแรกราว ๒๐ ปี

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมากที่ได้มีโอกาสมาบรรยายเรื่องการศึกษาในประเทศอังกฤษในวันนี้ และขอขอบคุณท่านทั้งหลายที่ได้กรุณามาให้เกียรติแก่ข้าพเจ้าด้วย

เรื่องที่จะบรรยายเป็นเรื่องที่ได้จากการดูงานศึกษาในกรุงลอนดอนและหัวเมืองหลายแห่ง ข้าพเจ้าเดินทางไปพร้อมกับข้าราชการอีก ๓ นาย คือ นายไสว หอรัตนชัย ข้าหลวงตรวจการศึกษาธิการ ภาค ๒ นายเกรียง เอี่ยมสกุล หัวหน้ากองโรงเรียนราษฎร์ กรมสามัญศึกษา และนายสวัสดิ์ เลขยานนท์ หัวหน้าแผนกพัสดุโรงเรียน กรมพลศึกษา ในการดูงาน ใช้วิธีไปเป็นพวก ๆ ละสองหรือสามคนบ้าง ไปกันตามลำพังบ้าง

ระหว่างดูงานซึ่งใช้เวลารวม ๓ เดือน ได้รับความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเป็นอย่างดียิ่งจากสถานเอกอัครราชทูตไทยในกรุงลอนดอน กระทรวงศึกษาธิการอังกฤษ บริติชเคานซิล เทศบาลนครต่าง ๆ โดยเฉพาะเทศบาลนครลอนดอนตลอดจนเจ้าหน้าสถานศึกษาต่าง ๆ ที่ได้ไปเยี่ยม ทั้งนี้ข้าพเจ้าและข้าราชการที่ไปด้วยกันย่อมรู้สึกในความกรุณาและรู้สึกขอบคุณเป็นอันมาก

ภายในเวลาอันจำกัด ข้าพเจ้าจะได้พยายามชี้แจงหลักใหญ่ ๆ ในการจัดการศึกษาของอังกฤษในปัจจุบัน และในชั้นต้นข้าพเจ้าขอกล่าวถึงวิธีจัดการศึกษาและแม่บทของการจัดสักเล็กน้อย

วิธีจัดการศึกษา

อังกฤษ เป็นประเทศที่มีการจัดการศึกษามานมนานและก้าวหน้ามาก วิธีจัดการศึกษาของเขาต่างกับหลายประเทศ เพราะเขากระจายอำนาจหน้าที่จัดการศึกษาจากศูนย์กลาง (decentralisation) กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ควบคุมดูแลและส่งเสริมการศึกษาตามนโยบายของชาติ เป็นผู้แบ่งเงินงบประมาณอุดหนุนการศึกษาท้องถิ่นออกคำแนะนำหนังสือเวียนเอกสารการศึกษา และระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับองค์การศึกษาท้องถิ่น (L.E.A. – Local Education Authorities) ซึ่งเป็นผู้บริหารงาน กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้ออกคำสั่งโดยตรงให้ปฏิบัติงาน แต่มีพนักงานตรวจการเรียกว่าข้าหลวงตรวจการ His Majesty' s Inspectors) ซึ่งเป็นตำแหน่งสำคัญ มีหน้าที่ตรวจตราดูแลการสั่งสอนอบรมในโรงเรียนและให้คำแนะนำแก่ครู เพื่อให้การศึกษาดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนและตามนโยบาย

อีกประการหนึ่ง นับแต่โบราณกาลมาแล้ว การศึกษาของอังกฤษได้อาศัยองค์การฝ่ายศาสนา สมาคม เอกชนหรือหมู่คณะซึ่งเป็นผู้จัดตั้งและดำรงโรงเรียน ในปัจจุบันก็ยังต้องอาศัยอยู่มาก

นอกจากนี้ ยังมีข้อแตกต่างอีกประการหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับครู ในประเทศอังกฤษ ครูตามโรงเรียนไม่ใช่ข้าราชการ ไม่ใช่ลูกจ้างของรัฐ แต่เป็นลูกจ้างขององค์การศึกษาท้องถิ่นหรือของกรรมการจัดการโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยเอกชนหรือหมู่คณะ ครูใหญ่มีอิสระไม่น้อยในการจัดโรงเรียน การใช้แบบเรียน การทำประมวลการสอน ตลอดจนวิธีสอน แต่จะทำอะไรตามลำพังเกินไปไม่ได้ เพราะต้องอยู่ภายใต้การตรวจตราของผู้ตรวจการกระทรวงศึกษาธิการดังกล่าวแล้ว

วิธีการเช่นนี้ ถ้าเราดูเผิน ๆ ไม่รัดกุมเลย สำหรับบางประเทศน่าจะไปไม่รอด แต่อังกฤษทำได้ เพราะมีรากฐานการศึกษามั่นคง และผู้ดำเนินการศึกษาทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นโดยทั่วไปมีความรู้ล้ำหน้าก่อหน้าที่ และมีความรู้ความชำนาญทางการอบรมสั่งสอนในระดับสูง

แม่บทของการจัดการศึกษา

แม้การศึกษาของอังกฤษจะก้าวหน้ามากก็ตาม แต่เรื่องที่จะปรับปรุงยังมี ก่อนมหาสงครามคราวที่แล้ว ได้มีความรู้สึกในวงการศึกษาว่ายังมี "ช่องโหว่" ในการจัดการศึกษาประชาชน เป็นต้นว่า การบังคับให้เด็กอยู่ในโรงเรียนจนถึง

อายุ ๑๔ ปี ยังไม่เป็นการเหมาะสม ควรเขยิบอายุขึ้นไปเพื่อให้เด็กได้รับการอบรมสั่งสอนมีวิชาและมีความรู้สึกในหน้าที่ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังปรากฏว่า เด็กที่จบประถมศึกษาแล้วเพียง ๑ ใน ๑๐ เข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา การคิดปรับปรุงได้หยุดชะงักลงชั่วคราวเมื่อสงครามระเบิดขึ้น แต่ในระหว่างสงคราม แม้การศึกษาจะได้รับการกระทบกระเทือน บ้านเมืองได้รับการโจมตีทางอากาศ นักเรียนต้องอพยพหลบภัย การคิดปรับปรุงฟื้นตัวขึ้นอีก ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๔๓ ซึ่งเป็นเวลาระหว่างสงคราม รัฐบาลได้เสนอสมุดปกขาว White Paper เรื่องปรับปรุงการศึกษาของชาติต่อรัฐสภาและได้รับความเห็นชอบโดยทั่ว ๆ ไป ในการที่จะเริ่มศักราชใหม่ในการศึกษา ต่อมาจึงได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติการศึกษา ซึ่งอาศัยเค้าโครงการปรับปรุงในสมุดปกขาวเป็นส่วนมาก รัฐสภาได้ผ่านพระราชบัญญัติฉบับนี้และได้พระบรมราชานุมัติเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๔ พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นแม่บทของการจัดการศึกษาสำหรับประชาชนในปัจจุบัน มีสาระสำคัญซึ่งควรนำมากล่าวในที่นี้ คือ

๑. กำหนดอายุในเกณฑ์บังคับตั้งแต่ ๕ ถึง ๑๕ ปี และระบุไว้ด้วยว่าต่อไปเมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เห็นว่ามีครูและสถานที่พอ อาจจะเขยิบอายุในเกณฑ์บังคับต่อไปอีกเป็น ๑๖ ปีก็ได้ แต่ก่อนอังกฤษบังคับให้เด็กเล่าเรียนตั้งแต่อายุ ๕ ถึง ๑๔ ปี

๒. เด็กที่พ้นเกณฑ์บังคับแล้ว กำหนดให้เล่าเรียนเป็นบางเวลาหรือบางวันจนถึงอายุ ๑๘ ปี จะเรียนเต็มวันในหนึ่งสัปดาห์หรือเรียนเป็นบางเวลา แต่ให้เวลาเรียนเท่ากับเวลาเรียนเต็มวันหนึ่งวันก็ได้ ในเรื่องสถานที่กำหนดให้มีวิทยาลัยเยาวชน หรือ County Colleges

๓. กำหนดให้เพิ่มโรงเรียนอนุบาลระหว่างอายุตั้งแต่ ๒ ถึง ๕ ปี ให้มากยิ่งขึ้น

๔. ให้เด็กได้รับการส่งเสริมและการตรวจทางสุขภาพโดยกว้างขวางยิ่งขึ้น

๕. ขยายการศึกษาวิชาเทคนิค วิชาพาณิชยกรรมและศิลปกรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ให้ผู้เรียนทุกวันได้เรียนเต็มวันหรือเรียนเป็นบางเวลา (เช่นเวลากลางคืน) และให้มีการจัดให้เล่าเรียนเพื่อเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมด้วย

๖. ครูหญิงที่ทำการสมรสแล้ว คงเป็นครูต่อไปได้ แต่ก่อนครูหญิงต้องเป็นคนโสดและเมื่อทำการสมรสแล้วก็ต้องออกจากตำแหน่งหน้าที่ครู

๗. มีสภาที่ปรึกษาส่วนกลาง (Central Advisory Council) สำหรับให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ (สำหรับ Wales มีสภาที่ปรึกษาต่างหาก)

๘. แบ่งการศึกษาสำหรับประชาชนออกเป็น ๓ ขั้น คือ การศึกษาขั้นต้น (primary education) การศึกษาขั้นมัธยม (secondary education) การศึกษาสำหรับผู้พ้นเกณฑ์บังคับหรือ "การศึกษาต่อ" (Further education)

การศึกษาขั้นต้น

การศึกษาขั้นนี้หมายถึงการศึกษาสำหรับเด็กที่มีอายุตั้งแต่ ๑๑ ปีลงมารวมทั้งเด็กที่มีอายุต่ำกว่าเกณฑ์บังคับตามกฎหมาย มีการแบ่งโรงเรียนออกเป็น ๓ ประเภท ประเภทที่ ๑ ได้แก่ โรงเรียนอนุบาล (nursery schools) สำหรับเด็กชายหญิงอายุระหว่าง ๒ ถึง ๕ ปี ประเภทที่ ๒ คือโรงเรียนเด็กเล็ก (infants schools) สำหรับเด็กอายุระหว่าง ๕ ปี ถึง ๗ หรือ ๘ ปี ประเภทที่ ๓ คือ โรงเรียนประถม (junior schools) สำหรับเด็กอายุระหว่าง ๗ หรือ ๘ ปี ถึง ๑๑ ปี

โรงเรียนอนุบาลนั้นไม่ใช่โรงเลี้ยงเด็ก (day nurseries) ซึ่งเป็นสถานที่ในความควบคุมของกระทรวงสาธารณสุข รับเลี้ยงเด็กในเวลาที่มารดาไปทำงาน เช่นตามโรงงานอุตสาหกรรมและเมื่อเลิกงานก็ไปรับลูกกลับบ้าน โรงเรียนอนุบาลเป็นสถานที่ต่างกัน ที่ตั้งเป็นเอกเทศก็มี และถ้าที่ใดมีการกำนวนน้อยก็รวมอยู่กับโรงเรียนอีก ๒ ประเภทดังกล่าวแล้ว

ในท้องที่หลายแห่ง โรงเรียนเด็กเล็กและโรงเรียนประถมรวมอยู่ในสถานที่เดียว ที่ข้าพเจ้าและคณะได้ไปเยี่ยมเป็นโรงเรียนรวมเช่นว่านชื่อ Fircroft Road Junior Mixed School จัดเป็นโรงเรียนสหศึกษา ครูเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนอบรมสำหรับปฏิบัติหน้าที่ในโรงเรียนเช่นนี้โดยเฉพาะ ส่วนมากเป็นคนครามีบิดามารดาหรือบาลุงของเด็ก การแต่งกายของเด็กไม่มีระเบียบอย่างใด แต่เนื่องด้วยอากาศหนาวกว่าเมืองเรา อย่างน้อยเด็กก็ต้องมีถุงเท้ารองเท้าและเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่ให้ความอบอุ่น เด็กรับประทานอาหารเช้ามาแต่บ้าน เมื่ออยู่โรงเรียนในตอนเช้าได้รับประทานนม "ฟรี" หนึ่งถ้วย และเวลากลางวันได้รับประทานกลางวัน "ฟรี" แต่บางโรงเรียนผู้ปกครองต้องช่วยออกค่าอาหารกลางวันเพียง

นิดหน่อยราว ๕ เพนนี หรือน้อยกว่า ในบริเวณโรงเรียนมีสนามให้เด็กเล่น แต่โรงเรียนชุมนุมชนใหญ่เช่นในลอนดอนการที่จะหาบริเวณกว้างขวางดูปลอดโปร่งเช่นโรงเรียนในชนบทของเราบางแห่งนั้นยาก เครื่องเรียนเครื่องเขียนแบบเรียนได้ฟรีหมด บางโรงเรียนให้เสื้อผ้าและรองเท้าสำหรับนักพลศึกษาด้วย

ในโรงเรียนประเภทนี้ กิจการที่ข้าพเจ้าสนใจมากกว่าอย่างอื่น คือการเอาใจใส่ดูแลสุขภาพและอนามัยของนักเรียน การให้นมและอาหารกลางวันให้ร่างกายแข็งแรง ทั้งนับเป็นวิธีการสำคัญอย่างหนึ่ง เพราะการที่จะให้สุขภาพ อนามัยของพลเมืองในอนาคตอยู่ในระดับดี ต้องเริ่มที่เด็ก เด็กที่มาจากครอบครัวที่ฐานะไม่ดี ได้อาหารไม่พอ หรือไม่ถูกสัดส่วน ทางการจึงเข้าช่วยเหลือ งานด้านนี้เรียกว่า บริการสุขภาพสำหรับโรงเรียน School Health Service ในกระทรวงศึกษาธิการมีนายแพทย์ใหญ่ Chief Medical Officer เป็นผู้ควบคุมดูแลและขึ้นต่อปลัดกระทรวงศึกษาธิการ บริการนมหน้าที่ดูแลตลอดถึงเด็กในโรงเรียนมัธยมศึกษาในความอำนวยการขององค์การศึกษาท้องถิ่นด้วย

การศึกษาชั้นมัธยม

การศึกษาในระบบใหม่ของอังกฤษระบุวัตถุประสงค์ไว้โดยชัดแจ้งว่า เด็กชายหญิงทุกคนพึงได้รับการศึกษาที่เหมาะที่สุดแก่ความถนัดพิเศษ (aptitude) และความสามารถ (ability) ของตน การที่กฎหมายบังคับเด็กให้เล่าเรียนจนถึงอายุ ๑๕ ปีนั้น เขาบังคับอายุโดยไม่มีข้อยกเว้นว่า หากจบประถมศึกษาแล้วแม้อายุยังไม่ถึง ๑๕ ปี ก็ออกจากโรงเรียนได้ เช่นหลักการในประเทศเรา เพราะฉะนั้นเมื่อเด็กออกจากโรงเรียนประถมศึกษาแล้วก็ต้องเข้าโรงเรียนมัธยมศึกษา และเรียนอยู่จนอายุพ้นเกณฑ์บังคับ เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า เด็กชายหญิงมีความถนัดความสามารถต่างกัน บางคนสามารถในทางวิชาการมากกว่าทางปฏิบัติ บางคนถนัดและชอบใช้มือทำอย่างโน้นอย่างนี้ แต่เรียนหนังสือไม่เก่งและไม่ใคร่สนใจ บางคนสนใจในทางเครื่องยนต์กลไก หรือถ้าเป็นหญิงก็สนใจในการงานแม่บ้านแม่เรือนหรือการฝีมือสำหรับหญิง มากกว่าอย่างอื่น พ่อแม่ไม่ประสงค์จะให้เรียนถึงขั้นปริญญาในมหาวิทยาลัย เมื่อตระหนักในเรื่องนี้ อังกฤษจึงได้วางแนวการจัดโรงเรียนมัธยมศึกษา เพื่อสนองความต้องการของเด็กซึ่งมีความถนัด และ

ความสามารถต่างกัน เขาแบ่งโรงเรียนมัธยมศึกษาออกเป็น ๓ ประเภทคือ

๑. โรงเรียนแกรมมาร์ (grammar schools) เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาเก่าแก่ บางแห่งมีอายุหลายร้อยปี บางแห่งก็มีอายุน้อย ให้การศึกษาแก่เด็กอายุ ๑๑ ปี เป็นเวลาราว ๕ ปี เด็กบางคนพันเกณฑ์บังคับแล้วก็ยังไม่ออกจากโรงเรียน คงเรียนใน "ชั้น ๖" (sixth form) ของโรงเรียนต่อไปจนถึงอายุ ๑๗ หรือ ๑๘ ปี เพื่อเรียนวิชาเตรียมสอบเข้ามหาวิทยาลัย นักเรียนที่ออกจากโรงเรียนประเภทนี้ไม่ไปเรียนต่อในมหาวิทยาลัยก็มี ตามที่ได้สอบถามอาจารย์ใหญ่บางท่านดู นักเรียนบางคนออกไปฝึกหัดวิชาอาชีพแล้วเลยประกอบอาชีพตามฐานะ ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมโรงเรียนประเภทนี้สองแห่ง คือ Watford Grammar School ใกล้ลอนดอน และ Bec School ในลอนดอน รู้สึกว่ามาตรฐานการศึกษาสูง เห็นได้จากหนังสือที่นักเรียนใช้ และงานที่นักเรียนทำตลอดจนการจัดห้องสอนวิชาบางวิชา เช่น วิทยาศาสตร์ ซึ่งมีห้องทดลองเพียงห้องเดียว แต่มีหลายห้องแยกเป็นห้องฟิสิคส์ เคมี ชีววิทยา และมีเครื่องมือเครื่องใช้ครบ นอกจากพุทธศึกษาและจริยศึกษาแล้วยังเอาใจใส่ในพลศึกษามากด้วย มีการเล่น

ฟุตบอล รักบี ฮอกกี ว่ายน้ำ เป็นต้น ข้อที่ควรสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในโรงเรียนประเภทนี้เขามีโรงงานสำหรับทำการฝีมือด้วยไม้ (wood work) ไม่ได้มุ่งสอนเป็นวิชาอาชีพแต่เพื่อให้เด็กฝึกหัดใช้มือให้รู้จักประดิษฐ์ ให้รู้จักภูมิใจในงานฝีมือที่สำเร็จลงด้วยฝีมือของตนเอง

๒. โรงเรียนมัธยมแผนใหม่ (secondary modern school) ที่เรียกว่าโรงเรียน "แผนใหม่" เพราะในการจัดการศึกษา "แผนเก่า" คือก่อนใช้พระราชบัญญัติการศึกษา ค.ศ. ๑๙๔๔ ไม่มีการตั้งชื่อโรงเรียนอย่างนี้ แต่สมัยก่อนมีโรงเรียนซึ่งดำเนินการคล้ายคลึงกันเรียกว่า โรงเรียนประถมศึกษาชั้นสูง (senior elementary school) โรงเรียนมัธยมแผนใหม่นี้มีไว้สำหรับเด็กชายหญิงที่ไม่เก่งทางหนังสือนัก แต่มีความถนัดในทางอื่น เมื่อสำเร็จส่วนมากก็เข้าทำงานหาเลี้ยงชีพต่อไป เมื่อเข้าเรียนอายุ ๑๑ ปี ถ้าอยู่แล้ว ๒ ปี ปรากฏว่ามีวิชาความรู้พอเรียนในโรงเรียนแกรมมาร์ ซึ่งหนักไปในทางวิชาการ ก็อาจให้โยกย้ายไปได้

ข้าพเจ้าสนใจในโรงเรียนประเภทนี้มาก เพราะไม่เคยพบเห็นมาก่อน โรงเรียนที่ข้าพเจ้าไปเยี่ยมเป็นโรงเรียนสหศึกษา ชื่อ Durrante อยู่ใกล้ลอนดอนเหมือนกัน ในอังกฤษ

การที่เด็กชายหญิงชั้นมัธยมศึกษาเรียนรวมกันเป็นเรื่องธรรมดา กำหนดเวลาเรียน ๔ ปี เด็กต้องเรียนวิชาสามัญ เช่น อังกฤษ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ เลข วรรณคดี สุขวิทยา และเรียนวิชาเลือก เช่น การเรือน การเย็บ ชวเลข พิมพ์ดีด วิชาการพ่อมือ วิชาภาษาอังกฤษสำหรับการค้าเป็นต้น กำหนดวิชาเป็นหมู่ ๆ ให้เลือก ไม่ต้องเรียนทุกวิชา และทุกคนต้องฝึกพลศึกษาและเล่นเกมส์ต่าง ๆ ตามที่ได้สอบถามดูปรากฏว่า พวกที่ออกจากโรงเรียนแล้ว สำหรับเด็กหญิงมักไปทำงานเสมียนบ้าง ทำงานตามร้านหรือตามโรงงาน หรือทำงานเย็บเสื้อผ้า สำหรับเด็กชายก็มักไปทำงานเป็นลูกมือ เช่น ในโรงงานหรือบริษัท ช่างกล ช่างพิมพ์ ช่างก่อสร้าง เป็นต้น พวกที่ไปเรียนต่อทางวิชาอาชีวแผนกการค้า แผนกช่างกล แผนกช่างก่อสร้าง แผนกศิลปกรรมก็มีบ้าง

๓. โรงเรียนมัธยมเทคนิค (secondary technical school) เดิมอังกฤษมีโรงเรียน (junior technical school) เรียกว่าโรงเรียนวิชาเทคนิคชั้นต้น ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๐๕ สอนวิชาตามหลักสูตร ๒ ปี หรือ ๓ ปี เพื่อให้เด็กมีพื้นความรู้สามัญและวิชาอาชีพ เป็นการตระเตรียมเพื่อเข้าเป็นลูกมือผีกหัดในแขนงต่าง ๆ ของอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม

โรงเรียนมัธยมเทคนิคตามแผนใหม่ เกิดจากโรงเรียนเทคนิคชั้นต้นและโรงเรียนที่คล้ายคลึงกันตามแผนเดิม

โรงเรียนมัธยมเทคนิคที่ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมเป็นโรงเรียนชายรวมอยู่ในโรงเรียนช่างก่อสร้าง Brilxton School of Building ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนหลัง รับเด็กอายุ ๑๓ ปีครึ่งเข้าเล่าเรียนตามหลักสูตร ๓ ปี เรียนวิชาสามัญ เช่น ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์สังคมและอุตสาหกรรม และเรียนวิชาอาชีพซึ่งหนักไปในทางก่อสร้าง เช่น วิชาก่ออิฐ ทาสี ทำท่อน้ำ เขียนแบบ ช่างไม้ เป็นต้น เด็กที่ออกจากโรงเรียนแล้วเข้าทำงานเป็นลูกมือในอุตสาหกรรมก่อสร้าง บ้างก็เข้าทำงานในสำนักงานเช่นของสถาปนิก หรือช่างก่อสร้าง บางคนก็ไปเรียนต่อ

โรงเรียนมัธยมทั้งสามประเภทดังกล่าวแล้วนั้น ไม่จำเป็นต้องอยู่โดยเอกเทศเสมอไป บางที่สองประเภทตั้งอยู่ในสถานที่เดียวกัน ซึ่งมักจะเรียกว่า "โรงเรียนสองสาย" (bi-lateral schools) บางทีมีการจัดทั้งสามประเภทในสถานที่เดียวกัน ซึ่งเรียกว่า "โรงเรียนหลายสาย" (multilateral schools) เวลานี้การจัด "โรงเรียนหลายสาย" นับว่าอยู่ในขั้นทดลอง มีไม่กี่แห่ง และในวงการศึกษายังมีความเห็นขัดแย้งกันอยู่ พวกที่

เห็นว่าการจัดโรงเรียนแบบนี้เป็นวิธีการที่ดีอ้างว่า เด็กในโรงเรียนมัธยมประเภทต่าง ๆ ที่ตั้งโดยเอกเทศนั้น อาจโยกย้ายให้เรียนในโรงเรียนที่เหมาะกับความถนัดความสามารถของตนเวลาอายุ ๑๒ หรือ ๑๓ ปี ถ้าเด็กอยู่ในโรงเรียนหลายสายแม้ปัญหาการโยกย้ายไม่ยากมากนัก นอกจากนี้ยังอ้างว่าในระบอบประชาธิปไตย เด็กไม่ว่ามีฐานะอย่างไร เป็นลูกผู้ใดในสังคมควรเรียนร่วมกันในวัยนี้ จะได้เป็นการขัดเกลาความรู้สึกของผู้ปกครอง ครู ตลอดจนตัวเด็กเองว่า โรงเรียนแกรมมาร์ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมเหมือนกัน มีฐานะทางสังคมและทางศึกษาดีกว่าโรงเรียนมัธยมอีก ๒ ประเภท ส่วนพวกที่ไม่เห็นด้วยก็แย้งโดยเหตุผลว่า โรงเรียนหลายสายเช่นนี้จะมีนักเรียนมากเกินไป ระหว่าง ๑,๐๐๐ ถึง ๒,๐๐๐ คน ซึ่งจะทำให้อาจารย์ใหญ่ดูแลไม่ทั่วถึง ทั้งอาจารย์ใหญ่ก็คงจะเป็นอาจารย์จากโรงเรียนแกรมมาร์ ซึ่งจะรู้สึกยากลำบากในการดูแลเด็กซึ่งมีความถนัดความสามารถต่าง ๆ กันมากในโรงเรียน ครูก็อาจไม่เต็มใจสอนเด็กที่สติปัญญาต่ำ เด็กพวกนี้เป็นเด็กที่บิดามารดามีรายได้น้อย ถ้าอยู่ในโรงเรียนเดียวกับเด็กที่บิดามารดามีรายได้ดี อาจรู้สึกความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางฐานะมากกว่าเมื่ออยู่ต่างโรงเรียน กับอีกประการหนึ่งเห็นว่า โรงเรียนมัธยมทั้ง

สามประเภทมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ในโรงเรียนแกรมมาร์เด็กเรียนจบแล้วมุ่งหมายให้ไปสอบเข้ามหาวิทยาลัย แต่โรงเรียนมัธยมแผนใหม่และโรงเรียนมัธยมเทคนิค เด็กเรียนจบแล้วมุ่งหมายให้ไปเป็นลูกมือ (apprentices) เป็นส่วนมาก นอกจากนี้ยังเห็นว่า เด็กมีความถนัดความสามารถและสติปัญญาต่างกันมาก ๆ เข้ากันไม่ได้สนิท

ปับลิคสกูล

ก่อนกล่าวถึง "การศึกษาต่อ" หรือ Further Education ข้าพเจ้าขอกล่าวถึงโรงเรียนมัธยมศึกษาอีกประเภทหนึ่งเรียกว่าปับลิคสกูล

คำ "public school" แปลไม่สะดวก จึงใช้วิธีทับศัพท์ เป็นโรงเรียนที่เด็กกินอยู่ประจำ มีคณะกรรมการจัดการ และมีอาจารย์ใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบในกิจการทุกอย่างนับแต่ หลักสูตร การสอน ตำราเรียน การบัญชี การเงินตลอดไปจนถึงการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับโรงเรียนของตน ปับลิคสกูลไม่ใช่โรงเรียนของรัฐบาลหรือขององค์การศึกษาท้องถิ่น แต่เป็นโรงเรียนอิสระ ให้การศึกษาแก่เด็กอายุระหว่าง ๑๓ ถึง ๑๘ ปี ก่อนเข้าปับลิคสกูลเด็กอยู่โรงเรียนเตรียม (preparatory school)

ซึ่งเป็นโรงเรียนราษฎร์และรับเด็กอายุระหว่าง ๗ ถึง ๑๓ ปี บับลิคสกูลบางแห่งมีโรงเรียนเตรียมของตนเอง

ตัวอย่างบับลิคสกูลที่มีชื่อเสียงมากได้แก่ Eton, Harrow, Winchester, Rugby, Charterhouse, Westminster, และ St. Paul's บางแห่งตั้งมากกว่า ๕๐๐ ปีแล้ว เช่น อีตัน ตั้งเมื่อ ค.ศ. ๑๔๐๐ วินเชสเตอร์ ตั้งเมื่อ ค.ศ. ๑๓๘๒ เป็นต้น

บับลิคสกูลต่าง ๆ มีชื่อในการฝึกฝนอบรมทั้งในทางวิชาการ ทางอนามัย ทางมารยาท และนิสัยใจคอ อาจารย์เป็นผู้สำเร็จจากมหาวิทยาลัยซึ่งมักเลือกจากผู้ที่ "เด่น" ทั้งในทางวิชาการ ทางกีฬา และทางบุคลิกลักษณะ เวลาสอนใส่เสื้อเกาน์เช่นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย นอกจากการเล่าเรียนและการฝึกฝนในห้องวิทยาศาสตร์หรือในโรงงาน (work-shop) ของโรงเรียนแล้ว เด็กต้องเล่นเกมส์และกีฬา เช่น ฟุตบอล ครีกเกต ว่ายน้ำ ซึ่งเขาถือว่าเป็นเครื่องมือฝึกหัดกำลังกายและกำลังใจอย่างดียิ่ง ในโรงเรียนมีประเพณีให้หัวหน้านักเรียนปกครองเด็กเล็ก (prefect system) และให้เด็กใหม่รับใช้หัวหน้านักเรียนในกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ซงชา ขึ้งขนมขึ้งไปซื้อของเป็ดเตล็ด (fagging system) เพื่อรับการอบรมทางศาสนาเด็กต้องไปโรงสวด (school chapel) ซึ่งตั้งอยู่ภายใน

บริเวณโรงเรียนนั่นเอง ในการอยู่ประจำมีการแบ่งนักเรียนออกเป็นคณะ "houses" และให้มีการแข่งขันระหว่างคณะ แต่ละคณะมีอาจารย์ประจำ ภรรยาอาจารย์เป็นผู้ดูแลการกินอยู่ของเด็ก เด็กที่สำเร็จจากบัลลิคสกูลแล้ว มักไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัย ที่นิยมกันมากก็คือ ออกสฟอร์ด และ เคมบริจ ผู้ที่ไม่ไปแต่ออกไปทำงานเลยก็มี

ในประเทศอังกฤษ นิยมกันว่าลูกผู้มีฐานะดีควรรับการศึกษาในบัลลิคสกูล และในการหางานหรือในการงาน ถ้าผู้ใดมาจากบัลลิคสกูลโดยเฉพาะ บัลลิคสกูลที่มชื่อเสียงมาก ๆ ก็มักได้รับความนิยมกว่าผู้สมัครคนอื่นที่ไม่ใช่เด็กบัลลิคสกูล บัลลิคสกูลหลายแห่งแม้ค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่จะแพงอย่างไรก็ตาม เด็กเข้าเรียนได้โดยยากเย็นมาก เพราะผู้มีเงินต่างก็อยากส่งลูกของตนเข้าเรียน พ่อแม่บางคน พอลูกเกิดได้เพียงสองหรือสามวันก็เอาชื่อไปลง "บัญชี" ของโรงเรียนที่อยากให้ลูกเข้าเรียนเมื่อโตขึ้น

บัลลิคสกูลที่ข้าพเจ้าและคณะไปเยี่ยมคือโรงเรียน Repton ซึ่งอยู่ใกล้เมืองดาบี นั่งรถไฟจากกรุงลอนดอนราว ๕ ชั่วโมง ไม่ใช่โรงเรียนที่ขนชื่อลือกระฉ่อนเช่นอีตันหรือแฮร์โร โรงเรียนอีตันนั้นท่านปลัดกระทรวงได้ไปเยี่ยมแล้ว ข้าพเจ้าและคณะจึง

ได้เลือกโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งเพื่อจะได้ดูสภาพของโรงเรียนต่าง ๆ กัน

เมื่อไปถึงโรงเรียน เจ้าหน้าที่ได้พาชมสถานที่เช่น ห้องพิพิธภัณฑ์ ห้องนอน ห้องสมุด ห้องเรียนลำพัง และชั้นเรียน ซึ่งอยู่ในตึกเก่าแก่ และพาไปชมโรงสวดของโรงเรียนซึ่งดูเก่าแก่ ยิ่งกว่านั้นอะไรต่ออะไรดูช่างเก่าแก่ไปหมด แม้แต่โต๊ะเรียน เก้าอี้ ตลอดจนภาพประดับฝาผนัง เพราะโรงเรียนตั้งมาได้ราว ๔๐๐ ปีแล้ว ถึงแม้โรงเรียนดูเก่าแก่ แต่ตำราเรียนตลอดจนอุปกรณ์การสอนการเล่นล้วนเป็นของสมัยใหม่ทั้งนั้น

เด็กนักเรียนที่ข้าพเจ้าได้พบปะสนทนาด้วย แต่งตัวสะอาดเรียบร้อย ท่าทางคล่องหน้าตาฉลาด หลายคนสนใจในเรื่องอาหาร ภูมิประเทศ และสัตว์ป่าของไทย เกมส์ที่เด็กไทยเล่นและหนังสือไทย

อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนบอกว่าโรงเรียนนี้มี "ขัญชรอ" ยืดยาวเหมือนกัน และได้ร่วมมือกับองค์การศึกษาท้องถิ่นโดยรับนักเรียนที่ได้รับทุนอุดหนุนจากองค์การเพื่อศึกษาในชั้นลิคสกูลได้ เด็กพวกนี้ไม่ใช่ลูกคนมั่งมี แต่ฉลาดเฉลียวจึงสอบชิงทุน

ได้ สมัยก่อนพวกนี้ไม่มีโอกาสเข้าเรียนในบับลิคสกูล แต่ปีหนึ่ง ๆ โรงเรียนรับไว้ได้เพียงสองสามคนเท่านั้น บับลิคสกูลแห่งอื่นบางแห่งรับไว้บ้างเหมือนกันแต่มีจำนวนน้อย โรงเรียนเรปตันนั้นมีผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยราวร้อยละ ๖๐ นอกนั้นไปเข้าโรงเรียนทหารบ้าง และออกไปทำงานอาชีพเจริญรอยตามบิดาบ้าง

การที่บับลิคสกูลในอังกฤษเวลานี้มีชื่อเสียงในการให้การศึกษาแก่เด็กนั้น ส่วนมากได้อาศัยอิทธิพลของอาจารย์ใหญ่ที่ขึ้นชื่อลือนาม ๓ ท่าน คือ Arnold of Rugby, Thring of Uppingham และ Sanderson of Oundle

อาร์โนล์ดมีชื่อโดยเฉพาะในเรื่องจัดนักเรียนเป็นคณะหรือ houses เรื่องระบบหัวหน้านักเรียน (prefect system) และเรื่องตั้งโรงสวด (school chapel) เพื่อให้เด็กมีจิตผูกมั่นในทางศาสนา

อิริง มีชื่อในเรื่องเอาใจใส่ในความสามารถและความถนัดพิเศษของเด็กเป็นรายตัว และพยายามสนองความต้องการของเด็กเพื่อประโยชน์ทางศึกษา ได้เติมวิชาศิลป (art) และวิชาดนตรีเข้าไปในหลักสูตรของโรงเรียน สนใจในการ

พลศึกษารวมการเล่นเกมส์ต่างๆ และเป็นผู้จัดการโรงพลศึกษาสำหรับโรงเรียนเป็นแห่งแรกด้วย

ส่วนแซนเดอรซัน มีเรื่องจัดโรงงาน (work-shop) ของโรงเรียน จัดห้องทดลองวิชาฟิสิคซ์ เคมี ชีววิทยา ห้องสมุด ห้องพิพิธภัณฑ์ ห้องศิลป แม้แต่นาทดลองก็จัดให้มีขึ้น โรงเรียนอาวน์เดล ซึ่งเคยร่วงโรยไปก็กลับมีชื่อเสียงโด่งดังสมัยแซนเดอร์ซันนั่นเอง เมื่อมหาสงครามโลกครั้งแรกระเบิดขึ้น โรงงานของโรงเรียนกลายเป็นโรงงานผลิตอาวุธ เพราะแซนเดอร์ซันจัดไว้ดีมาก

ยับลิคสกูลเป็นสถาบันที่มีชื่อเสียงของอังกฤษอย่างหนึ่ง มีรากรากมั่นคง แม้ว่าในอังกฤษเอง บางคราวมีเสียงวิพากษ์ว่ายับลิคสกูลอบรมเด็กให้เป็นคนหัวสูง

แต่เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันระหว่างคนจำนวนน้อย ส่วนที่ดีของยับลิคสกูลก็มีอยู่มากเหมือนกัน เช่นในเรื่องอบรมให้รู้จักรับผิดชอบด้วยตนเอง รู้จักยังคับใจตนเอง มีน้ำใจเป็นนักกีฬา เป็นผู้ชนะที่ดีและเป็นผู้แพ้ที่ดีเหล่านี้เป็นต้น

“การศึกษาต่อ”

ในข้อต่อไป ข้าพเจ้าขอกล่าวถึง “การศึกษาต่อ” หรือ Further Education ซึ่งเป็นการศึกษาสำหรับผู้พ้นเกณฑ์บังคับ

ตามพระราชบัญญัติการศึกษา ในเวลานี้หมายถึงผู้มีอายุเกิน ๑๕ ปี ต่อไปจะกำหนด ๑๖ ปี เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเห็นเป็นการสมควรที่พระราชบัญญัติให้อำนาจไว้

การศึกษาชั้นนี้ หมายถึงการศึกษาวิชาอาชีพหรืออาชีวศึกษา Vocational แต่ไม่รวมการศึกษาวิชาอาชีพในมหาวิทยาลัยและหมายรวมถึงการศึกษาเพื่อความบันเทิง เพื่อความรู้ใส่ตัวหรือเพื่อประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรม ไม่ใช่เพื่อการอาชีพ non-vocational จำแนกได้ดังนี้ คือ

การศึกษาวิชาอาชีพ
การศึกษาซึ่งไม่มุ่งอาชีพ
บริการเยาวชน Youth Service
วิทยาลัยเยาวชน County Colleges

การศึกษาวิชาอาชีพ

ในเรื่องการศึกษาวิชาอาชีพนั้น ในชั้นต้นควรระลึกไว้ก่อนว่า อังกฤษเป็นศูนย์กลางใหญ่แห่งหนึ่งของโลกในทางวิทยาศาสตร์ การอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ความต้องการผู้ประกอบการงานเหล่านี้ย่อมมีมาก นับแต่คนชั้นลูกมือ ชั้นหัวหน้าคนงาน ชั้นช่างหรือผู้ชำนาญงาน ชั้นนายช่างหรือ

ผู้เชี่ยวชาญสำหรับงานอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมซึ่งถือได้ว่าเป็นกระดูกสันหลังของประเทศอังกฤษนั้น วิธีผลิตสิ่งของต่าง ๆ ต้องใช้เครื่องมือ เครื่องยนต์กลไกที่สลับซับซ้อนและพิสดารยิ่งขึ้น เพื่อผลิตของที่มีคุณภาพดีและรวดเร็วทันความต้องการ เมื่อเป็นเช่นนี้ การฝึกคนเพื่อใช้เครื่องมือและเครื่องยนต์กลไกเหล่านี้จึงมีความจำเป็นมากขึ้นตามลำดับ

อังกฤษมีสถานศึกษาวิชาอาชีพมากมายทั่วประเทศ มีวิทยาลัยเทคนิค วิทยาลัยพาณิชยการ โรงเรียนวิชาศิลปกรรมและการฝีมือ School of Arts and Crafts ซึ่งโรงเรียนเพาะช่างของเราอยู่ในประเภทเดียวกัน สถานศึกษาที่สำคัญในหัวเมืองใหญ่ ๆ คือ วิทยาลัยเทคนิค หรือ technical colleges.

วิทยาลัยเทคนิคเหล่านี้ส่วนมากจัดการสอนผู้มีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีขึ้นไป ให้มีความรู้ความชำนาญในวิชาอาชีพแขนงต่าง ๆ ที่ต้องการในวงงานอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ และมีการสอนวิชาเช่น คณิตศาสตร์ ฟิสิคส์ เคมี ภาษาต่างประเทศเพื่อสอบเอาปริญญาภายนอกของมหาวิทยาลัยด้วย ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยี่ยมวิทยาลัยเทคนิคตามหัวเมือง ๓ แห่ง คือ ที่เคมบริจ ดาร์บี และวัคฟอร์ด ในสามแห่งที่ดาร์บีนับว่า

ใหญ่ที่สุด มีหลักการจัดคล้ายคลึงกันทุกแห่ง กล่าวคือ มีการสอนวิชาอาชีพแขนงต่าง ๆ เช่น สำหรับชายมีแผนกวิศวกรรมช่างกล วิชาไฟฟ้า ช่างก่อสร้าง ช่างโลหะ ช่างตกแต่งภายใน ช่างพิมพ์ เป็นต้น สำหรับหญิงมีวิชา เช่น แผนกเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย แผนกการเรือน การครัว วิชาช่างทำหมวกสตรี ช่างเขียนเป็นต้น เวลากลางวันเปิดเรียนตอนหนึ่ง เวลากลางคืนอีกตอนหนึ่ง นักเรียนบางพวกมาเรียนเต็มวัน บางพวกมาเรียนเป็นบางวันบางเวลา ผู้เรียนเลือกสมัครเรียนวิชาตามใจชอบ บางพวกเป็นผู้มีอาชีพในแขนงที่ตนสมัครเรียนอยู่ก่อนแล้ว แต่อยากรับการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อสอบเอาประกาศนียบัตรวิชาอาชีพ อันจะเป็นการเขียบฐานะของตนเวลาเข้าไปในวิทยาลัยเทคนิคเหล่านี้ สิ่งที่น่าสนใจ คือห้องปฏิบัติงานวิชาต่าง ๆ ห้องทดลองวิทยาศาสตร์ และห้องเครื่องจักรเครื่องยนต์ ซึ่งมีผู้ผูกอยู่อย่างขมักเขม้น ขณะที่เดินเข้าไปรู้สึกคล้ายกับเข้าไปในโรงงานมากกว่าโรงเรียน

เฉพาะกรุงลอนดอน ซึ่งมีพลเมืองราวครึ่งหนึ่งของประเทศเรา หรือราว ๙,๐๐๐,๐๐๐ คน มีการอบรมสั่งสอนวิชาอาชีพอย่างกว้างใหญ่ไพศาล มีโรงเรียนและวิทยาลัยสอนวิชาอาชีพเป็นจำนวนมากมาย ในหนังสือคู่มือ

การศึกษาวิชาอาชีพ ซึ่งเทศบาลนครลอนดอนเป็นผู้จัด มีวิชาอาชีพที่ให้เลือกเรียนถึง ๔๑๕ อย่าง

ในตอนต้น ข้าพเจ้าขอกล่าวถึงโรงเรียนอาชีพที่ข้าพเจ้าสนใจสัก ๔ แห่ง แห่งแรกคือโรงเรียนช่างก่อสร้างชื่อ Brixton School of Building โรงเรียนนี้ถูกระเบิดไปแถบหนึ่งระหว่างมหาสงครามที่แล้วมา เมื่อข้าพเจ้าไปเยี่ยมตอนที่เสียหายยังไม่ได้รับการซ่อมแซมต้องสร้างโรงผึกงานชั่วคราวหลายหลัง โรงเรียนแบ่งกิจการออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกเด็กจัดเป็นโรงเรียน secondary technical school ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงในตอนต้น และแผนกนักเรียนรุ่นใหญ่อายุตั้งแต่ ๑๘ ปีขึ้นไป สอนวิชาช่างก่อสร้างและวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้าง เช่น ช่างไม้ ช่างทาสี ช่างปูน ช่างก่ออิฐ ช่างยัดกรี ช่างโลหะ ตลอดจนการแกะสลักหินสำหรับใช้ในการก่อสร้าง หัวหน้าแผนกประจำวิชาต่าง ๆ ดูเป็นผู้เจนจัดในหน้าที่การงานทั้งนั้น และรู้สึกว่าเขาสนใจและภูมิใจในงานอันเป็นหน้าที่ ข้าพเจ้าได้ชิตัวอย่างสิ่งของที่ผลิตขึ้นด้วยฝีมือนักเรียนหลายชิ้น เช่น ในแผนกช่างปูน ช่างยัดกรี และแผนกแกะสลักหินเป็นต้น เมื่อข้าพเจ้าบอกว่า ข้าพเจ้าม

หน้าที่จัดโรงเรียนอาชีวศึกษาในเมืองไทยซึ่งรวมโรงเรียนช่างก่อสร้างด้วย รู้สึกว่าอาจารย์ใหญ่เกิดความสนใจและเอาใจใส่ในสิ่งที่ข้าพเจ้าขอทรายมากขึ้น และนอกจากได้ช่วยเหลือแนะนำด้วยประการต่าง ๆ แล้ว ยังได้ให้เจ้าหน้าที่จัดเอกสาร หลักสูตร หนังสือคู่มือ หนังสือจดหมายเหตุนานาชนิดที่เกี่ยวกับการฝึกวิชาเหล่านี้ด้วย ทั้งรับติดต่อชี้แจงในสิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการทรายเพิ่มเติมในภายหน้า

สถานที่ศึกษาแห่งที่สอง คือ โรงเรียนศิลปกรรมและการฝีมือ Central School of Arts and Crafts หรือโรงเรียนเพาะช่างอังกฤษ ส่วนหนึ่งถูกระเบิดระหว่างมหาสงครามที่แล้วเหมือนกัน แต่ไม่เสียหายมากมายเหมือนกับโรงเรียนเพาะช่างไทย โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมของอังกฤษตั้งแต่สมัย William Morris เป็นปฏิกิริยาอย่างหนึ่งของการที่มีสิ่งของทำโดยเครื่องจักรมากมาย ซึ่งเห็นว่าขาดความประณีตในทางฝีมือ ด้วยเหตุนี้ การสอนของโรงเรียนจะเป็นช่างเขียน ช่างปั้น ช่างออกแบบ ช่างเงิน ช่างทอ ช่างเย็บปักหนังสือและทำลายปก ช่างพิมพ์ หรือช่างอื่น ๆ ก็ดี จึงเพ่งเล็งไปในทางประณีตของฝีมือมาก ไม่ใคร่มีเครื่องจักรเครื่องยนต์ นอกจากที่จำเป็นต้องใช้ในแผนกพิมพ์

ตามธรรมดา และแผนกพิมพ์หินของโรงเรียน ในระหว่างสนทนากับอาจารย์ใหญ่รู้สึกว่า แกสนใจในเรื่องศิลปหัตถกรรมของไทยเรามาก

สถานศึกษาแห่งที่สาม ซึ่งข้าพเจ้าสนใจเป็นพิเศษเหมือนกันคือ Cordwainers' Technical College หรือวิทยาลัยสอนวิชาช่างหนังและช่างทำรองเท้า ตั้งอยู่ไกลจากโรงแรมที่พักมาก แต่ข้าพเจ้าก็ได้อุตส่าห์ไปเยี่ยมถึงสองครั้ง ความมุ่งหมายของโรงเรียนอยู่ที่การฝึกใช้เครื่องมือเครื่องจักรในการผลิตเครื่องหนังและรองเท้า และการฝึกทำเครื่องหนังและรองเท้าด้วยมือ ในห้องเครื่องมือเครื่องจักรของโรงเรียนนั้นมีเครื่องตัด เครื่องอัด เครื่องเจาะ เครื่องเย็บ และอื่น ๆ ฯลฯ ซึ่งไม่ใช่เครื่องที่ใหม่ที่สุดแต่ก็พร้อม ใช้การได้ดี ในแผนกเย็บด้วยมือโรงเรียนเอาใจใส่มากเหมือนกัน เพราะในอังกฤษเครื่องหนังและรองเท้าเย็บด้วยมือยังได้รับนิยมอยู่ เฉพาะรองเท้านิยมกันว่าฝีมือแน่นเนียนและใช้ทนกว่าที่เย็บด้วยเครื่องจักร ถ้าทำด้วยฝีมือประณีตราคาแพงกว่ารองเท้าทำด้วยเครื่องจักรด้วยซ้ำ เสียแต่ผลิตได้เป็นจำนวนน้อย ได้ชมตัวอย่างวัตถุสำเร็จลงด้วยฝีมือนักเรียน ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าอยู่ในระดับคือพอใช้ อาจารย์ใหญ่ชี้แจงว่า วัตถุสำเร็จเหล่านี้เปิดโอกาส

ให้นักเรียนผู้ทำซื้อในราคาถูกก่อน ถ้าไม่ซื้อไปจึงเปิดโอกาสให้นักเรียนในโรงเรียนและประชาชนซื้อได้ตามลำดับ แต่ของมิไม่มาก โรงเรียนมุ่งหวังผลในการฝึกมากกว่า การทำวัตถุสำเร็จไว้จำหน่าย โรงเรียนมีการติดต่อกับบริษัททำเครื่องหนังและรองเท้า และบางแห่งก็ให้โรงเรียนยืมเครื่องมือเครื่องจักรของบริษัทได้ บางคราวก็พานักเรียนไปชมโรงงานทำเครื่องหนังหรือทำรองเท้าตามโอกาส อาจารย์ใหญ่เออเพื่อช่วยเหลือแนะนำดีมาก

สถานศึกษาสอนวิชาอาชีพดังที่กล่าวมานี้ยังไม่ใช่สถานที่ใหญ่โต มีนักเรียนเป็นจำนวนร้อยหรือจำนวนพัน และมีงบประมาณเป็นจำนวนหมื่นปอนด์ ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงสถานศึกษาวิชาอาชีพอีกแห่งหนึ่งซึ่งมีกิจการกว้างขวางมาก มีนักเรียนเป็นจำนวนหมื่น และงบประมาณเป็นเรือนแสน แห่งนี้ชื่อว่า The Polytechnic, Regent Street อยู่ในลอนดอนเหมือนกัน เรียกชื่ออย่างย่อๆ ว่า "The Poly" โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นเมื่อ ๘๕ ปีมาแล้ว ผู้ริเริ่มคือ มร. Hogg ซึ่งเดิมเป็นนักเรียนอีตัน เป็นลูกขุนนาง แต่เป็นคนที่เห็นอกเห็นใจคนยากขนมาก อยากสงเคราะห์ให้ได้รับการศึกษา จึงเริ่มต้นสอนคนกวาดถนนสองคนให้อ่านหนังสือ ต่อมาจึงขยายการ

สอนต่อไปอีกโดยเช่าห้องทำการสอน ภายหลังจึงย้ายมาตั้งในสถานที่ปัจจุบัน กิจการเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเป็นลำดับ เป็นสถานศึกษาวิชาอาชีพสำหรับคนทั่วไป ในเวลานี้เจ้าหน้าที่แจ้งว่า มีนักเรียนเวลากลางวัน ๒๗,๐๐๐ คน และเวลาค่ำอีกราว ๑๐,๐๐๐ คน นอกจากตัวตึกใหญ่มีอาคารสำหรับเล่าเรียนและฝึกแห่งอื่นอีก บางพวกมาเรียนตอนกลางวัน บางวันบางเวลา บางพวกมาเรียนตอนค่ำ วันเวลาต่างๆกัน ห้องเรียน ห้องปฏิบัติงานจึงได้ใช้ประโยชน์เต็มที่ เนื่องจากสถานที่ปัจจุบันคับแคบไป จึงได้เรี่ยไรเงินเพื่อสร้างสถานที่ใหม่ ที่เรียกว่า Polytechnic เพราะกิจการกว้างขวางกว่าวิทยาลัยเทคนิค สอนวิชาอาชีพสารพัดอย่าง เช่น วิศวกรรม สถาปัตยกรรม วิชาผังเมือง วิชารังวัดทดน ช่างก่อสร้าง ช่างเขียน ช่างออกแบบ ช่างเครื่องหนัง ช่างพิมพ์หิน เคมีชววิทยา ฟิสิคส์ ภาษาอังกฤษ ภาษาต่างประเทศ (สำหรับสอบเอาปริญญาภายนอกของลอนดอนมหาวิทยาลัย) วิชาสำหรับหญิง เช่น การเรือน เย็บเสื้อผ้า การครัว นอกจากนี้มีวิชาช่างถ่ายรูป ช่างถ่ายภาพยนตร์ วิชาพาณิชยการ (ซึ่งมีแขนงต่างๆถึง ๔๒ แขนง) และวิชาอื่นๆ กิจการใหญ่โตเช่นนี้ต้องใช้งบประมาณมาก ได้ปีนี้ (ค.ศ. ๑๙๔๙) ทราย

ว่าเป็นเงินประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ถ้าคิดเป็นเงินไทย ตามอัตราแลกเปลี่ยนทางราชการก็เป็นถึง ๑๐ ล้าน ๕ แสน บาท ถ้าอัตราตลาดเสรีก็มากกว่านี้ เป็นงบประมาณสำหรับสถานศึกษาแห่งเดียว

นอกจากการสอนด้านวิชาการแล้ว สถานศึกษายังเอาใจใส่ในด้านพลศึกษา และด้านสมาคมของผู้ศึกษาด้วย มีการผกายกรรมและการเล่นเกมส์ต่าง ๆ และมีสโมสรกีฬาหลายแผนก เช่น แผนกมวย ฟันดาบ กอล์ฟ คริกเกต รักบี้ ฮอกกี้ เทนนิส เป็นต้น ผู้ศึกษาชายหญิงสมัครเข้าตามความสมัครใจ ห้องพลศึกษาซึ่งมีสระว่ายน้ำอยู่ภายในตึกเรียนนั่นเอง แต่สนามเล่นอยู่ในที่ต่างหาก ห่างจากโรงเรียนหลายไมล์

เมื่อไปเยี่ยมสถานศึกษาทั้ง ๔ แห่งดังที่กล่าวมานี้ ข้าพเจ้าได้รับความเพลิดเพลินใจมาก และรู้สึกเลื่อมใสทั้งในวิธีการจัดหาเครื่องมือเครื่องอุปกรณ์การสอน และการฝึกภาคปฏิบัติ ตลอดจนบุคลิกลักษณะของครูอาจารย์ และอาจารย์ใหญ่หรือผู้อำนวยการ

ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงการศึกษาทั่วไปซึ่งไม่ได้มุ่งทางอาชีพ non-vocational แต่โดยย่อ

การศึกษาซึ่งไม่ได้มุ่งทางอาชีพ

ผู้ใหญ่มีหน้าที่ทำงานทางบ้านหรือที่ทำงานอาชีพมีรายได้อยู่แล้ว และเด็กที่พ้นเกณฑ์อายุบังคับไม่ควรยุติการศึกษาเมื่อมีเวลาว่างควรใช้เวลานั้นในการศึกษาอีกเรก ซึ่งไม่ได้มุ่งให้ไปประกอบอาชีพ (non-vocational training) แต่มุ่งให้ประโยชน์ในด้านบำรุงสติปัญญา ประโยชน์ทางสังคมและทางอนามัย ผู้ดำเนินการศึกษาแขนงนี้ คือ องค์การศึกษาท้องถิ่น องค์การฝ่ายศาสนา เช่น Church of England และองค์การที่หมู่คณะจัดตั้งขึ้นไม่เกี่ยวกับรัฐบาล เช่น The Worders' Education Association นอกจากนี้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ยังมีแผนกศึกษาภายนอก (extra-mural studies) เพื่อจัดให้มีปาฐกถาสำหรับประชาชนในเรื่องที่น่ารู้บางเรื่อง เช่นที่เกี่ยวกับครอบครัว สังคม และวัฒนธรรม

ข้าพเจ้าสนใจเฉพาะในเรื่องวิทยาลัยสำหรับผู้ใหญ่ (adult colleges) ซึ่งจัดตั้งขึ้นหลายแห่งแล้ว และวันหนึ่งได้มีโอกาสไปเยี่ยมวิทยาลัยผู้ใหญ่ในชนบทชื่อ Bottisham ใกล้เมืองเคมบริจ เรียกว่า "วิทยาลัยหมู่บ้าน" หรือ Village College ซึ่งเขาจัดขึ้นเป็นการทดลอง วิทยาลัยแห่งนี้เปิดสอน

เวลาค่ำ มีการสอนวิชาหลายอย่าง ซึ่งเป็นงานอดิเรก เช่น วิชาพาณิชยการ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน วิชาการครัว วิชาเย็บเสื้อผ้า วิชาเย็บหนัง วิชาช่างไม้ วิชาช่างโลหะ เป็นต้น บางคราวมีการชุมนุมกันเพื่อดูภาพยนตร์ร่วมการเต้นรำแบบเก่า การเต้นรำหรือลลาศแบบใหม่ ผักดนตร หรือผักการแสดงละคร เมื่อข้าพเจ้าไปเยี่ยมวิทยาลัยในคืนวันนั้น เห็นนักศึกษาผู้ใหญ่พวกหนึ่งซ้อมอุปรากรของกิลเบอร์ต และ ซัลลิแวนเรื่อง The Pirates of Penzance โปรดสังเกตด้วยว่าชาวชนบทของเขาผักซ้อมละครขนาดอุปรากร หรือ opera นอกจากนี้ ยังได้ดูการผักเย็บเสื้อผ้า การทำครัว การทำเครื่องใช้ด้วยไม้ ทำด้วยเครื่องมือ ไม่ใช่ด้วยเครื่องจักร เพราะเป็นการหัดผมือ การชุมนุมเพื่อเรียนวิชาหรือเพื่อผักซ้อมอะไรนั้นแล้วแต่ตามใจชอบ ใครใคร่เรียน เรียน ใครใคร่ผัก ผัก เขาแยกเป็นชั้นสอนวิชาต่าง ๆ และเป็นสมาคม เช่น สมาคมดนตรี สมาคมนาฏกรรม สมาคมกีฬา อยู่ในตึกเดียวกันนั่นเอง และมีห้องสมุด ห้องอาหารว่าง ห้องสำหรับให้บรรดานักศึกษาได้พบปะสนทนากัน นอกจากนี้ บางคราวมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเคมบริจ หรือผู้ชำนาญงานพิเศษมาบรรยายเรื่องน่ารู้ เช่น เรื่องรสนิยม (taste) และสมัยนิยม (fashion)

เรื่องแบบบ้าน เครื่องเรือน เครื่องแต่งกาย เป็นต้น นอกจากจัดให้นักศึกษามาวิทยาลัยแล้ว เขายังจัดให้ครูอาจารย์ออกไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อสอนหรือแนะนำทำนองเดียวกับที่ปฏิบัติในวิทยาลัย

บริการเยาวชนและวิทยาลัยเยาวชน

ที่กล่าวมานี้เป็นการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ส่วนผู้ที่พ้นเกณฑ์การศึกษายังคับอยู่ในวัยรุ่นหนุ่มรุ่นสาว ก็มีสโมสรเยาวชน (Youth Clubs) และองค์การเยาวชน (Youth Organisations) ต่าง ๆ สนองความต้องการของบุคคลเหล่านี้ เช่น องค์การลูกเสือ ซึ่งมีลูกเสือหญิง ลูกเสือชาย Y.M.C.A., Y.W.C.A. Boy's Brigade, Girl's Life Brigade, Youth Camping Association เป็นต้น หลักการดำเนินการคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ สนองความต้องการของคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวในทางสังคม การบันเทิง การพลศึกษา หรือการแสวงหาความรู้เป็นงานอดิเรก ในฐานะที่เป็นกรรมการจัดการลูกเสือแห่งประเทศไทยด้วยผู้หนึ่ง ข้าพเจ้าย่อมสนใจในการลูกเสือมากกว่าองค์การเยาวชนอย่างอื่น การลูกเสือของอังกฤษคงยั่งยืนและเป็นแบบฉบับอันดีตลอดมา ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยี่ยม

สถานอบรมผู้กำกับลูกเสือที่ Gilwell Park ซึ่งอยู่ใกล้ลอนดอน และเป็นสถานที่ซึ่งข้าพเจ้าเคยรับการอบรมวิชาผู้กำกับลูกเสืออังกฤษเมื่อ ๒๒ ปีก่อน เมื่อไปที่สำนักงานใหญ่ขององค์การลูกเสืออังกฤษ ก็ได้มีโอกาสพบกับผู้อำนวยการแผนกการลูกเสือนานาชาติ ซึ่งแท้จริงเคยเป็นผู้อำนวยการอบรมผู้กำกับลูกเสือที่ Gilwell Park ในปีที่ข้าพเจ้าไปรับการอบรมนั่นเอง ได้สนทนากันเรื่องการลูกเสือในประเทศไทย ซึ่งเวลานี้ได้ติดต่อกับองค์การลูกเสือของอังกฤษเป็นการเรียบร้อยเช่นก่อนสงครามแล้ว

องค์การเยาวชนเหล่านี้มีคุณประโยชน์มาก คงดำเนินการอยู่เสมอมา เฉพาะเด็กพันเกณฑ์บังคับระหว่างอายุ ๑๕ ถึง ๑๘ ปี พระราชบัญญัติการศึกษา ค.ศ. ๑๙๔๔ กำหนดให้องค์การศึกษาท้องถิ่น จัดตั้งวิทยาลัยเยาวชนภายใน ๓ ปี นับแต่อายุในเกณฑ์บังคับเขียบขึ้นเป็น ๑๕ ปี สำหรับเด็กชายหญิงอายุรุ่นนี้ให้เรียนเป็นบางเวลา ซึ่งให้เท่ากับเวลาเรียนเต็มวันของหนึ่งสัปดาห์ แต่ถ้าในกรณีพิเศษ เช่น ในบริเวณที่มีคนกระจายกันอยู่ และการคมนาคมลำบาก อาจมีการผ่อนผันให้ศึกษาน้อยกว่ากำหนดข้างต้นได้ การศึกษาเป็นไปในรูปที่จะส่งเสริมการงานที่เด็กชายหญิงปฏิบัติอยู่แล้ว ส่งเสริม

ในด้านพลศึกษา ในด้านวิชาความรู้ เช่น ภาษาอังกฤษ หน้าที่พลเมือง ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ เขาพยายามแก้ไขข้อบกพร่องที่แล้วมาในเรื่องที่ว่า มีเด็กชายหญิงเป็นจำนวนมากออกจากโรงเรียนแล้วก็ไม่ได้รับการศึกษาเพิ่มเติม ตามสถิติปรากฏว่าเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๙ ในจำนวนเด็กราว ๕๐๐,๐๐๐ คนที่เริ่มทำงานอาชีพเป็นครั้งแรก จำนวนที่ไปจากโรงเรียนประถมศึกษาโดยตรงมีถึง ๔๕๐,๐๐๐ คน เขาต้องการให้เด็กแม้จะเข้าทำงานอาชีพแล้วได้ศึกษาอีก เพราะเด็กที่จบจากชั้นประถมศึกษาอายุยังน้อย เพื่อให้เขาเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ยังต้องให้การศึกษา "ต่อ" จากที่เรียนเมื่อจบชั้นประถมศึกษาแล้ว ถ้าคำนึงถึงเด็กประชาบาลของเรา คงมีจำนวนมากที่เมื่อออกจากโรงเรียนประชาบาลแล้วไม่ได้รับการศึกษาต่อเติมสืบไป ทำให้ขาดประโยชน์ทั้งในด้านเด็กเองและด้านประเทศชาติ ข้อนี้เป็นเรื่องน่าคิด

การฝึกหัดครู

อาชีพครูในอังกฤษก็เห็นจะคล้ายอีกหลายประเทศ กล่าวคือ ไม่ใช่อาชีพที่สะดุดตาสะดุดใจนัก สำหรับครูอังกฤษ

รายได้เป็นไปตามอัตราที่เรียกกันว่า "Burnham Scales" "ครู ผู้ช่วยที่มีวุฒิ ถ้าเป็นชายได้ปีละ ๓๐๐ ปอนด์ ขึ้นปีละ ๑๕ ปอนด์ จนถึง ๕๒๕ ปอนด์ ถ้าเป็นหญิงได้ปีละ ๒๗๐ ปอนด์ ขึ้นปีละ ๑๒ ปอนด์ จนถึง ๔๒๐ ปอนด์ สำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก อาจารย์ใหญ่ที่เป็นชายได้อย่างสูงปีละ ๕๗๐ ปอนด์ หญิงได้อย่างสูงปีละ ๔๖๐ ปอนด์ สำหรับโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีนักเรียนมากกว่า ๕๐๐ คน อาจารย์ใหญ่ชายได้อย่างสูงปีละ ๗๕๐ ปอนด์ หญิงอย่างสูงปีละ ๖๒๐ ปอนด์ และมีเงินเพิ่มพิเศษ ถ้ามีนักเรียนอายุเกิน ๑๕ ปีเป็นจำนวนมาก เงินเพิ่มพิเศษนี้อัตราของชายมากกว่าอัตราของหญิง รายได้เช่นนี้ถ้าคิดเป็นเงินไทยก็ดูมาก แต่ถ้านึกถึงค่าครองชีพในระดับสูงของอังกฤษแล้วก็ดูไม่มากนัก

การที่อังกฤษออกพระราชบัญญัติเขยิบอายุเด็กในเกณฑ์บังคับจาก ๑๔ เป็น ๑๕ ปีนั้น ทำให้มีความต้องการครูเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้อังกฤษยังต้องการครูเพื่อเข้าสอนในโรงเรียนเด็กเล็กและโรงเรียนประถมศึกษาที่มีนักเรียนในชั้นหนึ่ง ๆ มากเกินกำลังของครู ชั้นเรียนที่มีเด็กกว่า ๔๐ คน และกว่า ๕๐ คน ยังมี

ในการฝึกครูสำหรับโรงเรียนสามัญศึกษานั้น ได้อาศัยวิทยาลัยครูขององค์การศึกษาท้องถิ่นและขององค์การศาสนา ซึ่งโดยมากใช้หลักสูตร ๒ ปี และได้อาศัยมหาวิทยาลัย ซึ่งโดยปรกติมีหลักสูตร ๔ ปี ผู้ที่จะเป็นครูต้องเรียนตามหลักสูตรปริญญา ๓ ปี แล้วเรียนวิชาครูอีก ๑ ปี ดังนี้จะเห็นได้ว่าวิธีฝึกหัดครูนิยมของเรามีหลักการคล้ายคลึงกับของอังกฤษ เพราะเราได้อาศัยแบบอย่างการฝึกหัดครูของอังกฤษมาแล้วนั่นเอง

เพื่อประสานงานของวิทยาลัยครูและการฝึกหัดครูที่มหาวิทยาลัยให้ดียิ่งขึ้น ในเวลานี้ได้มีวิธีการจัดแผนกครุศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเช่นที่ ลอนดอน บริสตอล และเบอร์มิงแฮม เป็นสถานศึกษาวิชาครูศาสตร์ Institute of Education เพื่อส่งเสริมการศึกษาวิชาครูตลอดจนการวิจัยทางนี้มีวัตถุประสงค์กว้างขวางกว่าแผนกครุศาสตร์ ซึ่งมุ่งหมายอบรมสั่งสอนวิชาครูแก่นิสิตของมหาวิทยาลัยเอง สถานศึกษาเป็นผู้ให้ประกาศนียบัตรแก่ผู้จบการศึกษาจากวิทยาลัยครูซึ่งรวมอยู่ในเครือการฝึกหัดครูภาคเดียวกัน ระหว่างสถานศึกษากับวิทยาลัยครูอาจจะมีสับเปลี่ยนอาจารย์กันก็ได้ และถ้าเห็นว่าผู้ศึกษาคนใดอาจเล่าเรียนวิชาอะไรได้ดี ในสถานที่ฝึกหัดครู

แห่งใดแห่งหนึ่งในภาคเดียวกัน ก็อาจให้สับเปลี่ยนได้เหมือนกัน

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยี่ยม Institute of Education แห่งลอนดอน มหาวิทยาลัยครั้งหนึ่ง การไปเยี่ยมมุ่งไปสนทนากับผู้อำนวยการและอาจารย์บางท่าน เกี่ยวกับการผักหัดครูของอังกฤษภายหลังมหาสงครามมากกว่ามุ่งไปดูการจัดสถานที่ เพราะสถานที่เช่นนี้โดยมากก็คล้ายกัน เช่นมี ห้องปาฐกถา ห้องสมุด ห้องอาจารย์ ศาสตราจารย์ ห้องพักสำหรับนิสิต ห้องผักพลศึกษา ที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ ในห้องสมุดมีนิสิตชายหญิงเข้าจำนวนมาก รวมทั้งนิสิตผิวดำสองสามคน ซึ่งดูขมักเขม้นในการศึกษาตามลำพังเสียจริง ๆ ต่างสำรวมตนไม่พูดจาซุบซิบกัน ห้องสมุดจึงดูสงัดเงียบ สมเป็นสถานศึกษาชั้นสูง

ในเรื่องการผักหัดครูหลังสงครามนั้น อังกฤษได้ปฏิบัติการอย่างทะมัดทะแมงยิ่งขึ้น นอกจากการผักหัดครูตามสถานศึกษาตามปรกติดังกล่าวแล้ว ยังมีโครงการผักหัดครูยามคับขัน Emergency Scheme ซึ่งเวลานี้ยังคงปฏิบัติอยู่ ตามโครงการนี้ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนผักหัดครูขึ้นใหม่หลายสิบแห่ง และให้สิทธิแก่ชายหญิงที่เคยเป็นทหารหรือเคยรับใช้งาน

อย่างอื่นของชาติมาแล้ว เข้ารับการฝึกเพื่อออกไปเป็นครูได้ มีคณะกรรมการคัดเลือกในเรื่องพื้นความรู้ ความประพฤติและสุขภาพ ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกได้รับทุนอุดหนุนของรัฐบาลและเรียนตามหลักสูตรหนึ่งปี สำเร็จแล้วอยากทำการทดลองสอน probation period อีกสองปี ถ้างานเป็นที่พอใจก็นับว่าเป็นผู้มีวิทยฐานะครู qualified teachers.

โครงการนี้เป็นโครงการใหญ่ กะว่าจะใช้เงินประมาณ ๒๐ ล้านปอนด์ ตามรายงานของทางราชการปรากฏว่า เมื่อเดือนเมษายนศกก่อนผลิตครูได้ ๑๐,๐๐๐ คน และพอถึง ค.ศ. ๑๙๕๐ กะว่าจะได้ครูตามโครงการ ๓๐,๐๐๐ คน

ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมโรงเรียนฝึกหัดครูแบบหนึ่งแห่งหนึ่งในกรุงลอนดอน ชื่อ Wanworth Training College เป็นโรงเรียนแผนกชาย สถานที่ใหญ่โตสร้างตามแบบเก่าดูคล้ายวัง มีสนามหญ้ากว้างขวาง มีที่พักนักเรียนซึ่งอยู่ประจำราว ๒๐๐ คน นักเรียนเคยเป็นทหารหรือทำงานอย่างอื่นของชาติมาแล้ว ที่เป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรก็มีส่วนมาก อยู่ในวัย ๓๐ ถึง ๔๐ ข้าพเจ้าได้ไปในวันใกล้วันปิดภาคและได้มีโอกาสชมการหัดพลศึกษาซึ่งดูพรักพร้อมแข็งแรง และได้ชมการฝึกหัดในการ

ผลิตเครื่องใช้เบ็ดเตล็ด และการสร้างอุปกรณ์การสอนบางอย่าง ซึ่งรู้สึกว่าอยู่ในมาตรฐานดี

โรงเรียนฝึกหัดครูหญิงที่ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมอยู่ในเมืองวัดฟอร์ด ชื่อ Wall Hall Training College เดิมเป็นเคหาสน์ของเศรษฐีอเมริกันชื่อ มอร์แกน ตั้งอยู่บนเนิน สถานที่กว้างใหญ่ มีสนาม สวน โรงเรียน มีอาคารใหญ่และอาคารเล็กอีกหลายหลัง ระเบียบการจัดสถานที่ทั้งภายในภายนอกเรียบร้อยน่าชม แม้ว่าห้องเรียนบางห้องจะต้องดัดแปลงจากโรงรถ ในห้องสมุดมีหนังสือมากมายและสังเกตว่ามีตำราวิชาครูใหม่ๆ หลายเล่มซึ่งพิมพ์ขึ้นภายหลังมหาสงคราม โรงเรียนนี้สอนตามหลักสูตรธรรมดาเป็นเวลาสองปี และสอนตามหลักสูตรสำหรับการฝึกครูยามคับขัน ซึ่งใช้เวลาหนึ่งปีเช่นเดียวกับโรงเรียนชาย ผู้ที่เป็นนักเรียนแต่งงานมาแล้วก็มี และมีคนหนึ่งอายุถึง ๔๖ ยังอุตส่าห์มาเรียน แต่ไม่แปลกสำหรับเขา เพราะในเมืองหนาว คนอายุ ๔๖ ยังไม่แก่และครูอังกฤษครบเกษียณเมื่ออายุ ๖๕

ส่วนการฝึกหัดครูอาชีวศึกษานั้น ตามปรกติมีการฝึกในโรงเรียนหรือวิทยาลัยที่สอนวิชาเทคนิค วิชาพาณิชย์ และวิชาศิลปกรรม การฝึกหัดครูเป็นส่วนหนึ่งของกิจการแห่งโรงเรียน

หรือวิทยาลัยนั้น ๆ รับผู้ที่ต้องการฝึกเป็นครูสอนวิชาอาชีพและถ้าผู้ใดมีความรู้ความชำนาญในวิชาอาชีพที่ตนจะเป็นครูอยู่ก่อนแล้วก็มาเล่าเรียนเป็นบางเวลา ในเรื่องครูอาชีวศึกษาน อังกฤษมีโครงการยามคับขันเช่นครูโรงเรียนสามัญต่าง ๆ เช่น วิศวกรรม — ช่างกล วิศวกรรมไฟฟ้า ช่างก่อสร้าง การบัญชี การเลขานุการ พิมพ์ดีด ตัดเสื้อ การเรือน การครัว เป็นต้น ตามโครงการนี้ผู้สมัครต้องมีความถนัด ความชำนาญในวิชาอาชีพมาก่อน มารับการฝึกเพื่อให้รู้จักหลักการศึกษาและวิธีสั่งสอนอบรมเด็กเป็นส่วนมาก ในการฝึกใช้เวลาไม่น้อยกว่า ๖ เดือนและไม่เกิน ๑ ปี

ทัศนศึกษา

เรื่องที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่ง คือ ทัศนศึกษาซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในการสั่งสอนและอบรมเด็ก การสอนตามตำราและอธิบายประกอบเท่านั้นมักไม่เป็นการเพียงพอที่จะให้เด็กเข้าใจซาบซึ้งในเรื่องที่สอน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการสอน เช่น รูปหุ่น รูปปั้น รูปจำลอง แผนที่ แผนผัง ภาพถ่าย ภาพเขียน ภาพนิ่ง ภาพยนตร์เสียง ภาพยนตร์เงียบ เป็นต้น อุปกรณ์เหล่านี้ส่วนมากก็เป็นที่ทราบ

กันอยู่แล้ว ในที่นี้ข้าพเจ้าใคร่ขอกล่าวเฉพาะภาพยนตร์ที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือประกอบการสอนเด็ก

ภาพยนตร์ศึกษาทำให้เด็กกระปรี้กระเปร่าและสนใจในบทเรียนมากขึ้น ทำให้เด็กตื่นตัว ตื่นเต้น ทำให้บทเรียนดูมีชีวิตและเด็กเข้าใจดีขึ้น กระทรวงศึกษาธิการอังกฤษได้ตระหนักในความสำคัญข้อนี้จึงได้ตั้งคณะกรรมการแห่งชาติ เพื่อพิจารณาเรื่องอุปกรณ์ทัศนศึกษาในโรงเรียน เรื่องผู้กำหนดครูทัศนศึกษา และวางเกณฑ์การสร้างภาพยนตร์ศึกษา คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วยผู้แทนองค์การครู ผู้แทนองค์การศึกษาท้องถิ่น และข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการก็เป็นกรรมการร่วมอยู่ด้วย

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังเห็นว่า ในงานนี้จะต้องร่วมมือกับบริษัทสร้างภาพยนตร์ จึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่ง มีผู้แทนบริษัทสร้างภาพยนตร์ ผู้แทนสำนักงานโฆษณากลางของรัฐบาล และผู้แทนสำนักงานจำหน่ายเอกสารของรัฐบาล H.M. Stationery Office ร่วมอยู่ในคณะกรรมการด้วย

คณะกรรมการชุดที่ ๒ เป็นผู้เตรียมการสร้างภาพยนตร์ศึกษาและดำเนินการสร้างตามโปรแกรมที่คณะกรรมการชุดที่ ๑ ส่งมาให้

เวลานี้องกฤษมีบริษัทสร้างภาพยนตร์การศึกษาหลายบริษัท ข้าพเจ้าและคณะได้รับเชิญให้ไปชมภาพยนตร์ของบริษัทภาพยนตร์การศึกษา Gaumont - British ซึ่งมีสำนักงานอยู่ในกรุงลอนดอน มีห้องฉายภาพยนตร์ตัวอย่างซึ่งจุคนราว ๓๐ คนเท่านั้น ได้ชมภาพยนตร์เกี่ยวกับพลศึกษา สรีรศาสตร์ และภูมิศาสตร์ และได้เสนอให้กระทรวงของเราพิจารณาซื้อหลายเรื่อง

ข้าพเจ้าและคณะสนใจเป็นพิเศษในภาพยนตร์แสดงการผึกพลศึกษาในโรงเรียนซึ่งมีหลายม้วน สำหรับเด็กเล็กและเด็กโรงเรียนประถมศึกษา มีกายกรรมท่ามือเปล่า การแข่งขันเป็นพวก และการเล่นเกมส์ ตอนหนึ่งที่เกี่ยวกับการผึกพลศึกษาสำหรับเด็กเล็ก เมื่อเด็กอยู่กลางสนาม ครูบอกให้เด็กทำอะไรก็ได้ตามชอบใจ ตอนนี้เด็กบางคนกระโดดโลดเต้น บางคนก็วิ่งไล่ขันกัน ดูเป็นการสนุกสนาน ที่ครูอนุญาตให้ทำเช่นนี้เพราะรู้จิตใจของเด็ก บังคับให้อยู่ในระเบียบนานนักไม่ชอบให้ทำอะไรตามอำเภอใจเสียบ้าง จะได้ชักจูงใจให้ชอบการผึก

พลศึกษา อีกครูหนึ่งครูก็เริ่มฝึกพลศึกษาต่อไป หลักสำคัญคือ การให้เด็กฝึกพลศึกษาทุกคนและให้เล่นเกมส์และแข่งขันเป็นพวกทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเด็กผอมหรือดูอ่อนแออย่างไร ถ้าไม่มีโรคประจำตัวที่ขัดต่อการฝึกหัด ก็ต้องลงสนามและรับการฝึก ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายที่บริษัทนี้ไม่ได้ทำภาพยนตร์เกี่ยวกับการสอนวิชาอาชีพ (ภาพยนตร์ประเภทนี้ต่อมาภายหลังข้าพเจ้าได้มีโอกาสดูที่ประเทศอื่น)

ทัศนศึกษาในอังกฤษยังทำให้ทั่วถึงไม่ได้ เพราะเครื่องฉายภาพยนตร์และฟิล์มภาพยนตร์ราคาแพง และมีไม่พอสำหรับฟิล์มภาพยนตร์อาจเช่าหรือยืมจากสำนักรวมฟิล์มภาพยนตร์ film libraries หรือองค์การต่าง ๆ ได้ แต่เครื่องฉายภาพยนตร์เป็นอุปสรรคใหญ่

โดยเหตุที่ภาพยนตร์ศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ จะให้ก้าวหน้าต่อไปต้องมีการค้นคว้าหรือวิจัย เพราะฉะนั้น มูลนิธิแห่งชาติเพื่อการวิจัยทางการศึกษา National Foundation for Educational Research จึงรวมทัศนศึกษาเข้าในหัวข้อต่าง ๆ ที่ทำการวิจัยด้วย

ทัศนศึกษาในประเทศเรานับว่ายังอยู่ในขั้นเริ่มงาน หวังว่าต่อไปคงจะสามารถขยายให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปัญหาการศึกษา

ในหัวข้อสุดท้าย ข้าพเจ้าขอกล่าวถึงปัญหาการศึกษาของอังกฤษ แม้ว่าอังกฤษได้ทุ่มเทเงินและความยากลำบากพยายามเข้าไปในการศึกษาของชาติมากเท่าไรก็ดี ก็ยังมีปัญหาในการจัดการศึกษาอยู่ไม่น้อย ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงปัญหาใหญ่ ซึ่งตามที่ได้ตรวจเอกสารและสดับตรับฟังดูอาจสรุปได้ ๓ ข้อ คือ

ข้อแรก เป็นปัญหาเรื่องสถานที่เรียน ในระหว่างมหาสงครามครั้งที่แล้วมา ตึกรามเคหสถานพังพินาศไปมาก เมื่อเสร็จสงครามแล้วได้มีการสร้างอาคารใหม่ในภาคต่าง ๆ เพื่อให้ราษฎรอยู่ ทำให้เกิดชุมนุมชนใหม่ขึ้น และเพื่อให้เด็กชายหญิงในชุมนุมชนเหล่านี้ มีโอกาสรับการศึกษาได้สะดวกตามฐานะ จึงจำเป็นต้องสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ นอกจากนี้เนื่องจากอัตราเกิดสูงขึ้น จำนวนเด็กที่จะเล่าเรียนในโรงเรียนจึงเพิ่มขึ้น เจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการอังกฤษได้ประมาณไว้ว่า ในปลาย ค.ศ. ๑๙๕๓ จำนวนเด็กในโรงเรียนจะเพิ่มจากจำนวนเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๔๗ ประมาณ ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน การหาสถานที่เรียนให้เด็กเหล่านี้เป็นปัญหาใหญ่เรื่องหนึ่ง

ข้อสอง เป็นเงาตามตัวมาคือ ปัญหาเรื่องครู พอเสร็จสงครามอังกฤษก็ประสบการขาดแคลนครู และได้พยายามแก้ไขโดยดำเนินการตามโครงการผลิตครูยามคับขัน ดังที่ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้ในตอนต้น และนอกจากการผลิตครูตามปรกติในวิทยาลัยครูและมหาวิทยาลัยแล้ว ยังต้องเตรียมตัวสำหรับการผลิตครู สำหรับนักเรียนที่กะว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในภายหน้า เนื่องจากการเขยิบอายุเด็กในเกณฑ์บังคับและอัตราเกิดที่สูงขึ้นด้วย

ปัญหาข้อสาม เกี่ยวกับการเร่งการศึกษาทางเทคนิคและวิทยาศาสตร์ อังกฤษเป็นประเทศมหาอำนาจซึ่งเจริญก้าวหน้าในการอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ซึ่งต้องใช้วิชาเทคนิคและวิทยาศาสตร์มาก อังกฤษจำเป็นต้องเร่งรัดการศึกษาเพื่อรักษาฐานะของประเทศในด้านนี้ให้เทียมบ่าเทียมไหล่หรือเหนือบ่าเหนือไหล่มหาประเทศแห่งอื่น ในสมัยปัจจุบันนี้ ความก้าวหน้าทางวัตถุทำให้เกิดเครื่องจักรเครื่องยนต์กลไกใหม่ ๆ และสิ่งที่น่าพิศวงในโลกวิทยาศาสตร์ เช่น วิทยุโทรภาพ และเรดาร์เป็นต้น แต่สิ่งที่แปลกประหลาดและน่าพิศวงซึ่งนำมาใช้ประโยชน์นั้นจะต้องมีวิธีทำให้ดีขึ้น ต้องทำการค้นคว้าหรือวิจัยเพื่อให้ก้าวหน้าต่อไปอีก หากเอาใจใส่ในเรื่องนี้น้อยไป ประเทศ

อันที่เอาใจใส่มากกว่าก็อาจขนหน้าได้ ปัญหาข้อเย็นที่ทรายกันดีในวงการศึกษา

ท่านทั้งหลาย ดังที่ข้าพเจ้าได้บรรยายมานี้ย่อมเห็นได้ว่าอังกฤษได้พยายามทุ่มเทกำลังเงินกำลังแรงลงไปในการศึกษาของเขามากเพียงไร และในการจัดการศึกษาเขาได้ดำเนินงานโดยพิศดารและก้าวหน้าอย่างไร การศึกษาไม่ได้หมายเพียงการเล่าเรียนในห้องเรียน และการฝึกในสนามซึ่งเขาถือว่าการกีฬาเป็นเครื่องมือฝึกที่สำคัญอย่างหนึ่ง แต่หมายรวมไปถึงการฝึกฝนอบรมนอกโรงเรียนและเมื่อเด็กออกจากโรงเรียนไปแล้วด้วย ทั้งเมื่อเติบใหญ่โตเป็นผู้ใหญ่ก็ได้รับโอกาสให้ฝึกฝนอบรมหรือใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ทั้งในทางวิชาความรู้ทางอนามัย และทางวัฒนธรรมในด้านอาชีวศึกษากมีการจัดอย่างแพร่หลายได้ผลและมีโครงการระยะไกล ซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์กับอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ของประเทศโดยใกล้ชิด

ข้าพเจ้าระลึกอยู่เสมอว่า การจัดการศึกษาในประเทศอังกฤษนั้นต่างกับของประเทศเรามาก เนื่องด้วยอังกฤษเป็นประเทศอุตสาหกรรม มีประชากรหนาแน่น มีรกรากการศึกษามานมนาน มีความต้องการทางเศรษฐกิจต่างกัน และไม่มี

ปัญหาเรื่องคนต่างด้าว อย่างไรก็ตาม แม้มีส่วนแตกต่างกันดังนี้ ในการจัดการศึกษาของอังกฤษก็ยังมีหลักการและวิธีการหลายอย่าง ซึ่งท่านคงเห็นพ้องกับข้าพเจ้าว่าอาจนำมาดัดแปลงใช้ในการศึกษาของประเทศเราได้บ้าง

ก่อนจบ ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านทั้งหลายอีกครั้งหนึ่งที่ได้มาให้เกียรติแก่ข้าพเจ้าในวันนี้

การศึกษาในประเทศฝรั่งเศส

(ดูมาเมื่อ ๑๕—๒๐ ธันวาคม ๒๔๙๑)

ของ

หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย

กองการต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ

๒๘ มีนาคม ๒๔๙๒

ขอประทานกราบเรียน

ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ตามที่ท่านรัฐมนตรีว่าการได้มีบัญชาให้กระผมไปดูการศึกษาในประเทศฝรั่งเศส ในคราวไปประชุมองค์การศึกษา ฯ สหประชาชาติ ระหว่างเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม ๒๔๙๑ เพื่อสังเกตความเจริญก้าวหน้าในทางการศึกษา หลังมหาสงครามโลกครั้งที่สอง และเพื่อไปติดต่อหาสถานที่เรียนสำหรับนักเรียนซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจะส่งไปศึกษาต่อในประเทศฝรั่งเศสนั้น ภายหลังที่กระผมได้ไปพบกับท่านปลัดกระทรวงศึกษาธิการที่กรุงลอนดอนเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายนแล้ว กระผมจึงได้เดินทางต่อไป ณ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๑ เพื่อดูการศึกษาและติดต่อกับเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงการต่างประเทศจนเป็นที่เรียบร้อย และกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ได้มีหนังสือยินยันให้ความร่วมมืออย่างดีมาทางสถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพ ฯ แล้วนั้น บัดนี้กระผมได้รวบรวมรายงานสภาพการศึกษาในประเทศฝรั่งเศส เท่าที่ได้สังเกตและรู้เห็นมาในระยะเวลาอันสั้นเพื่อนำกราบเรียนท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการทราบต่อไป.

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง

ม.ล. มานิจ ชุมสาย

การศึกษาในประเทศฝรั่งเศส

สภาพการทั่วไป

ข้าพเจ้าเคยไปปารีสมาเมื่อ ๒๐ ปีก่อน เพื่อเรียนภาษา มาเที่ยวนี้ไปอีกดูไม่มีอะไรผิดแปลกเลย ปารีสไม่ได้รับความเสียหาย มีรอยยิ่งกันบ้างนอกเมือง ภายในเมืองของทุกอย่างยังคงเดิม ชั่วแต่ค่าใช้จ่ายแพงขึ้น อะไรเป็น ๑๐๐

เป็น ๑,๐๐๐ ฟรังก์ไปหมด ของแพงแต่ของมีมาก และก็ยังคงสวยตามเดิม อาหารมื้อละ ๑,๐๐๐ ฟรังก์หรือ ๖๐ บาท แต่คนมีรายได้น้อย กรรมกรราว ๒๐,๐๐๐ ฟรังก์ ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะซื้ออะไรได้ ต้องสไตรค์กันบ่อย ๆ ในขณะที่ไป รถยนต์ รถบัส รถไฟใต้ดิน สไตรค์หมด ต้องขี่แต่ Taxi จร ราคาแพงมาก การครองชีพทั่วไปอยู่ในเกณฑ์สูง ปารีสเป็นเมืองของพวกเศรษฐีและพ่อค้า ไม่ใช่เป็นเมืองของกรรมกร ครู และข้าราชการ

ภารกิจที่ได้รับมอบหมายไป

การไปครั้งนี้มีเวลาเพียง ๗ วัน ที่แรกตั้งใจจะรีบไปครั้นแล้วต้องติดอยู่ในกลักตา แล้วมาติดอยู่ในลอนดอน พอดีครบกำหนดที่นัดพบในลอนดอนไว้กับท่านปลัดกระทรวง เลยต้องอยู่จนถึงวันที่ ๑๓ พ.ย. ๙๑ หาเรือบินไปต่อไม่ได้ด้วย เลยพักอยู่ในปารีส ๗ วัน เป็นวันอาทิตย์เสีย ๑ วัน วันพฤหัสบดีโรงเรียนหยุดเสียอีก ๑ วัน

ภาระที่ได้รับมอบหมายไปครั้งนี้เกินตัวกว่าเวลาที่พอจะมีได้ คือให้ไปติดต่อหาสถานศึกษาให้นักเรียนเรียน โดยเฉพาะก.คือติดต่อกับเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัย และการศึกษาภายหลังสงคราม เจ้าหน้าที่เขาไม่ใคร่จะว่าง ต้องไปเสียเวลานั่งรอ

แห่งละมาก ๆ โปรแกรมที่กะไว้ก็ต้องตัดทิ้งไปเสียบ้าง ดูตามแผนการณ์ไม่หมด นอกจากนั้นเมื่อได้ไปถึงที่ทางที่อยากจะไปเที่ยวตรวจดูว่าในปารีสมีตำราอะไรดี ๆ บ้างที่ไหน

ปารีสใหญ่โตเหลือเกิน ต้องวิ่งไปวิ่งมา แต่ละสถานที่ห่างกันไกล โรงเรียนก็มีมากมายเหลือเกิน ดูไม่หวัดไม่ไหว ความจริงควรใช้เวลา ๑ ปี มากกว่าเวลา ๒-๓ วันเท่าที่มีแต่กระนั้นก็ต้องดูแต่เท่าที่จะทำได้

โรงเรียนแรกที่ได้ไปดูนั้นอยู่นอกปารีสไกล ต้องขับรถยนต์ไปตั้งเกือบชั่วโมงต้องตื่นแต่เช้ารีบไป ได้ความว่า โดยที่มีแขกมากวนมาก ใครจะมาติดต่อขอดูโรงเรียน เขาก็ส่งไปติดต่อกับโรงเรียนนั้น แล้วหัวหน้าโรงเรียนนั้นซึ่งเป็นผู้ตรวจการศึกษาใหญ่แต่เป็นผู้หญิง จัดการติดต่อให้ดูโรงเรียนต่าง ๆ เอง ทีแรกเขาเข้าใจผิด เอาไปเข้าเรียนวิชาครูดูการสอนแบบใหม่ของเขา เสียเวลาไปเปล่า ๆ ๒ วัน กว่าจะพูดกันรู้เรื่องเพราะแขกมากจริง จะเข้าหาอีกที เข้าไม่ได้ เขาเองก็ยุ่งใช้แต่พวกอาจารย์ต่าง ๆ มาคอยต้อนให้ดูอะไรต่ออะไรเสียเรอย อาจารย์ผลัดกันเข้ามาพูด เข้ามาอธิบาย แต่ละคนช่างพูดเหลือกำลัง พูดไม่หยุด ถูกซักถูกถามพูดกันวันยังค่ำเสียจนเหนื่อย พอค่ำลงแทบไม่อยากพูดกับใครอีก

โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนใหญ่มาก และเป็นแหล่งศูนย์กลางของการทดลองการสอนแบบใหม่ ภายหลังสงคราม ซึ่งเขาภูมิใจมากและอยากจะให้ชาวต่างประเทศทุกคนไปดู มีชื่อว่า Centre International d' Etudes Pédagogiques de Sèvres มีตั้งแต่ชั้นอนุบาลตลอดชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา สถานที่อยู่ตรงเนินเขา เป็นตึกใหญ่ยาวมี ๓ ชั้น มีห้องนอนสำหรับรับพวกอาจารย์จากที่ต่าง ๆ มาฝึกหัดดูงานการสอนแบบใหม่ที่เขากำลังจะเผยแพร่น สนามวงเล่นของเด็กอยู่ข้างหลังโรงเรียนตรงกับชั้นสองพอดี เพราะสูงชันขึ้นไปตามข้างเขาตัดพื้นลาดยาง ฝรั่งเศสทำสนามเด็กเล่นผิดกับที่อื่น ชอบทำเป็นลานแข็งลาดยางเสมอ

การปฏิรูปการศึกษาในฝรั่งเศส

ภายหลังที่ฝรั่งเศสได้เป็นอิสระจากแอกเยอรมัน และได้ประกาศสาธารณรัฐที่ ๔ ขึ้นแล้ว รัฐบาลฝรั่งเศสก็เร่งปรับปรุงการศึกษา โดยจะแก้ไขการศึกษาขนาดปฏิวัติโดยสิ้นเชิง ในการนี้จึงเลือกพวกอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญตามที่ต่าง ๆ ตั้งเป็นกรรมการร่างโครงการเสนอขึ้นมา คณะกรรมการนี้มีชื่อเสียงคนหนึ่งเป็นประธานชื่อ Langevin เป็นอาจารย์ที่ Collège de France นอกจากนี้ก็มีนาย Wallon เป็นประธาน

คนที่สองสอนอยู่ที่เดียวกัน พวกกรรมการมีผู้ตรวจการประถมศึกษา อาจารย์โรงเรียนเทคนิค อาจารย์มหาวิทยาลัยซอร์บอน หัวหน้ากองเอกสารและการฝึกหัดครู ผู้ตรวจการศึกษาทั่วไป อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา อาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครู หัวหน้ากองต่าง ๆ ในกระทรวงที่เกี่ยวกับโรงเรียน และอาจารย์ทมชอเสียงอน ๆ อีก รวมกรรมการทั้งสิ้น ๒๗ คน กรรมการคณะนี้เร่งวางแผนการเรียกว่า การปฏิรูปการศึกษาของ Langevin นำเสนอกระทรวงศึกษาธิการอนุมัติ และนำมาปฏิบัติ เริ่มแต่ปี ๑๙๔๕ เป็นต้นมา และโรงเรียนที่ Sèvres นี้เป็นแหล่งกลางของการทดลอง และการอบรมครูอย่างขนานใหญ่ มีครูมาอบรมปีหนึ่งประมาณ ๗๕๐ คน นอกจากนี้ยังมีการชุมนุมพิเศษกันอีก และมีครูหมุนเวียนเข้ามาอบรมเรื่อย ๆ

เมื่อขณะไปถึง รุ่งขึ้นได้อีกวันหนึ่งเป็นวันที่ระลึกคล้ายวันมรณกรรมของ Langevin มีรัฐพิธีใหญ่โตพวกอาจารย์ก็ไม่ว่างไปในงานพิธีกันเสียบ้าง

การศึกษาก่อนสมัย Langevin ออกจะยุ่ง เพราะได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงแก้ไข ตัดตอน เพิ่มเติม ตั้งกังก้าน แขนงใหม่ ต่างคนต่างว่ากันในสายของตนโดยเฉพาะ จนยุ่งเป็น

หน่วยกุ้งรุ่งรัง ข้อแรกของ Langevin ก็คือการวางระเบียบใหม่ให้เข้ากันโดยตลอด และให้เป็นรูปเดียว หายรกรุงรัง

โรงเรียนเรียกชื่อใหม่ คือทางประชาชนเรียก Collège ทางรัฐบาลเรียก Lycée สำหรับชั้นมัธยมเรียนเหมือนกันแนวเดียวกัน ไม่มีชั้นแปลก ๆ เรียกชื่อแปลก ๆ ต่อยอดกันเรื่อยไปเหมือนแต่ก่อน การเรียกชื่อชั้นก็ง่ายลง คือประถม ๖ ปี มัธยม ๗ ปี เรียกชื่อเรียงด้วยอนุบาล แล้วก็ชั้น ๑๑ ถอยไปหาชั้น ๑ และชั้นพิเศษ (ซึ่งมีชื่อว่าปรัชญา) รวมเป็น ๑๓ ชั้น ชั้นประถมคือชั้นอนุบาลและชั้น ๑๑-๗ ชั้นมัธยมเริ่มตั้งแต่ชั้น ๖ การศึกษาภาคบังคับนั้นให้เพิ่มให้มากขึ้นแต่ก่อน ๖-๑๓ ปี เดี๋ยวนี้ให้เพิ่มถึง ๑๘ ปี คือพอดีจบชั้นเตรียมอุดมศึกษา การศึกษาให้ฟรี ไม่ให้เกี่ยวกับการศาสนา และให้ทุกคนมีโอกาสที่จะเข้าเรียนได้โดยทั่วถึงไม่มียกเว้นพิเศษ ตามตัวมาเรียนให้หมด การปฏิรูปการศึกษานี้กำหนดเวลาปฏิบัติไว้ ๕ ปี ชั้นประถมให้เรียนและให้หนังสือเรียนฟรี ชั้นมัธยมไม่เก็บค่าเรียน แต่ในเรื่องหนังสือมีทุนอุดหนุนสำหรับผู้ที่เรียนดี และทั้งนี้รัฐบาลมีทุนอุดหนุนส่งเสริมให้ได้เรียนจนจบชั้นมหาวิทยาลัย และได้ไปเรียนต่างประเทศต่อออกด้วย

โครงการศึกษาแบบใหม่

เพื่อที่จะให้เข้าใจการศึกษาของฝรั่งเศส ควรจะได้ทราบการแบ่งชั้นต่าง ๆ ของเขาดังนี้

๑. อายุ ๑-๒ ขวบ ให้เข้าโรงเรียนเลี้ยงเด็ก เรียกว่า Crèche ตั้งขึ้นตามย่านโรงงานและตามย่านอุตสาหกรรม ซึ่งพ่อแม่ต้องไปทำงาน จะได้รับเอาลูกมาเลี้ยงไว้ให้ ให้การอบรมนิสัย ให้การกินการนอนฟรี

๒. อายุ ๒-๖ ขวบให้เข้าโรงเรียนอนุบาล มีสามประเภท คือ

(ก) ประเภทตั้งเป็นโรงเรียนโดยเอกเทศ เรียกว่า Ecole Maternelle

(ข) ประเภทที่อยู่กับโรงเรียนประถม เรียกว่า Classe Enfantine

(ค) ประเภทโรงเรียนราษฎร์ จัดทำทำนองคินเดอร์การ์เต็น เรียก Jardin d' Enfants

ระเบียบเกี่ยวกับการตั้งโรงเรียนอนุบาล มีดังนี้ ถ้าตำบลใดมีพลเมืองตั้งแต่ ๒,๐๐๐ คนขึ้นไป หรือถ้ามีคน ๑,๒๐๐ คน มารวมอยู่หนาแน่น ให้ตั้งโรงเรียนประเภท Ecole Maternelle โดยเทศบาลกับรัฐบาลร่วมมือกันจัด ค่า

ก่อสร้างและค่าดำรงของโรงเรียนเป็นของเทศบาล ครูเป็นของรัฐบาล แต่ภารโรงและนางพยาบาลเป็นของเทศบาล โรงเรียนไม่เก็บค่าเล่าเรียน ให้รับประทานอาหารฟรีและมีนมให้ดื่มตอน ๔ โมงเช้าและบ่าย ๔ โมง มีรถยนต์คอยเที่ยวรับนักเรียนมาโรงเรียนและส่งกลับบ้าน ไม่เก็บค่าเข้า มีผู้ตรวจการแพทย์มาคอยตรวจตราดูแล และมีนางพยาบาลประจำโรงเรียนเป็นลูกมือ โรงเรียนประเภทนี้หลายโรง มีที่สำหรับให้เด็กอาบแสงอัลตราไวโอเล็ทภายในโรงเรียน

โรงเรียนอนุบาลนี้บางแห่งจัดโกหรูหรามาก และยังจัดเป็นที่ตากอากาศของเด็กนักเรียนอีกด้วย เรียกชุมนุมนักเรียนอนุบาลตากอากาศ หรือ Colonies Maternelles de Vacances พอถึงสมัยตากอากาศ ครูก็พานักเรียนไปอยู่ตามโรงเรียนประเภทนี้ ๒ หรือ ๓ สัปดาห์ โดยจัดการดูแลเลี้ยงดูให้เสร็จ ปัญหาก็คือว่าเด็กกำลังเจริญเติบโตต้องการการดูแล เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงอย่างเต็มที่ ฉะนั้นเด็กใดที่อ่อนแอก็ส่งไปโรงเรียนอนุบาลพิเศษกลางแจ้ง เรียกว่า Ecole de Plein Air เขาพาไปดูโรงเรียนประเภทนี้โรงหนึ่งที่ Suresne นอกกรุงปารีส อยู่สูงขึ้นไปบนชายเขา ห้องเรียนแบ่งออกเป็นหลัง ๆ

มีถนนเชื่อมติดต่อถึงกัน ห้องเรียนเป็นยานกระจกโดยรอบ เปิดโล่งให้อากาศเข้าเต็มที่ได้ หน้าโรงเรียนมีลูกโลกใหญ่สูงถึงหลังคาโรงเรียน มีบันไดเวียนรอบลูกโลก ขึ้นขึ้นไปดูถึงยอดได้ ห้องต่าง ๆ โก้มาก สวยสะอาด มีห้องนอน ห้องอาหาร ห้องเล่น ห้องประชุมโถงใหญ่ซึ่งเป็นที่ฉายหนังเล่นละคร พื้นลาดด้วยพรมยาง เวลาเดินไม่มีเสียง ห้องน้ำ ห้องแต่งตัว ครัว เฟอร์นิเจอร์ เช่นโต๊ะ เก้าอี้ เตียง แต่ละชิ้นทำเสียสวย และเขามาก ห้องอาบน้ำใหญ่ปล่อยน้ำซู่รดศีรษะ และมีอ่างซิเมนต์ใหญ่สำหรับไขน้ำให้นักเรียนอาบ อ่างซิเมนต์นี้ยนออกมาจากห้องน้ำ ออกมาทางกลางแข้ง ท ภายในโรงเรียนลาดซิเมนต์สะอาดสะอ้านตลอดหมด มีห้องพยาบาล นางพยาบาลประจำจัดเสียสวย บนเหนือโรงเรียนมีหลังคาราบสำหรับให้เด็กขึ้นไปวิ่งเล่นตากแดดได้ บันไดเทสูงขึ้นไป ไม่มีขั้น ทำให้เด็กไม่ต้องขึ้นตกลงมาเจ็บ โรงเรียนนี้ต้องใช้ท่อน้ำร้อนเกือบ ๒ กิโลเมตร แม้หน้าหนาวก็เปิดฝากระจกโล่งให้ลมโกรกเข้ามา แต่มีไอน้ำร้อนขึ้นมาตามซอก เด็กไม่ทันรู้สึกกระทบร้อนหนาว ท่านนายกเทศมนตรีคนก่อนสร้างไว้ให้ และบอกว่าต้องการให้เด็กได้แสงสว่างอากาศและที่กว้างให้มากที่สุดที่จะมากได้ แม้หน้าหนาวก็ไม่

ให้อยู่อดอู ให้เย็ดขานกระจกเหมือนกัน หน้าร้อนให้ครูนำเย็นตัวอย่างคล้ายตากอากาศ ให้นุ่งเฉพาะเครื่องอายน้ำเท่านั้น สอนนักเรียน ห้องกายบริหารของเขาภายในตัวตึกทั้งใหญ่และยาวและสะอาดดีจริง โรงเรียนมีสวนผลไม้ต่าง ๆ มากมาย นักเรียนได้ปลูกผักและผลไม้ เก็บผลไม้กินด้วย มีวิ่งเล่นมาก

โรงเรียนอนุบาลไม่มีหลักสูตร แต่ปล่อยให้เด็กเรียนแล้วแต่ความสนุกใจภายใต้การนำของครู

เด็กที่อยู่ไกล ๆ ออกไป โรงเรียนมีรถยนต์ไปขนเอาตัวมาโรงเรียนและไปส่งบ้านทุกวัน

โรงเรียนอนุบาลทั่วไปมี ๓๕๗๒ โรง มีนักเรียน ๒๔๓,๘๑๕ คน

มีทุนพิเศษสำหรับช่วยเหลือการกินของเด็ก ตลอดค่าเครื่องแต่งตัวและค่าเครื่องเรียน แม้แต่จะเป็นโรงเรียนราษฎร์ ทุนนี้เป็นทุนประจำตำบลของเทศบาล

นอกจากนี้ทางราชการตั้งสมาคมมารดา มีการประชุมชี้แจงเพื่อให้ช่วยเหลือกัน และอบรมเด็กเมื่ออยู่บ้านให้เป็นแนวเดียวกันไป สอดคล้องต้องกันกับทางโรงเรียน

เพื่อส่งเสริมกิจการนี้ รัฐบาลเรียกครูอนุบาลมาชุมนุมประจำปีชั่วแขง และแจกเครื่องเล่นของเด็กเพื่อนำเอาไปใช้ในโรงเรียน

โรงเรียนฝึกหัดครูประเภทนี้อยู่ในปารีส ชื่อ Ecole Normale d' Institutrices de la Seine เป็นตลอดจนสถานที่ค้นคว้าสำหรับครูที่เรียนสำเร็จไปแล้ว และเชิญครูมาประชุมทุก ๑๕ วัน เพื่อฟังปาฐกถา คำชี้แจง ดูการแสดงการสอน เพื่อให้มีความรู้ดีขึ้นเสมอ นอกจากนี้ยังพิมพ์คำบรรยายลงเผยแพร่ โดยมีหนังสือพิมพ์ครูอนุบาลพิเศษ เรียกว่า Revue de Pédagogie Maternelle สมาคมครูพิเศษทำนองนี้มีชื่อว่า Association des Institutrices Maternelles de France et des Colonies ซึ่งมีการประชุมใหญ่เป็นการประจำปีทุกปี

ชั้นประถม

ต่อจากชั้นอนุบาลก็คือชั้นประถม รับนักเรียนตั้งแต่ ๖ ถึง ๑๑ ปี แบ่งเป็น ๖ ชั้น เรียกชั้นมูล ชั้น ๑๑, ๑๐, ๙, ๘, ๗. หลักสูตรมีเหมือนกัน เป็นแบบเดียวกันทุกแห่งทั้งหญิงและชาย โรงเรียนชั้นประถมมีนักเรียนราว ๕,๐๐๐,๐๐๐ เศษ โรงเรียน ๘ หมื่นเศษ

ก่อนเข้าโรงเรียนต้องมีแพทย์ตรวจ เรียกว่าแพทย์ศึกษาธิการ แบ่งออกเป็นหน่วย ๆ เรียกว่า Centres Médicaux Scolaires มีทั่วประเทศ เริ่มแต่ ๑๙๔๖ แพทย์นมิได้ข้างหรือวานมาเป็นพิเศษ เป็นแพทย์ศึกษาเต็มวัน และมีแพทย์ผู้ตรวจการ เรียกว่า Médecin Inspecteur ทุก ๆ มณฑล (Académie) ตามกฎกระทรวงลงวันที่ ๒๗ มีนาคม ๑๙๔๗ ทุกจังหวัดและตำบลต้องจัดให้มีแพทย์ศึกษา โดยใช้จ่ายในงบประมาณการศึกษาของชาติ แพทย์นตรวจเห็นว่าควรรีบรักษาอย่างไร หรือควรส่งนักเรียนไปเข้าโรงเรียนประเภทไหน ตรวจเพื่อป้องกันและตรวจเพื่อรักษา

ปัญหาเรื่องการประถมศึกษามีอยู่ว่า ต้องการให้เด็กทุกคนเข้าโรงเรียนได้หมด ให้ทุกคนได้มีโอกาสและสิทธิที่จะเข้าโรงเรียน แต่บางคนอาจจะหูหนวก ตาบอด สติปัญญาทรามนิสัยเกะกะ รัฐบาลก็จะต้องตั้งโรงเรียนพิเศษให้พวกพิเศษต่าง ๆ เหล่านั้งหมด นอกจากนี้อาจมีเด็กซึ่งพ่อแม่ไม่อยู่เป็นที่ เช่นพวกอยู่ตามเรือ เช่นนกมีการตั้งโรงเรียนเคลื่อนที่ โดยครูอยู่ในเรือ คอยติดตามเรือหมู่มากไป เขาไปจอดส่งสินค้าที่ไหน ก็คอยรวบรวมเด็กมาเข้าเรียน หรือตามบ้าน

ชาวประมง พอถึงหน้าที่พ่อแม่ลงเรือไปจับปลากันแรมเดือน ก็ตั้งโรงเรียนเก็บเด็กมาเลี้ยงดูให้จนกว่าพ่อแม่จะกลับ ตามโรงพยาบาลมีเด็กเจ็บป่วยไม่ถึงกับล้มตลอดเวลา ก็ไปตั้งโรงเรียนตามโรงพยาบาล เก็บเด็กมาเรียนแต่น้อย พอไม่ให้เกินกำลังของเด็ก

โรงเรียนพิเศษ สำหรับผู้ที่ไม่ปรกติทางกายหรือทางใจ คือ โรงเรียนสำหรับเด็กตาบอด สอนให้อ่านโดยวิธีคลำ และสอนการอาชีพให้เป็นเครื่องหากิน

โรงเรียนสำหรับคนตาใส คือไม่ถึงกับบอดทีเดียว พอเห็นบ้าง

โรงเรียนสำหรับคนหูหนวก ซึ่งตามธรรมดาก็ต้องเป็นใบ้ด้วย เพราะเมื่อไม่ได้ยินเสียงก็พูดไม่ได้ โรงเรียนประเภทนี้ได้ไปดูที่ 254 Rue St. Jacques เรียกว่า Institut des Sourds Muets เป็นสถานที่ใหญ่ รับนักเรียนกินนอนทั้งหญิงชาย เป็นโรงเรียนของรัฐบาล ให้อยู่กินและเรียนฟรี มีนักเรียนตั้งแต่ชั้นมูล (enfantine) และชั้น ๑๑ จนถึงชั้น ๑ ชั้นมูล มีเครื่องเล่นอันบาลสนุกสนาน รับเด็กตั้งแต่เล็กจนอายุ ๑๘ ปี ที่แรกเรียนหนังสือ ตั้งแต่ชั้น ๕ ก็ส่งเสริมให้เรียนอาชีพ มีโรงงานแผนกต่าง ๆ แต่ละแผนกใหญ่โต คือ ช่างเย็บ

ช่างตัด ช่างเรียงพิมพ์ ช่างเหล็ก ช่างเย็บหนัง ช่างทำปกหนังสือ ช่างไม้ พอเรียนจบ ก็ได้ประกาศนียบัตรอาชีพ Certificat d' Aptitude Professionnelle พอออกไปตั้งร้านเล็กๆ ตามลำพังด้วยตนเองได้ การเรียนหนังสือไม่เท่ากับโรงเรียนสามัญ อาจารย์ใหญ่ว่าเด็กประเภทนี้น่าสงสารกว่าเด็กตายอดมาก เพราะตาดี ๆ แต่พูดไม่ได้ ฟังไม่ได้ยิน คนไม่รู้ก็ไม่ค่อยสงสาร การสอนต้องสอนให้จับความสะเทือนของปาก เวลาพูดต้องจ้องมองดูปาก เพราะไม่ได้ยินเสียง แล้วคอยตีความหมาย เท่าที่คุยกับเด็กดู ก็ดูตอบได้ดี แต่เสียงที่ตอบไม่ชัด เพราะผู้ตอบไม่ได้ยินเสียงของตัว บางทีก็ตอบผิดต้องถามซ้ำใหม่อีกหลายครั้ง การอาชีพที่ทำรู้สึกว่าได้ผลดีมาก เครื่องมือเขามีมาก โดยเฉพาะช่างเย็บหนังเกือบไม่ต้องใช้ด้วยมือ เพราะอะไร ๆ ก็เห็นมีเครื่องจักรทั้งนั้น

โรงเรียนหูหนวกของรัฐบาลมี ๔ โรง คือ Meuse, Chambéry และ Bordeaux นอกจากปารีส แต่มีของราษฎรอีก ๔๐ โรง

โรงเรียนที่ไปดูนั้นมีแผนกฝึกหัดครู รับผู้สำเร็จประโยคเตรียมอุดมแล้วไปเรียนต่อ ๓ ปี การเข้าต้องสอบแข่งขัน มี

การเรียนด้วยเครื่อง วัดเสียง วัดสายตา วัดสัมผัส เรียกว่า appareil tactile et visuelle กับ appareil acoustique

โรงเรียนไม่ปรกติ มีสองชนิด คือชนิดสมองต่ำ และชนิดเกเร

เด็กสมองต่ำ ต้องเรียนแบบเล่นเยี่ยงเด็กเล็ก ๆ อนุบาล และใช้คำพูดง่าย ๆ ของง่าย ๆ

เด็กเกเร ไม่เข้าใจวินัยของสังคม ต้องสอนให้เข้าใจต่อการกระทำแง่ต่าง ๆ ให้มาอยู่รวมกันเพื่อเข้าใจในด้านสังคม ต้องใช้วิธีใจดีต่อ โรงเรียนทั้งสองประเภทหลังนี้ มีการเรียนหนังสือ แล้วสอนการอาชีพ โดยใช้ความจำอย่างมาก ๆ เพราะความคิดใช้ไม่ได้ ต้องสอนให้จำและทำจนเป็นนิสัย สอนให้อยู่ในหมู่คณะ ไม่ปล่อยให้อยู่คนเดียว จนกว่าจะเข้าใจวิธีปฏิบัติตนต่อหมู่คณะ มีครูวิชาสามัญและครูวิชาอาชีพช่วยกันร่วมมือสอน สอนตั้งแต่เล็กจนอายุ ๑๘ ปี เสร็จแล้วส่งไปฝึกหัดงานพิเศษตามโรงงาน ๒ หรือ ๓ ปี ก่อนที่จะปล่อยตัวได้ หางานให้ทำ แล้วติดตามดูผล โดยมีสมาคมกรรมกร Syndicate of workers ช่วยดูแลด้วย

การจัดชั้นในขั้นต่อไปคือขั้นมัธยม

เดียวนเขาเรียกว่าการศึกษาชั้นสอง l' Enseignement de Second Degré คือรวมทั้งด้านประชาบาล ซึ่งจัดสูงกว่าชั้นประถมบ้าง ๖ เข้าไว้ด้วย (ชั้น ๗) และเพื่อจัดให้เป็นแนวเดียวกัน ร้องเรียกชื่อชั้นเหมือน ๆ กัน การจัดชั้นมัธยมแบบใหม่นี้จะต้องหันกลับมาพูดถึงโรงเรียนที่ Centre International d' Etudes Pédagagiques ที่ Sèvres ใหม่อีก เพราะเป็นโรงเรียนตัวอย่าง แม่บทที่จัดตามแบบใหม่นี้ เขาแบ่งเป็น ๗ ชั้น ร้องเรียกชื่อว่า ชั้น ๖—๕—๔—๓—๒—๑ และชั้นพิเศษปรัชญาหรือคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นชั้นที่เตรียมนักเรียนสอบประโยคเตรียมอุดมศึกษา และเข้าเรียนต่อในชั้นอุดมศึกษาต่อไป

การจัดแบบนี้ ถ้ารัฐบาลจัดเรียกว่า Lycée แบ่งเป็น Lycée เด็กชายและ Lycée เด็กหญิง ถ้าเทศบาลจัดเรียกว่า Collèges แต่มีการจัดแบบเดียวกัน มีแบ่งเป็นสาย Classiques สาย Modernes และสายใหม่เรียกว่า Techniques

โรงเรียนมัธยมของรัฐบาลมีชาย ๑๖๐ โรง หญิง ๘๒ โรง โรงเรียนมัธยมประชาบาลมีชาย ๔๓๗ โรง หญิง ๓๑๙ โรง โดยไม่นับพวกโรงเรียนสายอาชีพ Collèges Techniques ซึ่งมีอีกต่างหาก

นักเรียนสามัญในการศึกษาชั้นสองนี้ทั้งหมดมีประมาณสี่แสนเศษ (ของเรา ๔๒,๙๔๑ คน)

ชั้นสุดท้ายสอบไล่ได้ (คือ ชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษาของเรา) เรียกชื่อว่า baccalauréat

baccalauréat นี้ แต่ก่อนก็มีแต่ทางด้านอักษรศาสตร์ ด้านภาษาบ้างบ้าง หรือด้านคณิตศาสตร์ ซึ่งท่าน Langevin เห็นว่าทำคนให้กลายเป็นเสมียนไปหมด จึงคิดปรับปรุงหลักสูตรใหม่ทั้งหมดให้มีแนวหนักไปในทางอาชีพ และให้มีสายอาชีพขึ้นโดยเฉพาะ เรียกว่า Baccalauréat Technique ส่วนหลักสูตรชั้นมัธยม ๗ ปีนั้นเล่า ก็แบ่งใหม่ออกเป็นสองระยะ

ระยะแรกต่อจากชั้นประถม อายุ ๑๑-๑๕ ปี ให้ดูการอาชีพ หาลู่ทางอะไรจะเหมาะกับตนที่สุด อะไรจะชอบและทำได้ดีที่สุด เพื่อเตรียมไว้เรียนให้ยิ่งยวดในระยะที่สอง มีวิชาชีพให้เลือกมาก ๆ ในระยะอายุ ๑๑-๑๒ ปีนี้ ให้นักเรียนทำภายในความดูแลของครูไปก่อน ดูว่า เด็กจะชอบอะไร ในระยะ ๑๓-๑๔ ปี เด็กจะได้เลือกและตัดสินใจได้ถูกต่อไป ในระยะแรกนี้ยังไม่แบ่งออกเป็นสาขาเด็ดขาด

ระยะที่สอง เมื่อเลือกได้แล้วว่าชอบอะไร ทำอะไรได้ดีที่สุด ในระยะนี้ก็ส่งเสริมให้หนักเข้าสู่ขั้นอาชีพต่อไป และ

ถ้าคิจริงก็จะได้ส่งเสริมให้เข้ามหาวิทยาลัยต่อไป เมื่อเสร็จระยะสองนี้แล้วก็มีอาชีพได้ด้วย แม้ไม่เรียนต่อ

ระยะนี้มีภาคให้นักเรียนเลือกเป็นสาขา มีทั้งทางอาชีพ ภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติการ โดยพยายามส่งเสริมให้นักเรียนค้นคว้าและทำด้วยตนเอง รวบรวมสิ่งของ หัดทำงานตามห้องสมุด โรงงาน ทำงานทางภาคปฏิบัติแทนการเรียนตามตำรา

การเรียนตามแบบใหม่ของ Langevin นี้ ต้องการจะให้ได้ผลทางคุณภาพ ให้นักเรียนได้เป็นผู้สนใจทำจริง รับผิดชอบตัวเอง ให้หลักการวิธีสอนตามแบบ active และตามวิธีการของ Decroly เอะอะอะไรก็ท่องกันนั้น เดี๋ยวนี้เขาไม่ส่งเสริมแล้ว ต้องหวังสร้างคนให้มีความคิดดี และรู้จักหน้าที่ของตน

ฉะนั้นถ้าจะให้การสอนดี ต้องปรับปรุงในเรื่องครู ให้ครูสามารถรักษาเกียรติและฐานะของครูในสังคม และช่วยให้ครูมีวิธีสอนดี

นอกจากนี้ต้องให้จำนวนนักเรียนในชั้นมีน้อย ไม่ให้เกิน ๒๕ คน แต่ถ้าเกี่ยวกับงานภาคปฏิบัติหรือภาษา ก็ต้องแบ่งออกเป็นสองพวกอีก

ฉะนั้น ต้องขยายจำนวนครูให้มากขึ้น เพื่อให้ครูได้สอนนักเรียนได้น้อยคนลงและดูแลทั่วถึง

อนึ่ง การที่ครูใหญ่ต้องดูแลครูน้อยมากเกินไป ก็ทำให้ควบคุมดูแลการงานไม่ทั่วถึง จึงแบ่งครูออกเป็นหมวดๆ มีครูหัวหน้า เรียกว่า Chef d' Equipe ควบคุมงานกันเองระหว่างพวกโดยใกล้ชิด มีการประชุมปรึกษาหารือประสานงานกันทุกสัปดาห์

อาชีพต่าง ๆ มีไว้มาก ๆ ให้นักเรียนเลือกจนได้สิ่งที่ชอบจุใจ และสามารถทำได้ดีที่สุด เช่น การช่างเหล็ก (Fer et métaux) การช่างไม้ (bois) ช่างทอ (tissu) ช่างศิลป ช่างวาดเขียน ช่างเย็บปก ช่างเย็บปักถักร้อย ช่างปั้น การดนตรี

ในชั้นมัธยมปลายนั้น ในด้านสายเทคนิค ได้เอาวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องช่วยการอาชีพ และแบ่งสายอาชีพออกเป็นแขนง ดังนี้

๑. เทคนิค ด้านอุตสาหกรรม

๒. เทคนิค ด้านเศรษฐกิจ

๓. การเกษตรกรรม

ในด้านเทคนิคทางอุตสาหกรรมนั้น อบรมคนให้เหมาะแก่การที่จะไปมีอาชีพเกี่ยวกับ ผ้า เหล็ก

ในด้านเกี่ยวกับวิชาที่มีวาดเขียน รวมทั้งการปั้น ก็อาจจะเหมาะแก่ผู้ที่จะไปเรียนต่อในโรงเรียน Ecole Nationale de Beaux Arts หรือไปมีอาชีพในเรื่องการทำแก้ว การปั้นต่อไป

ในส่วนด้านเศรษฐกิจ ก็เหมาะแก่ผู้ที่จะไปเป็นนักการค้า นักการปกครอง หรืองานเลขานุการ

หลักสูตรที่ทำนั้นทำอย่างกว้าง เพื่อให้โรงเรียนดัดแปลงแก้ไขตามกาลเทศะได้ ในส่วนการบ้านนั้น เด็กยิ่งเล็กยิ่งไม่ให้มี เด็กเล็ก ๆ เช่นชั้นประถม ถ้าให้การบ้าน เหมือนส่งเสริมให้เด็กไปให้ผู้ใหญ่ช่วย ซึ่งผิดความประสงค์ หลักสูตรชั้นประถมชายให้หันทางการฝีมือ หญิงการเรือน

งานต่าง ๆ ที่ให้เด็กทำนั้น ไม่เรียนกันอย่างเข้มงวด แต่จัดแยกใหม่ให้ทุกวิชาประสานกัน รอบ ๆ จุดศูนย์กลางซึ่งเป็นเรื่องสนใจของเด็ก Centre d' Intérêt แต่ละวิชามีความสัมพันธ์ถึงแนวความคิดใหญ่ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางนั้น เช่น ในชั้นประถมครูกำลังสอนถึงเรื่องป่าไม้ ตลอดเทอมก็เป็นเรื่องป่าไม้ทั้งนั้น ค่อย ๆ แยกกิ่งก้านสาขาออกไปจากจุดศูนย์กลางคือป่าไม้นั้น จนมีรายละเอียด ตามวันฤดูกาล สิ่งของ สัตว์ นก ใบไม้ ดอกไม้ วิชาใดที่เรียนก็เรียนรอบ ๆ จุดนั้น นักเรียน

ทุกคนต่างก็ระบรวมเรื่องราว เรียงความเป็นเรื่องขนสบ
เนื่องถึงกันตลอดบ้ อ่านเรื่อง สะกดตัวเลข คิดเลข วาดรูป
เก็บใบไม้ ดอกไม้ เกี่ยวกับเรื่องนิทานนน ถึงเวลาตอนเช้าครูก
พิมพ์ปัญหาลงกระดาษโรเนียวมาแจกให้ต้องนึกคิดและค้นคว้า
ต่อไป ไม่ต้องใช้ตำรา เพราะครูเป็นเจ้าของตำรับ ชีวิตจิตใจ
และวิชาการของชั้น ครูก็มาสอนล้วน สมัครใจมาสอนใน
โรงเรียนนี้ เขาบอกว่าถ้าบังคับให้มากเหมือนหนึ่งบังคับให้มา
ซังกะตายสอน จะเสียผล สู้ใครอยากมาจึงค่อยมาไม่ได้ ครู
ช่างมีชีวิตจิตใจ และมีความสุขกับเด็กจริง เพราะเป็นเรื่อง
ของการทดลองตามวิธีสอนวิชาของตนอย่างเต็มที่ เด็กเองก็
สนุก เพราะไม่มีใครมาบังคับใจ ครูเขาขึ้นนักเรียนขึ้นมาด้วย
ความเต็มใจ ค้นคว้ามาสอนด้วยความพอใจ และเขาปล่อย
อิสระให้นักเรียนปกครองกันเอง แบ่งงานกันทำ และรับผิดชอบ
ให้ทำเอง ทำตามลำพัง ช่วยเหลือตนเอง หรือช่วยกันเป็น
หมวดหมู่ (team work) เผชิญต่อปัญหาต่าง ๆ ด้วยปัญญา
ของตนเอง มอบและแบ่งหน้าที่ให้ทำและรับผิดชอบประจำคณะ

ข้าพเจ้ามองเห็นเด็กเขาเรียนหนังสือและทำงานแล้ว ก็
พลอยปลื้มใจและเป็นสุขใจด้วย เขาพาไปชมห้องดนตรี ครู
กำลังสอนโน้ตเพลงอ่านโน้ตเพลง เสร็จแล้วครูก็เอาจานเสียง

มาหมุน ครูร้องบ้าง นักเรียนร้องบ้าง ฟังเพลงต่าง ๆ บ้าง ดูครูช่างคล่องแคล่วรู้เพลงมากจริง นักเรียนก็ร้องเสียงเจื้อย

ในการสอนชั้นมัธยมปลายนี้ ถ้าปรากฏว่านักเรียนมีนิสัยชอบทางการอาชีพมากกว่า หัวไม่ค่อยดี ถนัดทางมือ ก็ส่งเข้าโรงเรียนฝึกงาน (Ecole pratique d' apprentissage) แต่ก็ยังคงเรียนและมีความรู้สามัญอยู่ด้วย คือ การอาชีพในชั้นนี้ต้องการให้มีความฉลาดและไหวพริบประกอบการงาน ไม่ใช่เก่งแต่มือ การเรียนอาชีพก็ให้คุ้นกับงาน ให้เหมาะกับชีวิตต่อไปจริง ๆ

ส่วนวิชาสามัญที่เรียนนั้นเล่าก็ต้องเรียนรายการและชนิดที่เหมาะกับอาชีพที่ฝึก ไม่ใช่เรียนวิชาสามัญโดยทั่ว ๆ ไป เพื่อว่าการปฏิบัติงานนั้นจะได้ทำให้ดียิ่งขึ้น ไม่ใช่ทำแบบเครื่องจักร

ถ้าเหมาะกับอาชีพจริง ก็ส่งโรงเรียนอาชีพทางการค้า การอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม หรือศิลปกรรม แต่ถ้ามีหัวทางวิชาการ ก็ให้เรียนประโยคเตรียมอุดม โดยให้มีแนวใดแนวหนึ่ง เช่น ทางอักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรืออุตสาหกรรม ทางอักษรศาสตร์ก็ยังแบ่งเป็นภาษาโบราณ ภาษาปัจจุบัน หรือกึ่งกลางระหว่างทั้งสองสาย แล้วแต่เด็กจะถนัดทางไหน

การเรียน

ปีหนึ่งมีวันหยุดทั้งสิ้นระหว่างเทอม ๑๐๓ วัน หยุดพิเศษต่างหาก เทอมเปิดต้นปี ๑ ตุลาคม แล้วปิดปลายปี ระหว่าง ๑๔ ก.ค. — ๓๐ ก.ย.

หลักสูตร

ชั้นใหม่มีหลักสูตรวิชาที่เรียนดังนี้

ระยะแรก ฝรั่งเศส หน้าที่พลเมือง ภาษาต่างประเทศ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ภาคสังเกตการณ์ พลศึกษา ดนตรี การฝีมือ (ซึ่งเป็นแนวค้นหาความสามารถของเด็ก) การปั้น ละคร

วิชาที่เรียกว่า วิชาท้องถิ่น l'etude du milieu ในชั้นสูงขึ้นไป จึงเพิ่มภาษาต่างประเทศอีกภาษาหนึ่ง ภาษากรีก วิทยาศาสตร์ และเทคนิคด้านอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และเศรษฐกิจ

การพลศึกษา ต้องเรียนวันละครึ่งชั่วโมง และต้องจัดให้นักเรียนออกไปกลางแจ้งสัปดาห์ละครึ่งวัน

การเรียนชั้นสอง หรือมัธยมศึกษา ในด้านเทศบาล หรือ Collèges

มีเช่นเดียวกันกับ Lycées ของรัฐบาล คือ ด้านเก่า ด้านใหม่ และด้านเทคนิคอาชีพ

โรงเรียนเทคนิคที่เขาพาไปดู อยู่ที่ Suresnes นอกกรุงปารีสออกไปทางตะวันออกเฉียงใต้ เป็นโรงเรียนที่จัดแบบใหม่ตามแผนการศึกษาของ Langevin เรียกว่า Collège Paul Langevin เป็นตึกใหญ่โต มีห้องเครื่องจักรต่าง ๆ ยาวเหยียด นักเรียนช่วนทำงาน มีห้องซ่อมเครื่องยนต์ ห้องออกแบบส่วนเครื่องจักร มีห้องปาฐกถาใหญ่จัดเป็นที่นั่งอัฒจันทร์สูงขึ้นไปเป็นขั้นบันได และนักเรียนมีโต๊ะเขียนแบบแปลนในตัว มีห้องรถยนต์ซึ่งพนหมุนขึ้นลงได้ พอพนขึ้นมาตรงกับถนนก็เปิดประตูรับรถยนต์แล่นเข้าไป เสร็จแล้วพนก็เลื่อนลงสู่ห้องเบื้องล่างซึ่งเป็นห้องเรียนพอดี มีห้องเครื่องรับส่งวิทยุ ห้องช่างไม้ มีที่สูบขี้เลื่อยลงไปอยู่ในรูช่องพื้นไม้ไม่ต้องขนให้ลำบาก มีเครื่องตัดไม้ เลื่อยไม้ ดูไม่ลำบากเลย

Groupe Scolaire ต่อจากโรงเรียนเทคนิค เขานำไปดูโรงเรียนเทศบาลอีกแห่งหนึ่ง เรียกว่าโรงเรียนที่ ๗ ที่ Bd. Aristide Briand ซึ่งเขาเรียกว่าหมวดหรือกลุ่มโรงเรียน คือภายในบริเวณเดียวกัน มีโรงเรียนทุกประเภท ตั้งแต่อนุบาลประถม มัธยมและอาชีพโดยแบ่งออกเป็นสองข้าง ข้างหนึ่ง

ด้านโรงเรียนชาย อีกข้างหนึ่งด้านโรงเรียนหญิง มาบรรจบกันตรงกลางซึ่งมีตึกโถงใหญ่ ข้างบนเป็นโรงพลศึกษา ข้างล่างเป็นอ่างน้ำภายในร่มอย่างทันสมัย ห้องอาบน้ำสร้างสวย มีห้องโถงทางเข้า แยกเป็นบันไดตรงกลางเข้าไป ห้องกลางเป็นอัฒจันทร์ดูพวกว่ายน้ำจากเฉลียงข้างบน โดยรอบเป็นห้องอาบน้ำผลัดเครื่องแต่งตัว แบ่งเป็นห้อง ๆ มีห้องส้วมมุมหนึ่ง มีน้ำพุอยู่หน้าอ่างตรงกลางมีห้องอาบน้ำรวมอาบได้ทีละหลายคน อีกข้างหนึ่งเป็นน้ำอายเป็นน้ำวัว ชำระล้างร่างกายก่อนลงบ่อกลาง บ่อกลางต้มน้ำร้อนไขลงสู่ใหม่ทุกวัน ค่าต้มน้ำอายก็ไม่ใช่เล่น นอกจากนี้เขาพาไปดูห้องครัวซึ่งลาดกระเบื้องขาวสะอาด ห้องอาหารมีโต๊ะ และฝาเป็นกระจกดูโปร่งสว่างดี และพาไปดูตามห้องเรียนต่าง ๆ ตลอดจนห้องโรงงานการฝีมือ เขาพาไปดูสนามที่เขาตัดเป็นลอค ๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าจัดเป็นรูปและสวยงามสะอาดตาเพียงไร เขาพาไปดูตามห้องเรียน หน้าห้องทุกราวแขวนหมวกและเสื้อนอกของนักเรียนเป็นแถว เสร็จแล้วเข้าไปดูในห้อง ห้องชั้นประถมล้วนมีเครื่องเล่นรูปภาพมากมาย แล้วเขาพาไปดูห้องใต้ดิน ดูเครื่องจักรต้มน้ำอันมหึมา ซึ่งส่งท่อน้ำร้อน น้ำอาย ไปรอบและทั่วโรงเรียน มีจนกระทั่งเครื่องสำรอง กันเวลาอีกเครื่อง

หนึ่งเสียไป เสร็จแล้วครูใหญ่เขายังไม่ยอมให้กลับ พามาดูสนามหน้าโรงเรียน ดูว่าเขาตัดเรียบและปลูกต้นไม้ประดับเย็นลวดลาย แล้วขอให้ดูตึกเรียนเรียงรายสองข้าง ได้ส่วนขนานและได้ฉากกันดูงามสวย มายรรจบกันที่โรงอาบน้ำ และโรงอาหารตรงสองข้างด้านหลัง

โรงเรียนอย่างนี้แหละ คือโรงเรียนประชาบาลหรือเทศบาลของเขา

การศึกษาในชนบท

จัดเพื่อให้พลเมืองมีอาชีพตามสภาพของท้องถิ่น ถิ่นใดมีอาชีพอย่างใด หรือมีสภาพภูมิประเทศเหมาะแก่การอาชีพอย่างใดก็จัดไปทำนองนั้น ปัญหามีอยู่ว่าผู้ปกครองไม่เล็งเห็นที่จะส่งลูกหลานของตนไปเข้าเรียนก็มีเช่นเดียวกันกับเรา คือผู้ปกครองมองไม่เห็นความสำคัญว่าจะไปเรียนทำไม ในเมื่ออยู่กับบ้านไม่ต้องเรียนก็ทำได้ ปลูกผักหญ้าขนอยู่แล้ว และครูสอนที่โรงเรียนมีวิธีการไม่ตรงกับทางบ้าน ทางนี้ทางราชการหาทางแก้ไขโดยการโฆษณา ซึ่งอาจจะทำโดยทางหนังสือพิมพ์ ฉายหนังให้ดู กระจายเสียงทางวิทยุ แจกใบปลิว สมุดภาพ ฯลฯ ชี้แจงให้เห็นว่า การกระทำแบบเก่าล้าสมัยเช่นนั้น ทำให้ทำ

ไม่ได้มาก ทำไม่ได้ดี ถ้าได้ปรับปรุงวิธีทำเสียใหม่ อาจจะหาเงินได้มากยิ่งกว่านั้น

การศึกษาที่จัดตามชนบทก็แบ่งออกเป็นสามขั้น

ขั้นแรก ชั้นประถมจัดเหมือนกันหมด

ขั้นที่สอง จัดโรงเรียนแหล่งกลางประจำตำบลต่าง ๆ (Ecole inter-communale) พอที่นักเรียนจะมารวมเรียนกันได้ มีรถขนส่ง จัดให้นักเรียนได้มาอยู่ตลอดวัน โดยจัดที่ให้เล่น จัดอาหารให้รับประทาน เด็กจะได้เดินทางข้ามตำบลมาเรียนได้ การที่จัดเช่นนี้ก็เพื่อไม่ให้เปลืองครู การศึกษาในชั้นนี้ตามที่ว่าต้องจัดอาชีพมาก ๆ ให้เลือกจนกว่านักเรียนจะได้วิชาที่ถูกใจ ฉะนั้นจึงต้องมีครูวิชาชีพต่าง ๆ มากหลายแขนง บางวิชาเป็นพวกภาคปฏิบัติ ให้นักเรียนที่ไกล ๆ มาเรียน แต่ภาคปฏิบัติในฤดูหนาว นอกนั้นเป็นวิชาอาชีพแท้ ต้องเรียนตลอดปี

วิชาที่จัดให้เลือกมีดังนี้ ตามสภาพของท้องถิ่นให้เรียน ๒ ปี แล้วต่อไปให้เรียนภาคปฏิบัติ

ก. หมวดเกษตรกรรม พฤกษศาสตร์ การเพาะปลูก สัตวศาสตร์ ป่าไม้ ฯลฯ

ข. หมวดการช่าง ก่อสร้าง ช่างกล ฯลฯ

ค. หมวดการอุตสาหกรรม ทำเนย ทำน้ำตาล ทำเครื่องกระป๋อง ฯลฯ

ง. หน่วยการงานและการสังคม เกี่ยวกับเด็กที่จะไปทำงานตามสำนักงานหรือองค์การต่าง ๆ ในด้านบริการสาธารณ

กฎหมาย สาธารณสุข การค้า การปกครอง การอบรมเด็กและการศึกษา

หมวดวิชาอาชีพทางเทคนิค ช่างเครื่อง ขับรถ ช่างพิต ช่างแก้และปรับเครื่อง ช่างไฟฟ้า นักชีว นักเคมี

หมวดคนงาน คือจะออกไปหางานทำ เช่นการสาธารณสุข การสหกรณ์ มหาดไทย ช่างเกษตร ผู้แนะนำการเกษตร ฯลฯ

การศึกษาในขั้นสาม เทียบมัธยมปลาย ตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี เป็นการสอนอาชีพเบื้องสูงต่อไป ทั้งด้านวิชา ด้านอาชีพ และด้านฝึกงาน โดยมีทั้งโรงเรียนและแหล่งฝึกงาน

โรงเรียนประเภทนี้

โรงเรียนเกษตร แผนกทั่วไป แผนกสัตว์ แผนกการปกครอง

โรงเรียนฝึกหัดครู

โรงเรียนอาชีพต่าง ๆ

และโรงเรียนที่หนักทางปฏิบัติ เช่น

โรงเรียนชาวนา

โรงเรียนช่างชนบท ก่อสร้าง ช่างเหล็ก ช่างกุญแจ ไฟฟ้า ช่างกล ช่างภาพยนตร์ ช่างไม้ ช่างหนัง

โรงเรียนการเรือน โรงเรียนการครัว ซึ่งมีการฝึกหัดงานตามบ้าน โดยครูไปตรวจตามบ้าน

โรงเรียนพาณิชย์และการปกครอง สำหรับคนงานรถไฟ ตำรวจ บุรุษไปรษณีย์ พ่อค้า ฯลฯ

โรงเรียนอาชีพเหล่านี้ ณ ที่ตั้งจังหวัด หรืออำเภอมีที่กินอยู่หลับนอนและเรียนอยู่กินฟรี

แต่แหล่งปฏิบัติงาน อาจกระจายไปถึงชั้นตำบลหรือหลายตำบลมารวมกัน หรือในแหล่งที่มีชุมนุมชนหนาแน่น

นอกจากนี้ ปรากฏว่ามีโรงเรียนทำมีดที่ Thiers โรงเรียนแว่นตาที่ Morentz และโรงเรียนช่างนาฬิกาที่ Besancon และ Cluses อุตสาหกรรมการทอที่ Roubais การเพาะช่าง ๗ แห่ง

โรงเรียนอาชีพมีนักเรียนราว ๑๑๕,๐๐๐ คน

แหล่งปฏิบัติงานมีนักเรียนราว ๑๐๐,๐๐๐ คน

การอาชีพของเขาจึงผิดกันเป็นสามชั้น ชั้นแรกเป็นชั้นกรรมกร (คือประถม) = ouvriers qualifiés ชั้นสองชั้นนายงาน (มัธยม) = agents de maitrise ชั้นสามชั้นงานอิสระ (อุดม) = cadres supérieurs

การผิดหัดครู โรงเรียนผิดหัดครูประเภทสามัญมีสองประเภท คือ ครูประถม และครูมัธยม

ประเภทครูประถม เรียก Ecoles Normales มีทุกจังหวัด ผู้ที่เรียนต้องได้ประกาศนียบัตรประโยคเตรียมอุดมศึกษา แล้วมาเรียนต่อ ๒ ปี หรือมัธยมชั้นกรัยชั้น ๒ มาเรียนต่อ ๒ ปี จนจบประโยคเตรียมอุดมศึกษา เสร็จแล้วจึงให้มาเรียนต่อ ๒ ปี ต่อจากนั้นให้เรียนพิเศษไปในแขนงใดแขนงหนึ่ง คือ แขนงอนุบาล ประถม มัธยมต้น มัธยมปลาย แล้วออกไปเป็นครูผิดหัดสอน ๑ ปี แล้วจึงสอบภาคปฏิบัติ โรงเรียนประเภทนี้มี ๑๗๘ โรง มีนักเรียนครู ๙,๘๗๒ คน ได้ไปดูโรงเรียนผิดหัดครูประเภทนี้ที่ ๑๐ Rue Molitor มีห้องเรียน ห้องสมุด ห้องพักครู ห้องครูใหญ่ ห้องนอน ห้องรับประทานตามปรกติ และมีโรงเรียนชั้นประถมติดอยู่ภายในบริเวณ มีนักเรียนครูกำลังผิดสอน ครูกำลังนั่งดูอยู่ วิชาเรียนก็ดูคล้าย ๆ กับของเรา คือ จิตวิทยาเด็กเล็ก วิชาครูทั่วไป วิธีสอน

วิชาเฉพาะ วิธีสอนขยัน ดนตรี พลศึกษา กฎหมายและระเบียบว่าด้วยการศึกษา วาดเขียนและการประดิษฐ์ทางศิลปการฝีมือ มีการฝึกสอนภายใต้การดูแลของครู ณ โรงเรียนประถมที่อยู่กับโรงเรียนฝึกหัดครู ควบกับการเรียนทางทฤษฎีนอกจากนี้มีวิชาสามัญ คือความรู้รอบตัว สอนให้อ่านค้นคว้าหาความรู้ทั่วไป เกี่ยวกับที่แวดล้อม การบ้านการเมือง และวรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การค้นคว้าเกี่ยวกับหลักการต่าง ๆ ในโลกปัจจุบัน เช่นค้นเรื่องการวาดเขียนปัจจุบัน การให้ความคุ้มครองแก่เด็กปารีส การดำเนินงานของโรงงานทำรถยนต์เรโน การเทศบาล การค้าเหล้าองุ่นในปารีส ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อฝึกให้นักเรียนเป็นนักอ่านและนักค้นคว้าเสมอ

ครูที่เรียนสำเร็จไปนี้ได้เงินเดือนขั้นต้น ๒๐,๐๐๐ ฟรังค์

นอกจากโรงเรียนประถมที่อยู่ในโรงเรียนแล้ว โรงเรียนนี้ยังมีโรงเรียนประถมอีกแห่งหนึ่งขนอยู่ด้วย ที่ ๒๓ Avenue du parc des Princes, Paris XVI. โรงเรียนแบ่งเป็น ๒ ข้าง ข้างหน้าผู้ชาย ข้างหลังเป็นนักเรียนหญิง มีบรรจุใช้ห้องอาหารตรงกลางร่วมกัน ใช้วิธีสอนแบบใหม่ มีเครื่องเครื่องสอนตัวอักษรมาก แต่เครื่องเล่นชั้นอนุบาลของฝรั่งเศส

ไม่เหมือนในอังกฤษ มีแบบต่างหากเขาบอกว่าไม่ใช่แบบมอน-เทสซอรี่ เป็นแบบของฝรั่งเศสโดยเฉพาะและแบบ Decroly และเขาบอกให้ไปหาซื้อได้ที่ Editions Studia, 18 Rue Leverrier, ที่ Librairie Nathan และที่ M. Jacquet Ecole Maternelle, Rue des Couronnes แต่ไม่มีเวลาไปดู

โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม Ecole Normale Supérieure มีสี่แห่งด้วยกันในปารีส ชาย ๒ หญิง ๒ รับนักเรียนที่ได้ปริญญาตรีแล้ว ต้องสอบแข่งขันอีกหรืออาจรับนักเรียนประโยคเตรียมอุดมมาทั้งปริญญาตรีและเอก แล้วมาเรียนต่อจนสำเร็จชั้นคุณภูณฑิตชั้นเกียรตินิยม เรียกว่า agrégation และยังเป็นสถานค้นคว้าทางวิชาครูต่อไปอีกด้วย

โรงเรียนเหล่านี้เตรียมครูสำหรับสอนในชั้นมัธยม Lycées เกี่ยวกับค้นคว้าวิธีสอนทางด้านอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ หรือฝึกให้คนเป็นครูใหญ่ ผู้ตรวจการศึกษาหรืออาจารย์สอนวิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดครู

โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม ๔ แห่งนี้ คือ

๑. โรงเรียนฝึกหัดครูถนนอูลม์ Ecole Normale Supérieure de Rue d' Ulm ตั้งเมื่อ ๑๘๑๐ ในรัชสมัยของ

พระเจ้านโปเลียน มีแผนกอักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การเข้าต้องสอบแข่งขัน ผู้เข้าต้องมีอายุระหว่าง ๑๘—๓๒ ปี สอบได้ชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา และเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัย รับทั้งนักเรียนประจำและนักเรียนเดินเรียน ประมาณ ๓๐๐ คน เพื่อทำปริญญา licence และ agrégation โรงเรียนนี้มีห้องสมุด ๖๐๐,๐๐๐ เล่ม มีอาจารย์ ๕๗ คน เป็นตำแหน่งศาสตราจารย์ ๓๔ คน

๒. โรงเรียนฝึกหัดครูหญิงที่แซฟาร์ Ecole Normale Supérieure de Jeunes Filles à Svères ตั้งเมื่อ ๑๘๘๑ มีหอนอนอยู่ต่างหากที่ Bd. Raspail โรงเรียนนี้อบรมครูไปสอนในชั้น Lycées รับแต่นักเรียนกินนอน รัฐบาลให้ทุน อาหาร ที่พัก การซักฟอก ยา และการพยาบาล แต่เครื่องเรียนและเครื่องแต่งตัวต้องหามาเอง

๓. โรงเรียนฝึกหัดครูเซ็งกลู Ecole Normale Supérieure de st Cloud ตั้งขึ้นเมื่อ ๑๘๘๒ สำหรับอบรมครูไปสอนในชั้นใน Collèges รับนักเรียนอายุ ๑๙—๒๕ ปี นอกจากหลักสูตรทางครู ยังมีแผนกผู้ตรวจการประถมศึกษา

๔. โรงเรียนฝึกหัดครูฟองเตอเนโอโรส Ecole Normale Supérieure de Fontenay-aux-Roses รับนักเรียนหญิงเพื่อทำ

ปริญญา licence และ certificat d' Aptitude àl' Enseignement dans les Collèges มีกำหนดเวลาเรียน ๓ ปี

โรงเรียนฝึกหัดครูประถมมัธยมเหล่านี้ รัฐบาลคัดเลือกเข้าเรียนฟรี โดยมีข้อผูกพันว่าจะต้องทำงานใช้หนี้รัฐบาล มีกำหนดเวลา ๑๐ ปี

โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาชั้นสูง Ecole Normale Suéprieure de l' Enseignement Technique อาจารย์ใหญ่เป็นผู้ตรวจการศึกษาทั่วไปฝ่ายการอาชีวศึกษา ตั้งขึ้นเมื่อ ๑๘๙๓ อบรมครูสำหรับไปสอนในโรงเรียนเทคนิค และโรงเรียนอาชีพ มีกำหนดเวลาเรียน ๒ ปี รับนักเรียนทั้งหญิงและชายรวมกัน วิชาที่เรียนมีทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติและวิชาครู โดยแบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ ดังนี้

ก. แผนกวิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรม

ข. แผนกวิทยาศาสตร์ ประยุกต์

ค. แผนกวาดเขียน อุตสาหกรรม

ง. แผนกศิลป ประยุกต์

จ. แผนกพาณิชยกรรม

ฉ. แผนกอักษรศาสตร์

การคัดเลือก คัดเลือกจากนักเรียนที่กำลังเรียนชั้นสุดท้ายของโรงเรียนเทคนิค ติดตามดูผลเรื่อยมา ได้ทุนปีละ ๑๐๒,๐๐๐ ฟรังก์ ในระหว่างที่เรียนในโรงเรียนฝึกหัดครู ๒ ปี ถือเป็นวันราชการด้วย การสอบปีที่ ๒ ของโรงเรียนนี้ถือเป็นการบรรจุด้วยในตัว

โรงเรียนฝึกหัดครูการอาชีพ Ecole Normale d' Apprentissage มีที่ Lyons และ Nantes สำหรับชาย และมีที่ Paris Toulouse สำหรับหญิง มีนักเรียนประมาณ ๑,๐๐๐ คน มีแผนกต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ — พาณิชย์, อุตสาหกรรม, การเรือน, เทคนิค, เครื่องกล, รถยนต์, ช่างไม้, ช่างเหล็ก ฯลฯ มีวิชาสามัญเรียนควบกันไปด้วย

โรงเรียนฝึกหัดครูการเรือนที่ Rue Férou รับนักเรียนชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา มีหลักสูตรเวลาเรียน ๒ ปี รับนักเรียนที่มีอายุ ๑๘—๓๑ ปี

นอกจากนี้มีโรงเรียนฝึกหัดครูมูลแผนกการเรือน ซึ่งสอนวิชาเศรษฐกิจการเรือนแบบชนบท การสุขาภิบาล และการบริบาลทารก

โรงเรียนฝึกหัดครูมูลการเกษตร สอนเรื่องการหว่านพืชการใช้เครื่องยนต์เกษตร การใช้ไฟฟ้า การสหกรณ์ นาตัวอย่าง

โรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับโรงเรียนราษฎร์ที่เปลี่ยนเป็นโรงเรียนหญิง ตั้งเมื่อ ๑๙๐๖ รับนักเรียนจบชั้นเตรียมอุดมศึกษา เพื่อเรียนตามหลักสูตร

มีที่อยู่ประมาณ ๕๐ คน นอกนั้นเดินเรียน

โรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับผู้ที่จะไปเป็นอาจารย์ภาษาฝรั่งเศสในต่างประเทศ รับนักเรียนประโยคเตรียมอุดมศึกษามาเรียนต่อ ๒ — ๓ ปี แล้วให้ประกาศนียบัตร Certificate Efficiency

โรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาชั้นสูง มีชื่อว่า Ecoles Normale Supérieures d' Education Physique มีโรงเรียนชาย ๑ หญิง ๑ เตรียมสำหรับไปสอนในชั้นมัธยม การเข้าต้องสอบแข่งขัน รับนักเรียนอายุ ๑๙—๓๐ ปี ต้องเป็นผู้ที่สอบประโยคเตรียมอุดมได้มาแล้ว ไม่เก็บค่าเล่าเรียน ให้ทุนช่วยการศึกษา มีหลักสูตรการเรียน ๒ หรือ ๓ ปี

นอกจากนี้มีสถาบันเกี่ยวกับการค้นคว้าทางการพลศึกษา ณ มหาวิทยาลัย สำหรับแพทย์ที่ต้องการค้นคว้าเกี่ยวกับการ

อนามัย หรือสำหรับนิสิต มีโรงพยาบาลปฏิบัติงานทางการแพทย์ตรวจเด็ก

สำหรับผู้ที่เรียนยังไม่ถึงขีดที่จะเข้าโรงเรียนฝึกหัดครู มีโรงเรียนเตรียมการฝึกหัดครูมัธยม คือ College Siévgné เตรียมสำหรับผู้ที่จะไปเข้าโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม Ecoles Normales Supérieures ต่อไป และมีแผนกเกี่ยวกับผู้ที่จะไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนอนุบาลประเภท Jardin d' Enfants ด้วย

นอกจากการฝึกหัดครูดังกล่าว ก็มีการฝึกหัดครูพิเศษ เช่น ครูโรงเรียนคนตาบอด ครูโรงเรียนคนใบ้ ครูโรงเรียนจิตทราม ซึ่งมีแผนกพิเศษในโรงเรียนนั้น ๆ รับนักเรียนชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา มีหลักสูตรสามปี

การฝึกหัดครูในมหาวิทยาลัย ตามปรกติทำปริญญา licence pédagogoique ซึ่งมีหลักสูตร ๓ ปี และจะต้องทำวิชาดังต่อไปนี้

๑. ปรัชญาและจิตวิทยา

๒. ภาษาฝรั่งเศส

๓. ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์

๔. ภาษาต่างประเทศ ๑ ภาษา

แต่ถ้าจะทำปริญญาทางจิตวิทยาก็ได้ และต้องเรียนวิชาดังต่อไปนี้

๑. จิตวิทยา
๒. จิตวิทยาสังคม
๓. จิตวิทยาเด็กเล็กและการศึกษา
๔. สรีรวิทยาทางจิต

ต่อจากนี้อาจทำปริญญาดอกเตอร์ต่อไปได้

สิทธิต่าง ๆ ของครู

ครูได้เงินเดือนน้อย ไม่พอกับการครองชีพอันสูง เป็นเรื่องธรรมดา เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ โดยทั่วไป ซึ่งทางราชการหาทางที่จะสนับสนุนครู ให้มีเกียรติในสังคมและในด้านคุณภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่ข้าราชการอื่น ๆ โดยทั่วไป ก็ได้รับความกระทบกระเทือนจากการเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน

ครูมีทางได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการดังนี้ คือ

ได้เงินเพิ่มในเมื่อ

เวลาเข้าอยู่ในกรุง
มีวุฒิเพิ่ม สอนชั้นสูงขึ้น
มีภรรยา

มีบุตรแต่ละคน ก็ได้เงินเพิ่ม จนกว่าบุตรจะครบอายุ ๑๖ ปี แต่ถ้ายังเรียนไม่เสร็จก็ให้เงินเพิ่มต่อไปจนอายุ ๒๑ ปี

เป็นครูใหญ่

มีค่าเช่าบ้าน

ถ้าเป็นเจ้าหน้าที่ประจำโรงเรียน ให้อยู่บ้านใช้ไฟฟ้า น้ำฟรี ครูมีสิทธิได้รับเบี้ยบำนาญ เมื่ออายุครบ ๖๐ ปี ถ้าทำงานครบ ๓๐ ปี ได้เบี้ยบำนาญครึ่งหนึ่ง แต่ถ้าทำงานมากกว่านั้นก็ให้เอา ๖๐ หาร แต่ถ้าครูมีลูกสามคนและได้เลี้ยงลูกจนอายุครบ ๑๖ ปี ก็ให้เบี้ยบำนาญเพิ่มอีก ๑๐%

ถ้าครูตายไปเสียก่อน และได้แต่งงานแล้วอย่างน้อยสองปี ภรรยาครูได้รับเบี้ยบำนาญเยี่ยงตัวครูเอง ถ้าภรรยาครูตายให้ได้แก่ลูกครูซึ่งมีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปี

การลาของครู การลากิจไม่ได้เงินเดือน แต่ถ้าลาป่วยแล้วแต่โรค ตามธรรมดาได้เงินเดือนเต็มสามเดือน และได้เงินเดือนครึ่งหนึ่งอีก ๓ เดือน แต่ถ้าเป็นโรคพิเศษ เช่น T.B. ลาโดยได้รับเงินเดือนถึง ๒ ปี

ความรู้ของครู ต้องไม่ให้เรือ มีการส่งเสริมในการค้นคว้าตามโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม และสถาบันการศึกษาเพื่อประชุมชี้แจงเพิ่มเติม เพื่อแสดงวิธีการใหม่ เพื่อรักษา

ผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น Syndicaux de Chefs d' Etablissements, Associations de Professeurs Spécialistes, Centre National de Documentation Pédagogique Musée Pédagogique,

Association des Institutrices Maternalle de France et des Colonies

สถานค้นคว้าทางการศึกษาทางจิต ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ที่ Lycée Claude Bernard Institut de Psychologie de l' Université

ครูในยามเจ็บป่วยได้รับการช่วยเหลือทุกอย่าง เพราะครูทุกคนจะต้องเป็นสมาชิกขององค์การ Securité Sociale

สิทธิพิเศษของครู ครูมีสิทธิสอนนอกเวลาเรียนได้ มีสิทธิแต่งหนังสือเรียนได้ และมีสิทธิที่จะรับเด็กนักเรียนไว้กินอยู่หลับนอนได้

พูดถึงเรื่องพิพิธภัณฑ์การศึกษาก็อยากจะรายงานถึงเรื่องนี้สักหน่อย พิพิธภัณฑ์การศึกษาอยู่ที่ 29 Rue d' Ulm ผู้อำนวยการชื่อ Mr. Lebrun เป็นที่รวบรวมสรรพตำราเกี่ยวกับการสอน วิธีสอน เครื่องมือ แผนผัง แบบแปลนต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือให้ครูได้ไปดูเป็นตัวอย่าง เพื่อช่วยในการสอนของครูให้ดียิ่งขึ้น ส่งเสริมการค้นคว้า การแลกเปลี่ยนความ

คิดเห็น โดยจัดให้มีการประชุมปาฐกถาพิเศษในห้องประชุมใหญ่ของพิพิธภัณฑ์ เก็บบรรดาเอกสารชนิดต่าง ๆ ที่สำคัญเกี่ยวกับการศึกษา ครูต้องการทราบอะไรเกี่ยวกับการศึกษาก็ไปค้นดูได้ ถ้าอยากดูเกี่ยวกับแผนงานการจัดการศึกษาก็มีแผนผัง คำอธิบายต่าง ๆ สำหรับครูที่อยากจะรู้ว่าวิชาใด ควรเลือกใช้ตำราใดสำหรับชั้นใดบ้าง ในห้องตัวอย่างหนังสือเรียนมีหนังสือที่รัฐบาลรับรองแนะนำทุกชนิดวางไว้ให้ครูเลือกและพลิกดูได้ เต็มฝาห้องทั้งสี่ด้านและวางไว้ตามหิ้งตรงกลางห้องอีกเห็นจะมีไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ เล่ม บางประเภทวิชาเลือกดูแล้วก็เพลิน เพราะมีรูปภาพประกอบสวยงาม เมื่อเข้าไปดูในห้องนี้แล้ว จึงมองเห็นลู่ทางว่าควรจะไปซื้อหนังสืออะไรที่ไหนดี

นอกจากนี้ สถานที่นี้ยังเอาบรรดาเครื่องอุปกรณ์การศึกษาที่จะใช้กับโรงเรียนประเภทต่าง ๆ มาตั้งไว้ให้ครูดู แต่ละสิ่งล้วนสวยงาม ครูมาดูชอบใจก็ลอกแบบเอาไปได้เลย เช่น ห้อง ๆ หนึ่งมีแต่เครื่องเล่นของเด็กต่าง ๆ อีกห้องหนึ่งมีจำพวกภาพฝาผนัง โปสเตอร์ ภาพตัวอย่างห้องเรียน ภาพตัวอย่างโมเดล การจัดห้องเรียน แผนผังโรงเรียน ภาพถ่ายโรงเรียนต่าง ๆ แบบโต๊ะเรียน แบบตู้ เตียง เครื่องใช้ใน

การครัว การเรือน ภาพแสดงการให้สีและทาสีห้อง นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างการผ่าของเด็กประเภทต่าง ๆ ภาพวาดเขียน ภาพปั้น การผ่านักเรียน

สำหรับเครื่องช่วยประกอบการสอน มีภาพยนตร์ จานเสียง ซึ่งโรงเรียนขอยืมได้ ถ้าชอบใจอะไรที่จะนำเอาไปใช้ประกอบการสอน

ในส่วนการค้นคว้าของครู มีตำราของครู แผนที่ มีแบบเรียนที่ใช้ในต่างประเทศ มีภาพต่าง ๆ ภาพสัตว์ นกธรรมชาติ ฯลฯ มีตัวอย่างหนังสือพิมพ์ของครูกว่า ๒๐ ฉบับ ค้นดูได้ว่าควรจะรับหนังสือพิมพ์อะไรดี ที่ห้องหนึ่งเขาบันทึกฉากการเคลื่อนย้ายอพยพโรงเรียนระหว่างสงคราม ให้ดูบนแผนที่ และถ่ายภาพไว้ให้ดูว่าโรงเรียนไหนเสียหายอย่างไร ในส่วนเกี่ยวกับตัวครูใหญ่ ยังมีภาพแสดงการเลือกสถานที่เกี่ยวกับอากาศ ภาพแสดงการท่องเที่ยวระหว่างหยุดของนักเรียน

เมื่อได้ดูตัวอย่างหนังสือนี้แล้ว ทำให้เกิดแง่ความคิดมากมายเกี่ยวกับหนังสือและตำราของเด็กแถว ๆ ใกล้ซอยนี้ทั้งแถบ มีร้านขายหนังสือนักเรียนใหญ่มากมาย มีตำราทุกชนิดทุกประเภท เป็นแหล่งการค้นคว้าได้อย่างดี หนังสือเรียนชั้น

ประถมมีทั่วและเลว แต่ทางนิยมศิลปในการพิมพ์สูง สอดส่องสวยงามพลิกดูเล่นไม่เบื่อ มีมากมาย ฝรั่งเศสมีชื่อในด้านศิลปแห่งความสวยงามอยู่แล้ว อีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่องหนังสืออ่านเล่นสำหรับเด็ก มีมากมาย อ่านไม่ไหว และพิมพ์รูปภาพสอดส่องสวยงามจริง ข้าพเจ้าได้ซื้อไว้ร่วมหมื่นฟรังก์ แต่เอาเข้ามาไม่ได้ เพราะเขาห้ามส่งออกนอกประเทศ นอกจากจะได้รับอนุญาต ยังเอาเข้าวันเสาร์ตอนเย็นวงเล็บขออนุญาตไม่ทัน เดินดูร้านขายหนังสือแล้วเพลินยิ่งนัก แต่เสียดายที่มีเวลาน้อย และเงินก็มีน้อย การเขียนหนังสือในประเทศฝรั่งเศสเขาเปิดฟรีให้แข่งขันกันโดยเสรี ฉะนั้นตำราจึงมีมากมายล้นหลามท้องตลาด การพิมพ์ในประเทศฝรั่งเศสเท่าที่สอบถามดูก็รู้สึกว่าถูกกว่าในอังกฤษมาก แต่ลูกโลกแผนที่ในฝรั่งเศสแม้ถูกกว่า ก็ยังเอาเข้าเป็นภาษาฝรั่งเศส ใช้กับเมืองไทยไม่ได้ เพราะเราใช้ภาษาอังกฤษมากกว่า

นอกจากนี้ มีแง่คิดเกี่ยวกับตำราภาษาอังกฤษที่ใช้ในเมืองเราเหตุใดเราไม่ลองเอาของฝรั่งเศสมาใช้บ้าง เพราะภาษาอังกฤษก็เป็นภาษาต่างประเทศสำหรับเขา เขาได้คิดแก้ไขตัดทอนที่ไม่เหมาะสม Simplify เพื่อให้เหมาะกับเด็กของเขา ไม่ใช่เอาต้นฉบับทั้งดุ้นมาเรียนกันซึ่งยาก และการเรียนภาษา

อังกฤษในฝรั่งเศสก็ได้ผลดี เด็กประโยคเตรียมอุดมศึกษาพูดภาษาอังกฤษได้คล่อง ชั้นมัธยมปีที่ ๖ (ห้อง ๒ ของเขา) ปรากฏว่าเรียนหนังสือยาก ๆ เช่น Julius Caesar, Merchant of Venice, Chirst-mas Carol ปีหนึ่งเรียนถึง ๖ เล่ม

เมื่อไปเยี่ยมคำนับท่าน Directeur d' Administration générale ของกระทรวง ได้ถามถึงปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับครูและการจัดโรงเรียน มีปัญหาต่าง ๆ คล้าย ๆ กับเรา และเขาให้หนังสือมาเล่มหนึ่งหนาหลายพันหน้า เขียนระเบียบการเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมด รวบรวมไว้สะดวกดี มีตลอดจนอัตราเงินเดือน การขึ้นเงินเดือน การลากิจธุระ การลาป่วย การตรวจโรงเรียน การจัดโรงเรียน ฯลฯ ชื่อ L'Information Pédagogique pour l' Enseignement

ปัญหาทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษาก็คล้ายกับเราแต่ในขนาดที่ผิดกันคือ ๑. ขาดมือ ๒. ขาดสถานที่ ๓. ขาดครู

เรื่องการขาดสถานที่ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๕ เขาได้สั่งให้เร่งทำแผนผังที่ตั้งสถานที่โรงเรียนต่าง ๆ ภายใน ๖ เดือน ไว้โดยตั้งกรรมการทุกจังหวัดพิจารณาเรียกว่า Commissions départementales pour la Révision de la Carte Scolaire เมื่อทำจุดที่ตั้งโรงเรียนบนแผนที่แล้ว ก็พิจารณาจุดต่อไปที่จะ

กำหนดให้รับสร้างโรงเรียนต่อไป ไม่ได้สร้างเปรอะโดยไม่มีโครงการล่วงหน้า การวางแผนผังนี้กรรมการที่ปรึกษาหลายทาง เช่นนายช่างสถาปนิกด้วย

ปัญหาเรื่องการขาดแคลนครู ก็เช่นเดียวกัน ครูหนีไปหาอาชีพอื่น ต้องเร่งปรับปรุงในแง่ที่จะให้ครูได้ทัดเทียมคนอื่นเขา เร่งมหาวิทยาลัยเปิดรับนักเรียนครูมากขึ้น เรียกว่าโครงการห้ามสร้างครู ให้รีบเรียนเสร็จแล้วบรรจุ เอาไว้ผักหัดเพิ่มเติมภายหลัง

ปัญหาเรื่องศีลธรรม โดนเข้าอย่างหนัก เพราะการครองชีพสูง ที่แวดล้อมคือหนังสือศิลปสูง โรงมหรสพขนาดศิลปสูงเหล่านี้ทำให้เป็นปัญหาที่จะต้องรบอย่างหนัก หนังสือเรียนแพงมากเกินไป ครูได้เงินเดือนไม่พอ คำสั่งไม่จำกัดความให้ concrete การอบรมไม่ได้ผลเพราะไม่หนักไปในทำนองปฏิบัติ เขาส่งเสริมโดยไม่กดหัวเด็ก แต่หัดให้เด็กมีความรับผิดชอบ มีพินัยและออกคำสั่งไปในทางภาคปฏิบัติ เช่น ให้ช่วยกันทำความสะอาดสถานที่สาธารณ โดยร่วมแรงกันทั้งคณะ ไม่ส่งเสริมคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะจะทำให้เป็นคนตระหนี่ตัว อวดดี

โดยเฉพาะโรงเรียนกินนอน ส่งเสริมได้ดีมาก เพราะชีวิตเด็กกินนอนมีโอกาสที่จะให้เด็กได้แสดงความเสียสละส่วนรวมได้ดี ช่วยเหลือคนแก่ คนเจ็บ จัดงานแสดงงานรื่นเริง และหลักสูตรศีลธรรม ก็วางแนวให้เป็นหลักปฏิบัติในโรงเรียนมากกว่าที่จะสอนในห้องเรียนกัน ในระหว่างหยุดให้เด็กไปพักผ่อนตาม Colonies des Vacances ปล่อยหัวเด็ก ปล่อยให้เด็กได้ปกครอง และตัดสินปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง

ปัญหาเรื่องอุปกรณ์การศึกษา นอกจากจะมีหนังสืออ่านอย่างอุดมสมบูรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรชนิดใหญ่ๆ โดยทั่วไป ปรากฏว่าเขาใช้วิทยุเป็นเครื่องมือช่วยการสอนอีกเป็นอันมากและสะดวกดี มีชั่วโมงความรู้สึกสำหรับเด็ก เพราะประเทศฝรั่งเศสมีสถานีส่งถึง ๓๕ แห่ง และมีเครื่องรับฟังถึง ๕,๗๑๑,๓๘๙ เครื่อง และเสียภาษีเพียงปีละ ๕๐๐ ฟรังก์เท่านั้น มหาวิทยาลัยปารีสได้เปิดแผนกส่งคำสอนคณะอักษรศาสตร์ทางวิทยุขึ้นอีก เพื่อช่วยให้คนที่กลางวันต้องทำงาน การคมนาคมอยู่ไกล เจ็บป่วยไม่สบายได้รับฟังคำสอนในตอนเย็นอีกด้วย

และที่ใหม่ที่สุดของการช่วยเด็กและครู ก็คือการส่งคำสอนด้วยวิทยุโทรภาพ เด็กและครูได้เห็นทั้งภาพ และได้ฟังเสียงอีกด้วย

พวกครูเขาพานักเรียนไปส่งเครื่องวิทยุโทรภาพ สอนให้ดูและฟังด้วยวิธีนี้ เอานักเรียนไปแสดงจริง ๆ และถ่ายภาพส่งออกไป เขาได้เชิญให้ข้าพเจ้าไปดูสถานที่เขาทำส่งด้วย ชื่อ Institut de Télévison ที่ 15 Rue Cognac - Jay สถานี Invalides ไปดูก็สนุกและแปลกดี ห้องส่งเป็นห้องใหญ่แบบโรงละคร มีที่นั่งสำหรับคนแสดงรอเข้าแถวหน้าเวที บนเวทีมีเครื่องถ่ายหลายเครื่อง ดูก็เหมือนเครื่องถ่ายรูปธรรมดา แต่มีสายระโยงระยางเกะกะ เขาใช้เครื่องถ่ายทีละสามเครื่อง จากมุมต่าง ๆ ของคนแสดงซึ่งพูดด้วยในเวลาเดียวกัน บนเวทีมีฉากเกะกะเป็นมุม ๆ ไป พอถ่ายเสร็จ รูปก็ส่งขึ้นมาติดบนเฉลียงเหนือเวทีเบื้องบน เป็นห้องค่อนข้างมืด แต่มองเห็นเวทีที่แสดงข้างล่างได้ชัด คนยังคับเครื่อง ณ หอยังคับการ คอยเลือกดูรูปทั้งสามรูป รูปไหนดีก็กดสวิชส่งไปตามอากาศ และคอยเปลี่ยนกดเอารูปที่ดีออกไปเสมอทุกตอน เขาถ่ายสามแบบให้เลือกส่งได้เสมอ เขาพาไปดูอีกห้องหนึ่งซึ่งเป็นห้อง

เครื่องรับ เครื่องเหมือนกับเครื่องวิทยุ มีปุ่มหาเสียงเช่นเดียวกัน ขนเครื่องมีจอภาพขนาดราว ๒ ฟุต ยาวพอเบ็ดเครื่องหมุนปุ่มภาพก็ปรากฏขนลาง ๆ ยุบยิบ ๆ ไม่ชัด ต้องหมุนปุ่มไปมาจนได้จุดที่ภาพชัดที่สุด และเวลาดูก็เหมือนกับภาพยนตร์เช่นเดียวกัน เห็นชัดเจนดี เป็นภาพดำขาวไม่มีสี

ปัญหาเรื่อง การส่งเสริมการเรียนของนักเรียนฉลาดตามหลักทั่วไป ต้องการให้นักเรียนได้เรียนฟรีทุกระยะ ส่งเสริมให้คนฉลาดที่ได้เรียนต่อจนชั้นสูงสุด โดยรัฐบาลให้ทุน และเมื่อเรียนจบแล้ว ก็ยังให้ทุนไปเรียนต่อในต่างประเทศอีก ทุนต่าง ๆ เหล่านี้มีคณะกรรมการควบคุม เรียกว่า Comité des Boursiers du Gouvernement ปีกลายนี้เขาให้ทุนคนฝรั่งเศสไปเรียนต่อในต่างประเทศรวม ๘๐ คน และยังพยายามชักจูงให้ชาวต่างประเทศทั่วโลกไปเข้าเรียนและได้เห็นวัฒนธรรมในฝรั่งเศสอีก ปีกลายนี้ ๗๘๐ คน โดยมีกองดูแลในเรื่องนี้เรียกว่า Direction - Générale des Relations Culturelles ณ กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งประเทศเราก็ได้รับส่วนช่วยเหลือในเรื่องนี้ และหวังว่าในปีต่อ ๆ ไปจะได้รับการส่งเสริมยิ่งขึ้น

ปัญหาว่า เมื่อนักเรียนเรียนจบไปแล้วไปทำอะไร เขามีองค์การช่วยเหลือหางานอันเหมาะให้เด็กทำอีก เรียกว่า Comité Supérieur des Oeuvres en Faveur de la Jeunesse

ปัญหาที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องผู้ตรวจการศึกษาทำแต่หน้าที่ธุรการ ถนัดแต่งานธุรการ ไม่มีเวลาที่จะช่วยแนะนำในทางวิชาการเพื่อให้การสอนดียิ่งขึ้น เขาจัดให้ผู้ตรวจการต้องมีส่วนด้วยการค้นคว้า ติดต่อกับองค์การฝ่ายวิชาการ เป็นกรรมการร่วมด้วยเสมอ เพื่อจะได้เป็นผู้นำในการรอพ้น ส่งเสริมความรู้ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้ และก่อนอื่นผู้ตรวจการจะต้องผ่านการสอนด้วยตนเองมาแล้วอย่างน้อย ๑๐ ปี นอกจากนี้ยังแข่งแรงงานกันดูแล โดยมีผู้ตรวจการฝ่ายเทคนิคโดยเฉพาะแต่ละวิชา เช่นผู้ตรวจการใหญ่ฝ่ายการประถมศึกษา ผู้ตรวจการฝ่ายการเรือน ฝ่ายการอนุบาล ฝ่ายการศิลป และยังมีที่ปรึกษาฝ่ายวิชาเรียกว่า Conseillers pédagogiques อีก ทั้งนี้เพื่อให้มีแนว specialise ไม่ใช่คนเดียวทำทั้งด้านธุรการและวิชาการ ทุกหัวระแหงเป็นเบ็ดไปหมดจนไม่รู้ว่าจะเอาดีในเรื่องอะไรได้ เรื่องอะไรไม่มีเวลาทำ หรือไม่สนใจ ก็เลยทิ้งขว้างเสียเลยทีเดียว นอกจากนี้ เพื่อให้งานนี้ได้ดำเนินไปโดยสะดวก ยังมี Bureau de Recherche

เข้าช่วยควบคุมการงาน จัดงานค้นคว้า วิธีการ มาช่วยให้งานค้นคว้าแต่ละวิธีการ วิชาการ ได้เป็นไปโดยเรียบร้อยอีกด้วย

ปัญหาเรื่องโรงเรียนดี ๆ มีคนนิยมมาก ถึงกับแย่งกันเข้าเรียน เช่น โรงเรียนสวนกุหลาบของเราก็มีเหมือนกัน และเขาแก้ไขปัญหานี้ด้วยการออกไปหาสถานที่ใหม่ตามชานกรุง ซึ่งมีที่มากขนกว่าที่เดิมซึ่งอยู่ยับยัดกลางใจเมือง แล้วสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่โดยถือว่าเป็นโรงเรียนเดิมไปเปิดหน่วยสาขาเพิ่มเติมขึ้น

อุดมศึกษา การเรียนในมหาวิทยาลัยปารีสแน่นเหลือเกิน เพราะเขารับไม่จำกัดจำนวน ในคราวที่ไปเยี่ยมท่านเลขาธิการคณะอักษรศาสตร์เพื่อทำความรู้จักเป็นการส่วนตัว ต้องฝ่าฝูงคนหนาแน่นเข้าไปอย่างลำบากที่สุด กว่าจะเล็ดลอดเข้าไป เขายังปิดประตูเสียอีก เคาะเรียกเท่าไรเขาไม่เปิดให้ ต้องเสียเวลาไป ๑ ชั่วโมง เพราะเขานึกว่าเป็นนิสิตไปกวนเลยทำให้วันนั้นเสียโปรแกรมไปหมด ผิดนัดกับอาจารย์ใหญ่โรงเรียนการเรือน ซึ่งเขาบอกว่าคนนักให้ไปดูให้ได้ ชื่อโรงเรียน Ecole Hoteliére ที่ ๒๐ Rue Médéric

มหาวิทยาลัยปารีส เป็นมหาวิทยาลัยที่ตั้งขึ้นเมื่อศตวรรษที่ ๑๒ ประมาณ ๗๐๐ ปีเศษมาแล้ว นับเป็นมหาวิทยาลัยที่เก่าแก่ที่สุดในโลก มีการสอนห้าแผนก คือ กฎหมาย แพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ อักษรศาสตร์ และเภสัชศาสตร์ มีนักเรียน ๔๘,๙๒๒ คน เป็นชาย ๓๒,๕๑๔ คน หญิง ๑๖,๔๐๘ คน แผนกที่มีนักเรียนมากที่สุดคือกฎหมาย มีนักเรียนชาย ๑๔,๑๕๖คน หญิง ๓.๙๙๗คน แพทยศาสตร์รองลงมา มีนักเรียนชาย ๖,๙๓๙ คน หญิง ๑,๗๙๒ คน แผนกอักษรศาสตร์ มีนักเรียนหญิงมากกว่าชายเช่นในประเทศเรา คือ ชาย ๕,๘๒๙ คน หญิง ๖,๖๖๗ คน คณะวิทยาศาสตร์มีนักเรียนชาย ๔,๕๓๐ คน หญิง๒,๕๔๖ คน แผนกสุดท้ายคือเภสัชศาสตร์ มีชาย ๑,๐๖๐ คน หญิง ๑,๔๐๖ คน เมื่อเปรียบเทียบกับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณเราซึ่งมีนักเรียน ๒,๑๓๒ คน มหาวิทยาลัยปารีสก็มีนักเรียนประมาณ ๒๔ เท่าตัว

แต่มหาวิทยาลัยปารีส มีความสะดวกในการค้นคว้า คือมีห้องสมุดในปารีสซึ่งเปิดให้ค้นคว้าถึง ๒๔๓ แห่ง บางแห่งมีหนังสือรวม ๕,๐๐๐,๐๐๐เล่มเช่นที่ Bibliothèque Nationale ที่แห่งเดียวกันนี้ยังมีเอกสารเก่า ๆ ๑๓๐,๐๐๐ ฉบับ

มีภาพ ๔,๐๐๐,๐๐๐ ภาพ มีแผนที่ ๒๕๐,๐๐๐ แผ่น มีโน้ตดนตรี ๕๐๐,๐๐๐ เล่ม แต่ในปัจจุบันกระดาษหายาก เขาใช้การถ่ายรูปหนังสือด้วยฟิล์มแล้วขยายเรียกว่า microfilm

นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑ์ที่ทำการค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ถึง ๕๒ แห่ง มีสถาบันการค้นคว้าต่าง ๆ ถึง ๔๐ แห่ง แผนกแพทยศาสตร์มีโรงพยาบาลผู้ป่วยถึง ๔๔ แห่ง อาจารย์ทั้งหมดมี ๘๐๗ คน

ค่าเล่าเรียนถูก ตลอดจนเสียทุกอย่างราว ๒,๐๐๐ ฟรังก์ นักเรียนได้สิทธิต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือในการครองชีพ เช่น การอยู่กินถูก ค่าเดินทางถูก และขอยืมหนังสือฟรี ได้รับการบำบัดรักษาฟรี ตลอดจนส่งไปอยู่ตามโรงพยาบาลตากอากาศชายเขาในตอนใต้

มหาวิทยาลัยเปิดทำการสอนแบ่งเป็นสี่ภาค คือ

ภาคแรก	๒ พ.ย.	—	๓๑ มี.ค.
ภาคสอง	๑ ม.ค.	—	๒๘ ก.พ.
ภาคสาม	๑ มี.ค.	—	๓๐ เม.ย.
ภาคสี่	๑ พ.ค.	—	๓๐ มิ.ย.

การเรียนนั้น มีปริญญา ๒ อย่าง คือชั้น licence และชั้น doctorat สำหรับเรียน licence กำหนดเวลาราว ๓ ปี ต้องสอบได้ ๔ วิชาจึงจะได้ licence เสร็จแล้วเรียนประกาศนียบัตรชั้นสูง Diplômes d' Etudes Supérieures

ต่อไปอีก ๒ วิชา และเขียนวิทยานิพนธ์หรือบางทีก็เขียนวิทยานิพนธ์แสดงผลการค้นคว้า ๒ เรื่อง เรื่องหนึ่งเป็นภาษาฝรั่งเศส อีกเรื่องหนึ่งเป็นภาษาต่างประเทศหรือภาษาโบราณ ขนาดของแต่ละเรื่องต้องไม่ต่ำกว่า ๔๐๐ หน้า กำหนดเวลาเรียนราว ๖ ปี ทั้งหมดแผนกแพทยศาสตร์ต้องได้ผ่อนผันตามโรงพยาบาล ๑ ปี

ทางแผนกอักษรศาสตร์นั้นแทบจะเรียนได้ทุกภาษาในโลก ตลอดจนภาษาไทย และสันสกฤต ภาษา Assyrian, Egypt โบราณ ฯลฯ เมื่อเรียนจบแล้วยังสามารถทำการค้นคว้าเป็นของสูง เพื่อรับประกาศนียบัตรต่าง ๆ ต่อไป เช่นทางครูก็มี

Certificat d' Enseignement Supérieur ที่ Lyon

Diplôme d' Etudes Pédagogiques Sup. ที่ Lyon

Diplôme de Psychologie ที่ Strassbourg

แต่ระหว่างหยุด มหาวิทยาลัยจัดการสอนพิเศษสำหรับชาวต่างประเทศซึ่งมีตำแหน่งประกาศนียบัตรมาเรียน ซึ่งถ้า

ได้มาฟังปาฐกถา ๑ เดือน ไม่ต้องสอบอะไรเลย ก็ให้ประกาศนียบัตร Certificat d' Assiduité เสียสวยหรูมา ๑ ฉบับ มหาวิทยาลัยในฝรั่งเศสมี ๑๗ แห่ง คือหลายจังหวัดมารวมกันแห่งเดียว แต่ละแห่งก็แข่งกันดีไปคนละอย่าง เช่นที่ Besancon เขาได้ชื่อว่า การเรียนเรื่องนาฬิกาวิทยาและธรณีวิทยาดีที่สุด เทคนิคอุตสาหกรรมที่ Lyon, ปลา— Toulouse, อยิปต์วิทยา— Lyon, สันสกฤต — Strassbourg, จีนวิทยา — Strassbourg, มหาวิทยาลัยต่าง ๆ อยู่ใต้รัฐมนตรีศึกษาธิการ เพราะถึงแม้จะเป็นวิชาเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรต้องการอย่างไร ก็ตั้งผู้แทนมาตกลงในหลักการร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการได้ การศึกษาก็อยู่ภายใต้ความดูแลขององค์การเดียว

การอาชีวศึกษาที่เทียบด้วยชั้นอุดมศึกษาที่มีชื่อในปารีสมีมากมาย จนแทบจะว่ามีทุกสายถนน เป็นเหตุทั่วบ้านทั่วเมืองจนไม่รู้ว่าจะไปดูอะไร งงไปหมด ทั้งนี้เพราะนครปารีสเป็นเมืองที่อุดมไปด้วยศิลปวิทยาการ โรงเรียนอาชีพชั้นอุดมศึกษาที่เชื่อถือได้ในปารีสมีรวม ๑๐๔ แห่ง มีวิชาที่เรียนต่างๆ ได้ดังนี้ ที่มีชื่อเสียงมากก็คือ ประณีตศิลปกรรม ดุริยางคศาสตร์ และโรงเรียนการปั้นที่ Sèvres นอกนั้นมี

วิชาครู, อุตสาหกรรมเคมี, ทัศนศาสตร์, การปกครอง, การห้องสมุด, ภาษาตะวันออก, ก่อสร้าง, เพาะช่าง, วิศวกรรม, ช่างปั้น, เกษตรศาสตร์ประยุกต์, เกษตรศาสตร์, ดอกไม้, สัตวแพทย์, การบิน, การสถิติ, ยาสูบ, เตรียมการทหาร, การสุขาภิบาลทหาร, การปกครองพื้นทะเล, เกษตรกรรมเมืองร้อน, สัตวแพทย์เมืองร้อน, เหมืองแร่, เครื่องยนต์, เศรษฐศาสตร์และสังคม, ดนตรี, นาฏศาสตร์, ประณีตศิลปกรรม, ศิลปการตกแต่ง, การพิพิธภัณฑ์, วิศวกรรมทางทะเล, โทรศัพท์โทรเลขและการไปรษณีย์, การโยธาเทศบาล, ภูมิศาสตร์, การศาสนา, มนุษยวิทยา, สมุทรศาสตร์, พาณิชยกรรม, การพาณิชยสตร์, อุตสาหกรรมเสื้อผ้า, ทันตศาสตร์, ทันตศัลยกรรม, การธนาคาร, การผดุงครรภ์, ทนายความ, การหนังสือพิมพ์, สังคมศาสตร์, การบริการสังคม, การจัดโรงงาน, สถาปัตยกรรม, การป่าไม้, การยาง, การอบอุ่นบ้าน, การไฟฟ้า, การภาพยนตร์, อุตสาหกรรมไฟฟ้า, กลศาสตร์อุตสาหกรรม, การวิทยุ, การหล่อ, การอุตสาหกรรม, การปฏิบัติห้องทดลอง, การโรงสี, วิศวกรรมสตรี, (วิทยุ, วิทยุโทรภาพ) จุลินทรียวิทยา, เภสัชกรรม

หลักสูตรต่าง ๆ เหล่านี้ ข้าพเจ้าได้ซื้อรวบรวมมาหมด เพื่อหวังแนะนำชี้แจงแก่ผู้ที่คิดจะไปศึกษาต่อ ณ ฝรั่งเศสได้

หอนอนมหาวิทยาลัย

เพื่อสะดวกแก่ผู้ที่มาจากต่างจังหวัดและจากทั่วโลก ได้มีที่อยู่ที่เรียนและได้สมาคมร่วมกัน เขาได้จัดที่ทางใต้ปารีส สร้างเป็นเมืองใหม่ขึ้น เรียกว่า นิคมมหาวิทยาลัย หรือ Cité Universitaire มีห้องนอนรวม ๒๔๐๐ ห้อง มีที่ดินกว่า ๔๐ hectares มีหอพัก ๑๙ หลัง มีมูลนิธิชาติต่าง ๆ มาตั้งหอพักสำหรับชนชาติของตนในที่นั้น ๆ ที่ตกเรียกว่า Maison Internationale จัดเป็นภัตตาคาร สโมสร ห้องสมุด ห้องประชุม ห้องแสดงละคร ห้องดนตรี ห้องพลศึกษา นอกจากนี้มีตำบลอำนวยการ มีพยาบาล มีสนาม ปาร์ค ที่เล่นเกมส์ต่าง ๆ โรงพลศึกษา สระว่ายน้ำ สนามเทนนิส มีหอพักสำหรับนักเรียนหญิงต่างหาก หอพักเหล่านี้ไม่รับผู้ที่มีอาชีพหรือคนที่อยู่ในปารีสอยู่แล้ว

การควบคุมการศึกษา

กระทรวงศึกษาเป็นผู้ควบคุมโดยใกล้ชิด

ประเทศฝรั่งเศสมีพลเมืองราว ๔๒ ล้านคน มีงบประมาณการศึกษาราว ๗.๕% ของงบประมาณของชาติ

ประเทศแบ่งออกเป็น Département น่าจะเทียบกับจังหวัด มีเกือบ ๙๐ จังหวัด

การจัดการศึกษาท้องถิ่นนั้นมอบให้แต่ละ Académie เป็นผู้จัดการควบคุมดูแล Académie หรือที่ตั้งมหาวิทยาลัยนมจังหวัดหลายจังหวัดมารวมกันเป็น Académie และจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น มีอธิการบดีเป็นผู้ควบคุมการศึกษาไม่ใช่แต่มหาวิทยาลัย แต่การศึกษาทุกชนิดภายในเขตของ Académie นั้น ประเทศแบ่งเป็น ๑๗ Académie รัฐมนตรีว่าการศึกษาเป็นผู้แต่งตั้งอธิการบดี และครั้นแล้วแต่ละจังหวัด มีผู้ตรวจการของ Académie เป็นผู้ดูแลภายในจังหวัดต่อไป ครูโรงเรียนชั้นประถม อธิการบดีเป็นผู้บรรจุและแต่งตั้ง แต่ครูชั้นมัธยมรัฐมนตรีเป็นผู้บรรจุ โดยอาศัยผู้ตรวจการใหญ่เป็นผู้ช่วยเหลือ

ทุก ๆ Académie ยังมีข้าหลวงตรวจการพิเศษสำหรับการประถมศึกษา (Inspécteurs Generaux de l' Enseignement primaire) และท่านอธิการบดีได้ตั้งที่ปรึกษาวิชาต่าง ๆ เรียกว่า

Conseillers Pédagogiques เพื่อช่วยเหลือดูแลแนะนำอบรมการสอนวิชานั้น ๆ ให้เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป

นอกจากนี้ยังมีที่ปรึกษาการสอนแบบใหม่ประจำAcadémie ๑ หรือหลาย ๆ Académies รวมกันอีกด้วย.

ปาฐกถา

เรื่อง "การศึกษาในประเทศตุรกี"

ของ

นายอภัย จันทวิมล ผู้ช่วยอธิบดีกรมสามัญศึกษา

แสดงที่สโมสรสามัคยาจารย์

เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๒ มีนาคม ๒๔๙๒

ในวันสุดท้ายของการประชุมยูเนสโคที่เมืองเบรุต ประเทศเลบานอน คือวันเสาร์ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๙๑ ม.ล. ขัน มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และข้าพเจ้าได้ออกเดินทางจากเบรุตเพื่อไปตุรกี ความมุ่งหมายของเราก็เพื่อไปดูงานเกี่ยวกับการศึกษา ข้าพเจ้ายินดีที่ได้มีโอกาสเช่นนี้ เพราะตามความเห็นของข้าพเจ้ารู้สึกว่า ตุรกีมีสภาพคล้ายกับเรามาก โดยเฉพาะในเรื่องการศึกษา และสิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าสนใจในตุรกีเป็นพิเศษ ก็คือเท่าที่ได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับตุรกีภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ รู้สึกว่าบรรดาผู้แต่งหนังสือ

โดยทั่วไป ได้พากันยกย่องตุรกีมากว่า ภายในชั่วระยะเวลาเพียง ๒๕ ปีที่แล้วมานี้ ตุรกีได้สามารถปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ภายในประเทศของตนให้เจริญก้าวหน้าอย่างน่าพิศวง

ผู้แทนตุรกีที่ไปประชุมยูเนสโก

ในการประชุมยูเนสโกคราวนี้ ตุรกีกำหนดว่าจะส่งผู้แทนไปร่วมการประชุมรวม ๙ คน แต่เนื่องจากผู้ที่จะดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะติดธุระอย่างอื่นไปร่วมการประชุมไม่ได้ จึงเหลือผู้แทนเพียง ๘ คน และในที่สุดผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าคณะ คือ ดร. ทิวฟิค ซากลัม ศาสตราจารย์ทางอายุรศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยอิสแตนบูล ท่านผู้นี้ได้รับเลือกให้เป็นรองประธานในระหว่างการประชุมยูเนสโกด้วยผู้หนึ่ง และได้เคยทำหน้าที่ประธานในที่ประชุมด้วยความฉลาดเฉลียว ซึ่งทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเคารพในมหาวิทยาลัยอิสแตนบูลมากขึ้น อนึ่ง ในจำนวนผู้แทนของตุรกีที่ไปประชุมยูเนสโกคราวนี้ มีสตรีร่วมไปด้วยผู้หนึ่ง คือ มาดาม เทเซร์ ทาสกิราน เธอพูดภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้คล่องแคล่ว ท่าทางเป็นผู้ใหญ่และดูเหมือนจะเคยเป็นครูมาก่อน เธอบอกกับข้าพเจ้าว่าเธอเป็นสมาชิกสภาผู้แทนของตุรกี และเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดคาร์ส ซึ่งอยู่ใกล้กับพรมแดนของรุสเซียทางด้านอาร์มีเนีย การที่ตุรกีส่งสตรี

ไปร่วมการประชุมระหว่างประเทศเช่นนี้ ดูประหนึ่งว่า ต้องการจะให้โลกรู้ว่า ภาวะและการศึกษาของสตรีในประเทศของตนดีเพียงไร และเท่าที่สังเกต ก็รู้สึกว่า มาดาม เทแซร์ ทาสกิรานได้ทำหน้าที่ของเธอโดยสมบูรณ์

ในระหว่างการประชุมยูเนสโค ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับตุรกีมากขึ้น เพราะคณะผู้แทนตุรกีได้เอาหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาในตุรกี ไปแจกคณะผู้แทนประเทศต่าง ๆ คณะละหนึ่งเล่ม หนังสือนี้ชื่อ Education in Turkey เป็นหนังสือขนาด ๘ หน้ายก มี ๑๐๐ หน้าและมีภาพประกอบด้วย นอกจากนี้ห้องทำงานของคณะผู้แทนตุรกีที่ตกยูเนสโคก็ยังเอื้ออยู่ใกล้กับห้องทำงานของเรา และผู้แทนตุรกีคนแรกที่ข้าพเจ้ารู้จักก็คือ นายคาดรี โยรุ๊คอกลู ประธานสภาการศึกษาที่อังการา ข้าพเจ้าได้บอกเขาว่าเมื่อเสร็จการประชุมยูเนสโคแล้ว ข้าพเจ้าใคร่จะไปดูงานเกี่ยวกับการศึกษาในตุรกี สังเกตดูเขาเต็มอกเต็มใจดี รับรองว่าจะพยายามช่วยเหลือให้ความสะดวกทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ และข้าพเจ้ารู้สึกว่าดูเหมือนเขาจะภูมิใจในการที่เราจะไปดูงานเกี่ยวกับการศึกษาในประเทศของเขา

จากเบรุตไปอังการา

ในการเดินทางไปตุรกีคราวนี้ ท่านปลัดกระทรวงและข้าพเจ้าตกลงไปรถไฟ เพราะต้องการจะเห็นภูมิประเทศของตุรกีโดยใกล้ชิด และอยากจะเปลี่ยนยานพาหนะเสียบ้าง เนื่องจากได้เดินทางโดยเครื่องบินมามากแล้ว รถไฟที่จะไปตุรกีตั้งต้นที่เมืองทริโปลิ ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของเลบานอน ห่างจากเบรุตประมาณ ๘๖ กิโลเมตร ชื่อเมืองทริโปลิของเลบานอนนี้ทำให้เราฉงนอยู่พักหนึ่ง เพราะยังเอิญไปซ้ำกับเมืองทริโปลิในลิเบียทางตอนเหนือของอัฟริกา จากเบรุตไปทริโปลิมีทางรถไฟเหมือนกัน แต่ดูเหมือนจะช้าหรือไม่สะดวก สำนักงานของบริษัทโธมาสคุกซึ่งเป็นผู้จัดการเรื่องตั๋วรถไฟให้เรา จึงแนะนำให้เดินทางโดยรถยนต์ เราได้อาศัยรถยนต์ซึ่งรัฐบาลเลบานอนมอบให้คณะของเราใช้ ไปส่งถึงสถานีรถไฟเมืองทริโปลิ และพอได้เวลา ๒๐.๔๕ นาฬิกา รถไฟก็ออกตรงตามกำหนด และในไม่ช้าเราก็ข้ามเส้นเขตแดนระหว่างเลบานอนกับซีเรีย เพราะเลบานอนเป็นประเทศเล็ก และมีเนื้อที่เพียง ๓,๔๗๕ ตารางไมล์ หรือประมาณ $\frac{1}{57}$ ของประเทศไทยเท่านั้น

ในกระบวนรถไฟที่จะไปตุรกีคราวนี้ มีคณะผู้แทนตุรกี และเดนมาร์ก ซึ่งกลับจากการประชุมยูเนสโคเดินทางร่วมไปด้วย นอกจากนั้นก็มี ดร. โจเซฟ นีแอม F.R.S. และภริยา ดร. นีแอมเป็นอาจารย์ทางชีวเคมีที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์และเป็นที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ทางวิทยาศาสตร์ของยูเนสโค ส่วนภริยาของท่านก็เป็นอาจารย์ทางชีวเคมีที่เคมบริดจ์ เช่นเดียวกัน ดร. นีแอมได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนอังกฤษในการประชุมยูเนสโคคราวนี้ และข้าพเจ้าทราบภายหลังว่าท่านเป็นสมาชิกของคิสคอลเลช ที่เคมบริดจ์เช่นเดียวกับข้าพเจ้า และเป็นเพื่อนกับอาจารย์ของข้าพเจ้า นอกจากนั้นท่านยังเล่าว่า ท่านได้เคยผ่านมาเมืองไทยด้วย แต่อยู่เพียงแค่สนามบินดอนเมือง ดังนั้นในระหว่างเดินทางเราจึงมีเพื่อนหลายคน และการที่ได้อยู่ร่วมกันในรถไฟ ได้ช่วยทำให้เราคุ้นเคยกันยิ่งขึ้น

จากทริโปลีถึงอะเลปโปในซีเรีย ไม่มีรถเสบียงและมีรถนอนเพียงคันเดียว แบ่งออกเป็นสองชั้น ซึ่งมีความสะดวกและสบายเท่ากัน แต่ชั้นหนึ่งอยู่คนเดียว ชั้นสองอยู่สองคน ข้าพเจ้าอยู่ชั้นสอง และอยู่ห้องเดียวกับนายชันส์ เคมส์ ผู้แทนเดนมาร์ก ซึ่งเป็นนิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต และทำงานที่กระทรวงศึกษาธิการเดนมาร์กในโคเปนเฮเกน ส่วนท่านปลัดกระทรวง

โดยสารรถไฟชั้นหนึ่ง แต่ไม่ได้รถนอน เพราะท่านเพิ่งจะตัดสินใจไปตุรกีภายหลังข้าพเจ้า และมีคนอื่นเขาจองที่รถนอนไว้หมดแล้ว ข้าพเจ้าได้ขอให้ท่านปลัดกระทรวงมาใช้ที่นอนของข้าพเจ้า แต่ท่านก็ให้ข้าพเจ้าใช้รถนอนก่อน และว่าในคืนวันรุ่งขึ้น จึงจะเปลี่ยนทีกับข้าพเจ้า สังเกตดูรถธรรมดาชั้นหนึ่งกว้างขวางและสบายพอใช้ แต่ไม่น่าอยู่เหมือนรถนอน และดูเหมือนจะเหงากว่า เพราะห้องที่ท่านปลัดกระทรวงโดยสารไปไม่มีผู้โดยสารอื่นเลย และในห้องถัดไปก็มีผู้โดยสารเพียงคนเดียว ในคืนวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ข้าพเจ้ากลับมานอนที่รถนอนด้วยความไม่สบายใจ เพราะรู้สึกว่าตนเองได้ที่นอนสบายกว่าท่านปลัดกระทรวง

รถไฟวิ่งอยู่ในซีเรียตลอดคืน และถึงอะเล็ปโปในตอนเช้าวันอาทิตย์ที่ ๑๒ พฤศจิกายน เวลา ๘.๓๐ น. เราต้องคอยรถไฟที่จะมาจากแยกแดดเป็นเวลาหลายชั่วโมง และได้ความว่ารถจากแยกแดด จะมาสมทบกับรถของเราที่นี่แล้วจึงจะเดินทางต่อไป ดังนั้นเราจึงเข้าไปเที่ยวและรับประทานอาหารเช้าในเมือง ขากลับได้ซื้อแซนด์วิชและผลไม้มาด้วย เรากลับมาถึงสถานีรถไฟอะเล็ปโปในตอนกลางวัน และไม่ช้ารถจากแยกแดดก็มาถึงพร้อมทั้งรถนอนและรถเสบียง แต่ขอท้า

ให้ข้าพเจ้าสบายใจยิ่งขึ้นก็คือ รถนอนที่มาจากแยกแคตยังเอิญมีที่ว่าง และท่านปลัดกระทรวงก็ได้ห้องนอนนั้นตั้งแต่อะเล็ปโปจนถึงอังการา

รถนอนทั้งสองคันที่เราโดยสารไปเป็นของตุรกี ในขณะที่เราเดินทางเป็นฤดูหนาวหิมะตกเนือง ๆ แต่พอย่างเข้าสู่รถนอน ก็ได้รับความอบอุ่นกำลังสบาย เพราะเขามีเครื่องทำและรักษาความร้อนให้อยู่ในระดับที่ต้องการ รถนอนแต่ละคันมีพนักงานประจำเพื่อดูแลทุกข์สุขของผู้โดยสาร และใกล้ ๆ กับห้องของพนักงานมีห้องน้ำสำหรับผู้โดยสารด้วย ส่วนรถเสบียงก็อยู่ใกล้กับรถนอน และมีระเบียงเดินติดต่อถึงกันโดยตลอด ระเบียงมีที่นั่งพับได้ทำด้วยไม้ติดอยู่ข้างรถ สำหรับให้ผู้โดยสารนั่งเล่นชั่วคราว ในห้องผู้โดยสารมีที่เขียนหนังสือ ขอแขวนเสื้อและมีห้องแต่งตัวประกอบด้วยอ่างล้างหน้าอยู่ข้าง ๆ ซึ่งอาจใช้เป็นที่เก็บของได้ด้วย ที่นั่งเป็นเบาะมีสปริงและสะอาดดี เมื่อใกล้จะถึงเวลานอน พนักงานประจำรถจะมาเปลี่ยนที่นั่งทำเป็นที่นอน มีผ้าห่ม พร้อมทั้งผ้าปูที่นอนและปลอกหมอนซึ่งซักรีดใหม่ ๆ ให้ด้วย ตอนกลางคืนระเบียงเช็ดไฟฟ้าอย่างสว่างไสว ส่วนในห้องผู้โดยสาร นอกจากจะมีไฟฟ้าตามปกติแล้ว ที่หัวนอนยังมีไฟฟ้าสำหรับอ่านหนังสือ และมีขอเล็ก ๆ

ซึ่งเข้าใจว่าใช้สำหรับแขวนนาฬิกา หรือสร้อยข้อมือของผู้โดยสารแต่ละคนอีกด้วย สำหรับห้องชั้นสอง ผู้โดยสารคนหนึ่งจะต้องขึ้นขึ้นไปนอนข้างบน ข้าพเจ้าต้องทำหน้าที่นอนตลอดเวลาที่นอนในรถไฟ แต่ก็ไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไรเลย และเข้าใจว่าอาจจะสบายกว่านอนข้างล่างด้วยซ้ำไป

พอรถไฟออกจากอะเลปโปไปได้สักหน่อย พนักงานก็ส่นกระดิ่ง ให้ไปรับประทานอาหารกลางวัน และเมื่อเราได้เห็นรถเสบียงก็เย็นอันหมดความวิตกกังวล เรื่องที่เกรงว่าจะอดอาหารในระหว่างการเดินทาง โต๊ะอาหารมีผ้าปูอย่างสะอาด อาหารในรถเสบียงเย็นอาหารฝรั่งและอาจกล่าวได้สั้น ๆ ว่า รถเสบียงของตุรกีดเหมือนของอังกฤษหรือฝรั่งเศส ข้อที่น่าสังเกตก็คือบรรดาแข้งความต่าง ๆ ที่อยู่ในรถเสบียงล้วนเป็นภาษาตุรกีแบบใหม่คือใช้อักษรละตินทั้งสิ้น เราอ่านออกและพอเข้าใจความหมายสองสามคำ เช่น Palas, Bankasi และ Teknik เป็นต้น รถไฟออกจากสถานีเมืองอะเลปโปเวลา ๑๔.๓๕ นาฬิกา และในตอนเย็นวันนั้นเองก็เข้าสู่พรมแดนตุรกี ถึงเวลารับประทานอาหารเย็นบรรยากาศของรถเสบียงได้เปลี่ยนไปมาก และทำให้เรารู้สึกว่าในขณะนั้นเราได้อยู่ในตุรกีแล้ว เพราะเราเริ่มใช้เงินตุรกี และที่โต๊ะอาหารเขาได้จัดการเอาเบียร์และสุรา

ซึ่งทำในตุรกีมาตั้งไว้ เราเรียกโซดาและน้ำแร่ เขาก็มีให้แต่เครื่องดื่มเหล่านี้ล้วนทำในตุรกีทั้งสิ้น บุหรี่และไม้ขีดไฟก็เช่นกัน เท่าที่เห็นมีบุหรี่เวอรยีเนียเพียงอย่างเดียว แต่บุหรี่เตอรกิชมีหลายอย่างและราคาถูกกว่าบุหรี่เวอรยีเนีย ส่วนบุหรี่ต่างประเทศไม่มีเลย ตามความเห็นของข้าพเจ้า รสของบุหรี่เวอรยีเนียตุรกีหย่อนกว่าบุหรี่ตราเกล็ดทองของเรา แต่สูงกว่าตราพระจันทร์หรือฆ้อง ส่วนไม้ขีดไฟคุณภาพหย่อนกว่าตราพระยานาคของเรามาก แต่ก็พอใช้การได้

ในเรื่องสินค้าต่างประเทศนี้ ข้าพเจ้ามาทราบภายหลังว่ารัฐบาลตุรกีกวดขันมาก และตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ในตุรกี ข้าพเจ้าไม่ได้พบสุราหรือบุหรี่ต่างประเทศในท้องตลาดเลย ในเวลาอันเดียวกันรัฐบาลตุรกีดำเนินนโยบายตามหลักเศรษฐกิจที่เรียกว่า "Étatism" กล่าวคือรัฐเป็นผู้จัดและควบคุมกิจการต่าง ๆ โดยตลอด เช่น การรถไฟ การไปรษณีย์โทรเลข สุรา บุหรี่ การอุตสาหกรรม เหมืองแร่ น้ำมัน การไฟฟ้าโดยใช้กำลังน้ำ และแม้แต่การทอผ้า ข้อที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือโดยปรกติการที่รัฐเข้าควบคุมกิจการต่าง ๆ นั้นเป็นนโยบายของฝ่ายซ้าย แต่ในตุรกีกลับเป็นนโยบายของฝ่ายขวา (คือรัฐบาลตุรกีตั้งแต่สมัยเคมาลเป็นต้นมาจนบัดนี้) ส่วน

พวกฝ่ายซ้ายในตุรกีกลัยต้องการให้รัฐลดหย่อนการควบคุมลง และให้ส่งเสริมกิจการของเอกชนให้มากยิ่งขึ้น

เมื่อรถผ่านพรมแดนระหว่างซีเรียและตุรกีไปสักหน่อย มีเจ้าหน้าที่ตุรกีขึ้นมาตรวจหนังสือเดินทางหีบห่อของผู้โดยสาร และให้ผู้โดยสารแต่ละคนกรอกจำนวนเงินตราต่างประเทศที่จะนำเข้าไปในตุรกีลงในแบบฟอร์มของทางการ สอบถามดูได้ความว่าโดยเฉพาะเงินตราตุรกีจะนำเข้าประเทศเกิน ๑๐๐ ปอนด์ ตุรกีไม่ได้ ส่วนเงินตราต่างประเทศไม่จำกัด แต่จะต้องแสดงรายการให้เจ้าหน้าที่ทราบเมื่อตอนจะเข้าและออกจากเมือง ท่านปลัดกระทรวงกับข้าพเจ้าถือหนังสือเดินทางทูตประกอบทั้งเราโดยสารมาในรถคันเดียวกับผู้แทนตุรกีที่ไปร่วมการประชุมยูเนสโก ฉะนั้นเราจึงได้รับความสะดวกเป็นพิเศษ เจ้าหน้าที่แวะตรวจพอเป็นพิธีแล้วก็ผ่านไป

จากพรมแดนซีเรียถึงอังการา รถไฟวิ่งประมาณ ๓๐ ชั่วโมง ตลอดทางที่ผ่านไปในแคว้นอะนาโตเลีย ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง แต่ก็แลโล่งไปหมด เพราะมีแต่หญ้าประปราย และไม่มีต้นไม้ใหญ่ นอกจากต้นโอลิฟหรือมะกอก ซึ่งเขาพยายามปลูกไว้เป็นแห่ง ๆ สองข้างทางรถไฟบางตอนเป็นที่นา เห็นรอยไถ แต่ไม่ค่อยเห็นคน เข้าใจว่าเขาได้ไถ

และหว่านไว้แล้วถ่อนฤดูหนาว บางคราวก็เห็นวัว ม้า ลา และอูฐ บ้าง และตามชายเขา มักมีฝูงแพะหรือแกะกินหญ้าอยู่เงียบ ๆ เมืองใหญ่ที่ผ่านไปมีเพียงสองเมือง คือ อะดานา (Adana) และเคย์เซริ (Kayseri) นอกนั้นเป็นเมืองเล็ก ๆ หรือหมู่บ้าน รู้สึกว่าภูมิประเทศของตุรกีในส่วนนี้กันดารและแห้งแล้งยิ่งกว่าภาคอีสานของเรามาก แต่ข้อที่น่าสังเกตก็คือคนได้ใช้ความพยายาม อย่างมากที่จะเอาชนะความไม่อุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

ในระหว่างที่อยู่ในรถไฟข้าพเจ้าได้รับความรู้เกี่ยวกับตุรกีเพิ่มขึ้นหลายอย่าง เรื่องที่สมควรนำมาเล่าก็คือ ตุรกีเพิ่งใช้นามสกุลเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๔ คือ ประมาณ ๑๕ ปีมานี้เอง และนามสกุลของมุสตาฟา เคมาล ก็คืออะตาเตอร์ก (Atatürk) ซึ่งแปลว่าบิดาของพวกตุรกี ส่วนนามสกุลของประธานาธิบดีแห่งตุรกีในปัจจุบัน คือ อิโนนู (Inönü) นั้นได้มาจากชื่อเมืองในทางตะวันตกของแคว้นอะนาโตเลีย อันเป็นสถานที่ซึ่งท่านได้ชัยชนะในการรบกับพวกกรีกในระหว่างสงครามกู้ชาติ ในเรื่องการตั้งนามสกุลของพวกตุรกีนี้เรื่องขำ ๆ คล้ายกับเรา เช่นสามีภริยาคู่หนึ่งตกลงใช้นามสกุลว่า Karaorman โดยให้

เหตุผลว่า Kara แปลว่า ดำ และ Orman แปลว่า ป่า เขา
ทั้งสองได้พบกันเป็นครั้งแรกที่ป่าดำ หรือ Schwarzwald ใน
เยอรมัน เขาจึงใช้นามสกุลว่า Karaorman หรือ ป่าดำ อนึ่ง
เนื่องจากนามสกุลยังเป็นของใหม่สำหรับพวกตุรกี ดังนั้นเขา
จึงยังนิยมเรียกกันเองด้วยชื่อเดิมเหมือนกับพวกเรา เช่น ดร.
ทิวฟิค ซากลัม ถ้าจะเรียกสั้น ๆ เขายังนิยมเรียก ดร. ทิวฟิค
และไม่ใช่ ดร. ซากลัม

ข้อที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ตุรกีมีคำนำหน้าชื่อเพียง
สองคำ คือ เบย์ (Bay) กับ เบยัน (Bayan) "เบย์" ตรงกับ
คำว่า นาย ส่วน "เบยัน" ใช้ได้ทั้งนางและนางสาว ซึ่งบางที
ก็ทำให้ยุ่งในเมื่อรู้จักกันใหม่ ๆ เพราะไม่ทราบว่า "เบยัน"
นั้นเป็นนางหรือนางสาว

อังการา

รถไฟของเรามาถึงสถานีอังการาในตอนเย็นวันที่ ๑๓
ธันวาคม เวลา ๑๙.๓๐ น. ช้ากว่าเวลาที่กำหนดไว้
๒ ชั่วโมง รวมเวลาเดินทางในรถไฟ ๔๖ ชั่วโมง ๔๕ นาที
เราตกลงจะค้างที่อังการาเพียงคืนเดียว เพราะท่านปลัด
กระทรวงกำหนดจะออกเดินทางโดยเครื่องบินจากอิสแตนบุลไป

ลอนดอนในวันที่ ๑๖ ธันวาคม และจากอังการาไปอิสแตนบูล เราจะต้องค้างในรถไฟอีกหนึ่งคืน

ดร. ทิวฟิค ซากลัม ได้เออเพื่อพาเราไปพักที่อังการา พาลาสโฮเต็ล ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับสภาผู้แทน และไม่ไกลจากสถานีเท่าไรนัก โรงแรมนี้เป็นโรงแรมชั้นที่หนึ่งของอังการา กว้างขวางใหญ่โต และโดยปรกติมีคนแน่นเสมอ สอบถามดูได้ความว่า เราจะต้องคอยอีกราวครึ่งชั่วโมง จึงจะมีห้องว่าง ซึ่งก็ยังต้องนับว่าเราเคราะห์ดี และข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าเรามาตามลำพัง ก็อาจจะไม่ได้พักที่โรงแรมนี้ ห้องที่เราพักกว้างใหญ่พอสมควรและมีโทรศัพท์อยู่ในห้องด้วย ข้อที่แปลกก็คือมีปุ่ม ๓ ปุ่ม สำหรับเรียกคนใช้ ไม่มีหนังสือกำกับ แต่มีภาพประกอบเป็นรูปคนใช้ชายกำลังถือถาดอาหาร คนใช้หญิงกำลังทำหน้าที่ปัดกวาด และเด็กคนใช้ชายกำลังเดินรับใช้ทั่วไป สำหรับอาหารเช้าเขานำมาให้ในห้องนอน ส่วนอาหารกลางวันและอาหารเย็นต้องไปรับประทานในห้องอาหาร หรือจะออกไปรับประทานที่ภัตตาคารข้างนอกก็ได้ ในตอนเย็นมีดนตรีบรรเลงให้ฟังในห้องอาหารด้วย ข้าพเจ้าไม่รู้เรื่องดนตรีมากนัก แต่ท่านปลัดกระทรวงบอกว่าเขาเล่นเพลงคลาสสิครวมทั้งเพลงในมหาอุปรากรต่าง ๆ ได้ดีพอใช้

เรารับประทานอาหารเย็นเสร็จ เวลา ๒๑.๐๐ น. และตั้งใจจะไปดูอุปรากรเรื่อง มาดามบัตเตอร์ฟลาย ซึ่งกำลังเล่นอยู่ที่อังการาในขณะนั้น แต่สอบถามพนักงานของโรงแรมได้ความว่า อุปรากรเริ่มแสดงเวลา ๒๐.๐๐ นาฬิกา และผู้ดูจะต้องเข้าไปนั่งประจำที่ก่อนเวลากำหนด ส่วนผู้ที่ไปสายจะเข้าไม่ได้ และเจ้าหน้าที่ก็กวดขันในเรื่องนี้ ดังนั้นเราจึงล้มความคิดที่จะไปดูอุปรากร พอสักครู่หนึ่ง นายคาดริโยรู่ค็อกลู ก็โทรศัพท์มาถามถึงทุกข์สุขตามธรรมเนียม และนัดว่าในวันรุ่งขึ้นหลังจากอาหารเช้า เขาจะส่งรถพร้อมทั้งเจ้าหน้าที่มาพบเราที่โรงแรมเพื่อพาไปชมสถานศึกษาบางแห่งในอังการา

เมืองอังการาเดิมเป็นเมืองเล็กๆ ชื่ออังกอรา (Angora) และไม่ค่อยมีผู้ใดเอาใจใส่มากนัก แต่ภายหลังที่เคมาลได้ย้ายเมืองหลวงของตุรกีจากอิสแตนบูล ไปตั้งอยู่ที่เมืองนี้ในปี ค.ศ. ๑๙๒๓ ได้มีการสร้างผังเมืองใหม่ และเปลี่ยนชื่อเป็นอังการา (Ankara) นับตั้งแต่นั้นมา อังการาก็กลายเป็นหัวใจของตุรกีและเป็นแหล่งกำเนิดแห่งความก้าวหน้าของตุรกีในสมัยปัจจุบัน

ชื่อเมือง Ankara มาจากคำกรีก "Ankyar" แปลว่า "สมอ" และตรงกับคำอังกฤษ "Anchor" ในปี ค.ศ. ๑๙๒๒ เมืองนี้มีพลเมืองเพียง ๕๘,๘๔๙ คน แต่ตามสถิติการสำรวจสำมะโนครัวปี ค.ศ. ๑๙๔๕ จำนวนพลเมืองได้เพิ่มขึ้นเป็น ๒๒๗,๕๐๕ คน หรือเพิ่มขึ้นประมาณสี่เท่าตัวในระยะเวลา ๒๓ ปี และถ้าเทียบกับจังหวัดของเราในเรื่องจำนวนพลเมืองก็พอจะเปรียบได้กับจังหวัดฉะเชิงเทรา, ปราจีนบุรี, หรือแพร่ การที่รัฐบาลตุรกีได้ย้ายเมืองหลวงจากอิสแตนบูลมาอยู่ที่อังการานี้ได้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญของอิสแตนบูลลดน้อยลงไป และทำให้เมืองอื่น ๆ ของตุรกีในเอเชียมีพลเมืองและความสำคัญเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากสถิติจำนวนพลเมืองในเมืองสำคัญของตุรกีดังนี้ :—

		1922	1945
Istanbul	(Constantinople)	880,998	844,090
Ankara	(Angora)	58,849	227,505
Izmir	(Smyrna)	98,846	200,088
Adana		64,110	100,367
Brusa		64,664	86,021

อังการาตั้งอยู่บนแควของแม่น้ำสะการียา (Sakarya) ซึ่งไหลลงสู่ทะเลดำ แต่แควนี้ก็ไม่ค่อยมีน้ำ ในปี ค.ศ. ๑๙๓๕

รัฐบาลของตุรกีได้สร้างท่านบและที่ขังน้ำขนาดใหญ่ขึ้นที่ซูบุค (Subuk) ห่างจากอังการาประมาณ ๑๓ กิโลเมตร เพื่อจะได้เอาน้ำมาใช้ที่เมืองหลวง เคมาลได้ใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้ทุ่งหญ้าอันแห้งแล้งของแคว้นอะนาโตเลียกลายเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ และครั้งหนึ่งเขาถึงประกาศว่าตุรกีไม่ควรยอมให้น้ำในแคว้นอะนาโตเลียไหลลงสู่ทะเลแม้แต่หยดเดียว ทุกแห่ง ๆ ได้มีความพยายามที่จะปลูกต้นไม้ใหญ่ บางแห่งถึงกับใช้คนระเบิดหินเชิงเขาให้เป็นหลุมเพื่อจะได้ปลูกต้นไม้ และในปี ค.ศ. ๑๙๓๘ ได้มีกฎหมายบังคับให้พลเมืองทุกคนในถิ่นชนบทปลูกต้นไม้คนละหนึ่งต้นในระหว่างสัปดาห์สุดท้ายของเดือนกุมภาพันธ์ และสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคม กับให้ผู้ปลูกมีหน้าที่บำรุงรักษาต้นไม้นั้นเป็นเวลาหนึ่งปี

ร้านโรงในอังการาขณะนี้มีไม่มากนัก และไม่ใหญ่โตอะไร โดยมากเป็นตึกสองชั้น แต่มีตึกใหญ่ ๆ ที่กำลังอยู่ในระหว่างก่อสร้างหลายแห่ง สิ่งของไม่มีอะไรน่าซื้อนอกจากหนังสือซึ่งมีทั้งหนังสืออังกฤษ อเมริกันและฝรั่งเศส หนังสือเยอรมันก็มีบ้าง แต่เป็นหนังสือรุ่นเก่า ส่วนหนังสือตุรกีตามแบบใหม่มีมากมาย ข้อที่น่าชมในอังการาก็คือ ผังเมือง ถนน

และยาทวิถี ซึ่งเป็นระเบียบและสะอาด ถนนที่ใหญ่ที่สุดชื่อ ถนนอะตาเตอร์ก ตั้งต้นจากสถานีรถไฟผ่านสนามกีฬา สวนสาธารณะ โรงแรมอังการาพาลาส และสภาผู้แทนไปจนถึงวงเวียนประธานาธิบดี ซึ่งตั้งอยู่บนเนิน และข้างหน้าวงเวียนมีอนุสาวรีย์เคมาล อะตาเตอร์ก อยู่ในท่าขี่ม้า ถนนนี้มีต้นไม้ปลูกเป็นสี่แถว เข้าใจว่าปลูกมาหลายปีแล้ว แต่ต้นสูงราวสองเมตรเท่านั้น

ในตอนเช้าวันที่ ๑๔ อันวาคม เราได้ให้พนักงานที่โรงแรมไปจัดการเรื่องตั๋วรถนอนที่จะไปอิสแตนบุล กำหนดรถไฟออกจากสถานีอังการาเวลา ๒๑.๐๐ นาฬิกา ดังนั้นเราจึงมีเวลาอยู่ที่อังการาตลอดวัน สายหน่อย มาดามเทแซร์ทาสกิรัน และนายคาดรี โยรูค็อกลู ได้มาเยี่ยมเราที่โรงแรม และในไม่ช้า รถยนต์ที่จะรับเราไปชมโรงเรียนก็มาถึง พร้อมด้วย มาดามอัดนัน เอเซนนิส ซึ่งจะเป็นผู้พาเราไปชมสถานที่ต่าง ๆ ในอังการา

เมืองหลวงของตุรกีมีสถานศึกษาที่น่าดูหลายแห่ง รวมทั้งโรงเรียนประถม โรงเรียนมัธยม โรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนเครื่องร่อน โรงเรียนการเมือง โรงเรียนศิลปากร และมหาวิทยาลัย แต่เนื่องจากเรามีเวลา

จำกัด ฉะนั้น จึงได้ตกลงกันว่า จะไปเยี่ยมคำนับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แล้วไปชมโรงเรียนฝึกหัดครูชนบท (Village Institute) ที่หมู่บ้านฮะซันโอลัน ขากลับแวะชมโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาชาย แล้วไปคำนับศพเคมาล อะตาเตอร์ก และถ้ามีเวลาก็จะได้ไปชมโรงเรียนอื่น ๆ ด้วย

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการตุรกี ชื่อ นายทาซิน ยังกูโอลู อายุประมาณ ๕๐ ปี ดูเหมือนจะเก่งภาษาฝรั่งเศส แต่ไม่ค่อยสันทัดภาษาอังกฤษ เขาได้ต้อนรับเราเป็นอันดี และถามถึงเรื่องการจัดการศึกษาในเมืองไทย ซึ่งท่านปลัดกระทรวงก็ได้เล่าให้เขาฟังอย่างย่อ การสนทนาได้อาศัยมาดามอัดนัน เอเซนนิส เป็นล่าม และพอได้เวลาอันสมควรเราก็ลากลับ

หมู่บ้านฮะซันโอลันอยู่ห่างจากตัวเมืองราว ๔๐ กิโลเมตร และพอรถออกพ้นชานเมือง ก็ไม่มีบ้านคนหรือต้นไม้ เห็นแต่ทุ่งหญ้า และเนินเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ ตลอดทางคนรถได้พยายามเอาใจเรา โดยเปิดวิทยุซึ่งติดกับรถให้เราฟังด้วย ส่วนมาดามอัดนัน เอเซนนิส ก็ทำหน้าที่เป็นเจ้าของบ้านทัก เธอเล่าว่าเธอเคยไปอเมริกามาแล้ว ขณะนี้ทำงานอยู่กระทรวงศึกษาธิการตุรกี และเมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้ เธอก็ได้พาชาวอเมริกันไปชมโรงเรียนฝึกหัดครูชนบทที่ฮะซันโอลัน

ก่อนที่จะเล่าถึงเรื่องโรงเรียนฝึกหัดครูยะซันโอลัน จะขอเล่าถึงแนวการจัดการศึกษาของตุรกีสักเล็กน้อย เพื่อจะได้เข้าใจเรื่องดีขึ้น รัฐบาลตุรกีนับตั้งแต่สมัยเคมาลเป็นต้นมาถือว่าการจัดการศึกษาในชนบทเป็นเรื่องสำคัญมาก ตามสถิติการสำรวจสำมะโนครัวปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ตุรกีมีจำนวนพลเมือง ๑๘,๘๖๐,๒๒๒ คน และประมาณร้อยละ ๕๗ ของพลเมือง อาศัยอยู่ตามหมู่บ้านซึ่งมีจำนวนประมาณ ๔๐,๐๐๐ แห่ง แต่ละแห่งอยู่ห่างไกลกัน และบางแห่งก็มีจำนวนพลเมืองไม่ถึง ๔๐๐ คน การที่พลเมืองอยู่กระจัดกระจายกันเช่นนี้ย่อมเป็นการเพิ่มความยุ่งยากให้แก่รัฐบาล ในการที่จะจัดให้เด็กได้รับการศึกษาโดยทั่วถึง ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ เด็กตุรกีทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ปี ถึง ๑๒ ปี จะต้องเข้าโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งมีหลักสูตร ๕ ปี ตามสถิติปี ค.ศ. ๑๙๔๔—๔๕ จำนวนนักเรียนในชั้นประถมศึกษาแยกออกได้ ดังนี้—

	ชาย	หญิง	รวม
ในเมือง	๒๕๓,๓๐๔	๑๖๒,๙๖๘	๔๑๖,๒๗๒
ในหมู่บ้าน	๔๐๐,๖๙๒	๒๐๙,๔๔๖	๖๑๐,๑๓๘
รวม	๖๕๓,๙๙๖	๓๗๒,๔๑๔	๑,๐๒๖,๔๑๐

ในชั้นเดิมตุรกีมีคนไม่รู้หนังสือถึงร้อยละ ๙๐ ในปี ค.ศ. ๑๙๒๘ รัฐบาลตุรกีได้เริ่มปรับปรุงการศึกษาเป็นการใหญ่ และได้เปลี่ยนตัวอักษรอาหรับเป็นอักษรละติน โดยเฉพาะการขยายตัวของการศึกษาภาคบังคับจะเห็นได้จากสถิติข้างล่างนี้

ปี	จำนวนโรงเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน
ค.ศ. ๑๙๒๓-๔	๔,๘๙๔	๑๐,๒๓๓	๓๔๑,๙๔๑
ค.ศ. ๑๙๔๖-๗	๑๔,๘๙๐	๒๙,๒๙๙	๑,๔๕๒,๕๓๓
ค.ศ. ๑๙๔๗-๘	๑๕,๓๑๗	๓๐,๗๐๘	๑,๔๘๗,๙๙๙

รัฐบาลตุรกีได้พยายามแก้ไขปัญหาเรื่องครูโรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้าน โดยจัดให้มีการอบรมครูชนบท (Village Instructors) และโดยการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชนบท (Village Institutes)

การอบรมครูชนบท

การอบรมครูชนบทมีหลักสูตรหนึ่งปี ผู้รับเข้ารับการอบรมจะต้องเป็นผู้ที่เคยรับราชการทหารมาแล้ว มีทหารของตนเองและเคยได้รับการศึกษามาบ้างแล้ว สถานที่อบรมใช้ทหารแห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งทางการเห็นสมควร วิธีอบรมแบ่งผู้เข้ารับการอบรมออกเป็นหน่วย ๆ ละ ๑๐ คน แต่ละหน่วยมีครูประจำ

ตอนเช้ามีการสอนบทเรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมและทฤษฎี ส่วนตอนบ่ายเป็นงานเกี่ยวกับภาคปฏิบัติ ได้แก่การเกษตร การก่อสร้าง และการผลิต การอบรมครูชนบทนี้เริ่มเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๖ และตามหนังสือ Education in Turkey อ้างว่าได้ผลดีมาก อนึ่ง นอกจากจะสอนเด็กในโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว ผู้สำเร็จการอบรมเช่นนี้ยังเป็นผู้นำในการเกษตรตามหลักวิทยาศาสตร์ และสอนผู้ใหญ่ในตอนเย็นอีกด้วย ข้อที่น่าสนใจในเรื่องการอบรมครูชนบทก็คือ การที่เขาเลือกเอาเฉพาะผู้ที่ได้รับราชการทหาร และมีที่นาของตนเองมาอบรมเป็นครูประถมศึกษาในหมู่บ้าน ข้าพเจ้ารู้สึกว่าวิธีการของเขาแนบเนียนดีอยู่ และเป็นเรื่องที่น่าคิดว่า เราจะควรอบรมครูประชาบาลของเราในทำนองนี้บ้างหรือไม่

โรงเรียนฝึกหัดครูชนบท

นอกจากเรื่องการอบรมครูชนบท งานที่เจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการภูมิใจ และมักจะพูดถึงบ่อย ๆ คือ โรงเรียนฝึกหัดครูชนบทซึ่งอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ที่เป็นท้องถิ่นเกษตรกรรม และขณะนี้มีจำนวน ๒๑ โรงเรียน นักเรียนประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการตุรกี

บอกแก่เราว่า รัฐบาลตุรกีได้ลงทุนลงแรงในเรื่องนี้มาก และจะได้จัดการเปิดเพิ่มเติมอีกในเมื่อมีครูและเงินงบประมาณ

หลักการเรื่องโรงเรียนฝึกหัดครูชนบทของตุรกี คล้ายกับการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นต้นของเรา กล่าวคือ เขาคัดเลือกเด็กชายหญิงตามหมู่บ้านที่สำเร็จประถมศึกษาแล้ว ให้มาเป็นนักเรียนครูและอยู่กินประจำที่โรงเรียน เมื่อเรียนสำเร็จแล้วก็ส่งกลับไปเป็นครูโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท ข้อที่แปลกออกไปก็คือ โรงเรียนฝึกหัดครูชนบทของตุรกีมีหลักสูตร ๕ ปี และนอกจากวิชาสามัญและวิชาครู นักเรียนชายจะต้องเรียนเรื่องการเกษตร การก่อสร้าง การช่างไม้ และการช่างเหล็ก ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ส่วนนักเรียนหญิงจะต้องเรียนเรื่องการบริบาลทารก การเย็บปักถักร้อย การพยาบาล และการเรือน อนึ่ง ในสองปีสุดท้าย มีการคัดเลือกนักเรียนพวกหนึ่งให้แยกไปศึกษาวิชาการสาธารณสุข และผดุงครรภ์โดยเฉพาะ เพื่อให้กลับไปเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และนางผดุงครรภ์ตามหมู่บ้านอีกด้วย

ตามสถิติการศึกษาปี ค.ศ. ๑๙๔๗—๘ ตุรกีมีครูในโรงเรียนประถมศึกษารวม ๓๐,๗๐๘ คน ในจำนวนนี้เป็นครู

ที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูในเมืองหรือมหาวิทยาลัย ประมาณ ๑๖,๐๐๐ คน ที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูชนบทประมาณ ๖,๕๐๐ คน และที่สำเร็จการอบรมประมาณ ๗,๕๐๐ คน

โรงเรียนฝึกหัดครู ฮะซันโอลัน ที่เราไปดูมีบริเวณกว้างใหญ่ อยู่กลางทุ่ง มีต้นไม้ที่เขาปลูกไว้เป็นหย่อม ๆ พิจารณาดูอาคารสถานที่ของโรงเรียน อย่างน้อยเห็นจะพอเปรียบได้กับโรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ข้างหน้าที่ทำการของโรงเรียนมีรูปปั้นศรษะของ เคมาล อะตาเตอร์ก และประธานาธิบดีอิสเม็ต อิโนนู ตั้งอยู่ในบริเวณสวนดอกไม้ เราไปถึงที่โรงเรียนเวลา ๑๑.๓๐ นาฬิกา ครูผู้ช่วยได้เชิญเราเข้าไปนั่งในห้องอาจารย์ใหญ่ และเอาน้ำชากาแฟมาเลี้ยง เราสนทนากับครูผู้ช่วยได้สักครู่หนึ่ง อาจารย์ใหญ่ก็มาถึง

อาจารย์ใหญ่ผู้นี้ชื่อนายเฟฟซิแอร์เต็ม อายุประมาณ ๔๐ ปี เคยไปศึกษาวิชาเพิ่มเติมที่อเมริกา ท่าทางกระฉับกระเฉง และดูเป็นคนเอาการเอางาน เขาเล่าว่าโรงเรียนฝึกหัดครูฮะซันโอลันนี้ มีครูชายหญิงรวม ๕๗ คน นักเรียนครู ๙๖๖ คน เป็นชาย ๘๗๔ คน หญิง ๘๒ คน กับมีนักเรียนชั้นประถมสังกัดโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งนี้ เพื่อให้

นักเรียนครูได้ทำการผึกสอนด้วย ทุก ๆ ปีมีการรับนักเรียนครูใหม่ประมาณ ๒๐๐ คน นักเรียนครูเหล่านมีพนความรู้สำเร็จโรงเรียนประถมศึกษา และมีภูมิลำเนาอยู่ในชนบท ส่วนนักเรียนในเมืองไม่รับ ปรากฏว่ามีผู้สมัครเข้าเรียนมาก แต่ทางการคัดเลือกเอาไว้เพียงประมาณร้อยละ ๒๕ ของจำนวนผู้สมัครทั้งหมด นักเรียนครูเหล่านไม่ต้องเสียเงินเลย เพราะทางการจัดให้กินอยู่ฟรี และแจกเสื้อผ้าตลอดจนหนังสือเรียนและเครื่องใช้อน ๆ ให้เสร็จ สำหรับนักเรียนชาย โรงเรียนซักฟอกเสื้อผ้าให้ด้วย แต่นักเรียนหญิงต้องซักเสื้อผ้าของตนเอง ค่าใช้จ่ายสำหรับนักเรียนครูคนหนึ่งอยู่ในระหว่าง ๔๐๐ ถึง ๕๐๐ ปอนด์สเตอร์ลิง หรือถ้าคิดเป็นเงินไทยก็ประมาณ ๒,๐๐๐—๒,๕๐๐ บาท นักเรียนครูเหล่านี้เมื่อเรียนเสร็จแล้วจะต้องกลับไปเป็นครูในชนบทเป็นเวลา ๒๐ ปี ได้รับเงินเดือนขั้นต้น ๗๕ ปอนด์สเตอร์ลิง หรือประมาณ ๓๗๕ บาท มีการขึ้นเงินเดือนประมาณ ๓ ปี ต่อครั้ง ๆ ละ ๑๐ ปอนด์สเตอร์ลิง ถ้าทำงานครบ ๓๐ ปี จะได้รับบำนาญ และปลดเกษียณอายุ เมื่ออายุครบ ๖๕ ปี

เราสนทนากับอาจารย์ใหญ่สักครู่ใหญ่ ๆ ก็ถึงเวลารับประทานอาหารกลางวัน อาจารย์ใหญ่ได้เชิญเราไปรับประทาน

อาหารกับคณะครูอย่างกันเอง โดยไม่มีการจัดรับรองเป็นพิเศษ ซึ่งทำให้เรารู้สึกพอใจมาก เพราะเราต้องการเห็นสภาพอันแท้จริงของโรงเรียน โต๊ะอาหารในห้องรับประทานอาหารของครูจัดเป็นสามแถว โต๊ะอาจารย์ใหญ่อยู่กลางและไม่มีการคอยกัน เมื่อครูคนใดมาถึง คนใช้ก็ยกอาหารมาให้ และเมื่อรับประทานเสร็จแล้วก็ลุกออกไป สอบถามดูได้ความว่าครูรับประทานอาหารอย่างเดียวกับนักเรียนและไม่ต้องเสียค่าอาหาร ทางรัฐบาลจ่ายค่าอาหารให้ทั้งครูและนักเรียน คิดเฉลี่ยหัวละหนึ่งปอนด์ตุรกีหรือประมาณ ๕ บาทต่อวัน อาหารเช้ามีกาแฟหรือน้ำชาและขนมปัง อาหารกลางวันมีของคาวสองอย่างของหวานหนึ่งอย่าง ส่วนอาหารเย็นมีของคาวหนึ่งอย่าง ของหวานหนึ่งอย่าง ในมื้อที่เราไปรับประทานมีซุปหนึ่งจาน ปลาทอดจานใหญ่ ๆ หนึ่งจาน และมีขนมซึ่งมีลักษณะคล้ายงาตัดอีกหนึ่งชิ้น รู้สึกว่าอาหารของโรงเรียนดีพอใช้ และไม่น่าจะทำได้ในราคาคนละหนึ่งปอนด์ตุรกีต่อวัน เพราะค่าอาหารในรถไฟที่เราผ่านมาตกราวมื้อละ ๕ ปอนด์ตุรกี แต่อาจารย์ใหญ่บอกว่า ทำได้และทำมานานแล้ว เพราะโรงเรียนมีครูและนักเรียนเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ค่าอาหารถูกลง ข้าพเจ้า

ถามเขาว่าปลาที่เรากำลังรับประทานอยู่นั้นได้มาจากไหน เขาบอกว่ามาจากอิสแตนบูล และส่งมาโดยทางรถไฟ

หลังจากการรับประทานอาหาร อาจารย์ใหญ่ได้พาเราไปชมอาคารสถานที่ของโรงเรียน เขาอธิบายเพิ่มเติมว่า การสอนในโรงเรียนฝึกหัดครูชนบทนั้น ถือหลักสามอย่างคือ (๑) สอนวิชาสามัญและวิชาครู เพื่อให้นักเรียนสามารถกลับไปเป็นครูในโรงเรียนประถมศึกษา (๒) สอนวิชาเกษตรกรรม เพื่อให้นักเรียนกลับไปทำนุบำรุงไร่นาของตนเอง เป็นการเพิ่มพูนรายได้ และจะได้เต็มใจอยู่ที่ชนบท (๓) สอนวิชาศิลปและวิชาช่างต่าง ๆ เพื่อจะได้เป็นกำลังช่วยส่งเสริมกิจการของโรงเรียนและการอาชีพในชนบท

การสร้างโรงเรียนแห่งนี้ ในขั้นต้นรัฐบาลเป็นผู้จัดสร้างอาคารบางหลัง ต่อมาเมื่อกิจการของโรงเรียนได้ดำเนินไปตามโครงการแล้ว ทางการจ่ายให้แต่วัตถุก่อสร้าง แล้วปล่อยให้เป็นหน้าที่ของครูและนักเรียนช่วยกันทำตามแผนผังที่กำหนด ปรากฏว่าในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ ครูและนักเรียนได้ช่วยกันสร้างตึกพักครูเสร็จเรียบร้อยเป็นจำนวน ๓ หลัง และเท่าที่ได้เห็นครูสึกว่าทำได้เรียบร้อยดี หอนอนของนักเรียนเป็นตึกสองชั้น

มีหลายหลังและเพื่อนักเรียนให้ได้มาก เขาจัดเตียงนอนแบบสองเตียงซ้อนกันเหมือนอย่างในรถไฟ

อาคารของโรงเรียนที่น่าสนใจมีมาก เช่น โรงละครกลางแจ้ง ซึ่งสร้างเป็นวงกลมแบบ Amphitheatre มีอัฒจันทร์เป็นชั้น ๆ โดยรอบ นอกจากนั้นโรงเรียนยังมี ห้องฉายภาพยนตร์ โรงทำไฟฟ้า โรงซักขนมปัง โรงงาน โรงอาบน้ำร้อน ตลอดจนโรงพิมพ์เล็ก ๆ ซึ่งมีแท่นพิมพ์เพียงสองแท่น และมีห้องเย็บสมุดหนังสือในตึกที่ใช้เป็นโรงพิมพ์ด้วย ปรากฏว่าเอกสาร ซึ่งโรงเรียนกำลังพิมพ์อยู่ในขณะที่เราไปดูนั้นเป็นแบบฟอร์มของกระทรวงศึกษาธิการตุรกีซึ่งส่งมาให้โรงเรียนจัดพิมพ์ ส่วนขนมปังที่โรงเรียนปังเอง ก็มีเหลือน่ารับประทาน อาจารย์ใหญ่ได้ให้เราลองรับประทานขนมปังก้อน ๆ ซึ่งเพิ่งปังเสร็จจากเตาด้วย รู้สึกว่ามีคุณภาพดีทีเดียว

ข้าพเจ้ากลับจากโรงเรียนนี้ด้วยความเสียดายและเสียใจที่ไม่มีเวลาดูกิจการของโรงเรียนโดยละเอียด ข้าพเจ้าคิดในใจว่าถ้าได้พักอยู่ที่นี่สักสามวัน บางทีจะสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่น่ารู้อีกหลายอย่าง

กลับจากโรงเรียนฝึกหัดครูฮะซันโอลัน เราได้แวะไปดูโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาซึ่งตั้งอยู่ในเมือง

การอาชีวศึกษา

ในเรื่องการอาชีวศึกษานั้น รัฐบาลตุรกีได้เริ่มจัดอย่างเข้มแข็งตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๒๖ เป็นต้นมา ในปีนั้น รัฐบาลตุรกีได้เชิญผู้เชี่ยวชาญจากยุโรปและอเมริกา ให้มาช่วยเหลือปรับปรุงโรงเรียนอาชีวศึกษาที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น และในเวลาอันเดียวกันให้เตรียมวางโครงการจัดตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาขึ้นใหม่ ให้เหมาะสมกับความต้องการทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นแต่ละแห่ง นอกจากนั้นยังได้มีการเตรียมการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา และโรงเรียนอาชีวศึกษาในเวลาพิเศษอีกด้วย ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๒๗ รัฐบาลได้ส่งนักเรียนจำนวน ๑๓๓ คน ไปศึกษาวิชาชีพในประเทศต่าง ๆ เพื่อให้กลับมาเป็นครูในโรงเรียนอาชีวศึกษาที่กำลังจัดตั้งขึ้นใหม่ และในระหว่างนั้นได้จ้างอาจารย์จากหลายประเทศในยุโรป รวมจำนวน ๓๕ คน ให้มาทำการสอนวิชาชีพต่าง ๆ ในตุรกี

โดยเหตุที่การอาชีวศึกษาในตุรกีตั้งต้นด้วยดีดังกล่าวแล้ว และรัฐบาลต่อมาก็ได้พยายามส่งเสริมการอาชีวศึกษาอย่างจริงจัง ผลที่ได้รับจึงเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง โรงเรียนอาชีวศึกษาที่ตั้งขึ้นมีคุณภาพสูง นักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนสามารถประกอบอาชีพเป็นหลักฐาน บรรดาผู้ปกครองเด็กต่างพากัน

นิยมอาชีวศึกษา เจ้าหน้าที่ไม่ต้องเดือดร้อนในการเที่ยวหานักเรียน เพื่อให้มาเข้าโรงเรียนอาชีวศึกษา และความก้าวหน้าของอาชีวศึกษาได้ทำให้เด็กที่เข้าเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมศึกษามีจำนวนพอสมควร ไม่มากมายจนเกินไป ตามสถิติการศึกษาปี ค.ศ. ๑๙๔๔—๔๕ ปรากฏว่าตุรกีมีครูโรงเรียนอาชีวศึกษารวม ๒,๗๑๕ คน เป็นชาย ๑,๙๑๑ คน เป็นหญิง ๘๐๔ คน จำนวนนักเรียนอาชีวศึกษามี ๔๕,๕๓๙ คน เป็นชาย ๓๕,๖๘๒ คน เป็นหญิง ๙,๘๕๗ คน ส่วนจำนวนนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลในชั้นมัธยมต้นมี ๖๘,๕๕๗ คน ชั้นมัธยมปลายมี ๒๕,๐๗๖ คน และมีนักเรียนชั้นมัธยมในโรงเรียนรายภูร์อีก ๑๐,๙๕๙ คน รวมจำนวนนักเรียนในชั้นมัธยมศึกษาทั้งสิ้น ๑๐๔,๕๙๒ คน ข้อที่น่าสังเกตก็คือความเข้มแข็งของการอาชีวศึกษาในตุรกี ได้ทำให้ประชาชนสนใจในอาชีวศึกษามากกว่าสามัญศึกษาชั้นสูงและบรรดาอาชีพต่าง ๆ ในตุรกีก็อยู่ในมือของพวกตุรกีอย่างน่าปลื้มใจ

ตามแนวการจัดการศึกษาของตุรกีในขณะนี้ เด็กที่สำเร็จประถมศึกษาตามหลักสูตร ๕ ปี อาจเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมต้นซึ่งเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Middle School หลักสูตร ๓ ปี และเมื่อจบโรงเรียนมัธยมต้นแล้ว อาจเรียนต่อใน

โรงเรียนมัธยมปลาย ซึ่งเรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า Lycée หลักสูตร ๓ ปี หลังจากนักเรียนเข้าโรงเรียนชั้นสูงหรือมหาวิทยาลัย ส่วนทางด้านอาชีวศึกษา ก็คล้ายกับของเรา คือ เด็กที่จบชั้นประถมศึกษาชั้นมัธยมต้นหรือชั้นมัธยมปลาย ก็อาจไปเข้าโรงเรียนอาชีวศึกษาประเภทต่าง ๆ ตามพื้นความรู้เดิมของตน ข้อที่แปลกออกไปก็คือ เด็กที่จบชั้นประถมศึกษาต้องเรียนตามหลักสูตร ๕ ปี และต้องเรียนวิชาสามัญควบไปด้วยจนถึงปีที่ ๓ แล้วจึงเรียนวิชาชีพอย่างจริงจังในปีที่ ๔ และ ๕ ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ตุรกีได้รวมวิชาช่างต่าง ๆ ที่พอจะรวมกันได้ไว้ในโรงเรียนเดียวกัน โรงเรียนการช่างสำหรับเด็กชายเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Trade Institute for Boys มีการสอนวิชาช่างโลหะ ช่างยนต์กรี ช่างไม้ ช่างไฟฟ้า ช่างรถยนต์ ฯลฯ ส่วนโรงเรียนการช่างสำหรับเด็กหญิงเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Institute for Girls มีการสอนวิชาชีพต่าง ๆ ที่เหมาะกับผู้หญิง เช่น การตัดเสื้อ การปัก การทำดอกไม้เทียม การเขียนภาพและลวดลายต่าง ๆ การคลอดจนการพยาบาล และการบริบาลทารก

ตามสถิติการศึกษาปี ค.ศ. ๑๙๔๔—๔๕ ตุรกีมีโรงเรียนอาชีวศึกษาสำหรับเด็กชาย คือโรงเรียนการช่าง

๒๗ โรงเรียน โรงเรียนการช่างชั้นต้น ๒๘ โรงเรียน โรงเรียนการช่างในเวลาพิเศษ ๔ โรงเรียน โรงเรียนช่างก่อสร้าง ๕ โรงเรียน โรงเรียนเทคนิค ๑ โรงเรียน โรงเรียนพาณิชย์ ๒๒ โรงเรียน นอกจากนั้นยังมีโรงเรียนอาชีพอื่นๆ อีก เช่นโรงเรียนเกษตรกรรม โรงเรียนช่างตัดเสื้อ โรงเรียนไปรษณีย์ โรงเรียนตำรวจ ฯลฯ ส่วนโรงเรียนสตรีการช่างมี ๓๗ โรงเรียน และมีโรงเรียนสตรีการช่างเวลาพิเศษอีก ๗๒ โรงเรียน

โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา

รัฐบาลตุรกีได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาขึ้นที่อังการา ๒ แห่ง เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาชายแห่งหนึ่ง และหญิงแห่งหนึ่ง แต่เนื่องจากเรามีเวลาจำกัดจึงได้ไปดูแต่โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาชาย ซึ่งเรียกชื่อเป็นภาษาตุรกีว่า Teknik Ogretman Okulu (คำว่า Ogretman แปลว่า ครู ส่วน Okulu แปลว่าโรงเรียน)

โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาชายที่เราไปดูนี้เป็นตึกสามชั้น มีสนามอยู่ตรงกลางและมีอาคารโดยรอบ กว้างขวางใหญ่โตมากและมีห้องสรรพวิทยุของโรงเรียนด้วย ความมุ่งหมายของโรงเรียนก็เพื่อสอนวิชาต่างๆ ให้แก่ผู้ที่จะไปเป็นครูในโรงเรียน

การช่างสำหรับเด็กชาย โรงเรียนมีหลักสูตร ๓ ปี และรับนักเรียนที่สำเร็จมัธยมปลาย หรือสำเร็จโรงเรียนการช่างตามหลักสูตร ๕—๖ ปี ในปีที่ ๓ นักเรียนจะต้องอยู่ในโรงงานเกือบตลอดเวลาเพื่อใช้วิชาที่ได้เรียนมานั้นให้ได้ผลในทางปฏิบัติจริง ๆ กิจการของโรงเรียนแบ่งออกเป็น ๖ แผนก คือ แผนกไฟฟ้า แผนกปรับเครื่อง (Adjusting) แผนกช่างไม้ แผนกซ่อมเครื่องยนต์ แผนกโรงหล่อเครื่องเหล็กและเบ้าแก้ว แผนกทำรูปหุ่น และแผนกก่อสร้าง การสอนหนักไปในทางปฏิบัติ และตลอดเวลาที่เราไปเยี่ยมโรงเรียน นักเรียนแต่ละแผนกก็ทำงานของตนโดยไม่หยุดยั้ง รู้สึกว่าเขาทำงานได้ดีจริง ๆ และเราได้เห็นนักเรียนกำลังตีเหล็ก ซ่อมเครื่องวิทยุและโทรศัพท์ ตรวจแก้เครื่องยนต์ต่าง ๆ ทำเครื่องมือในการทำสวน เครื่องดนตรี เชิงเทียน ของที่ระลึก เตารีดไฟฟ้า เครื่องวิทยาศาสตร์ และเบ้าแก้วเป็นรูปต่าง ๆ ส่วนการช่างไม้ก็มีการทำเครื่องเรือนเครื่องใช้ตลอดจนเก้าอี้นวม ซึ่งรู้สึกว่าผู้มีอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี

ออกจากโรงเรียนผู้หัดครูอาชีวศึกษาเรามีเวลาเหลือเพียงเล็กน้อย จึงต้องระงับเรื่องการไปดูโรงเรียนอื่น ๆ และ

ริบไปคำนับศพเคมาล อะตาเตอร์กรัฐบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของตุรกี ซึ่งถึงแก่กรรมในปี ค.ศ. ๑๙๓๘ มาตามทางท่านปลัดกระทรวงบอกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาที่เราเพิ่งไปดูนั้นได้พยายามลอกแบบมาจาก Massachusette Institute of Technology ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเทคนิคอันมีชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกา และถ้าจะเปรียบกับสถานศึกษาในเมืองไทย ก็เห็นจะต้องเอากิจการของโรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนช่างกลปทุมวัน โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย รวมเข้ากับกิจการบางส่วนของคณะวิศวกรรมศาสตร์ จึงจะพอพัดพอเหวี่ยงกับโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาน

ที่เก็บศพเคมาล อะตาเตอร์ก

ที่เก็บศพเคมาล อะตาเตอร์ก เป็นหินอ่อนเรียบ ๆ อยู่กับพื้นในห้องโถงด้านหน้าของพิพิธภัณฑ์สถานในอังการา มีพวงหรีดวางอยู่บนหลังศพหนึ่งพวง และมีพวงหรีดใหญ่ตั้งอยู่ที่ข้างศพอีกหนึ่งพวงที่ฐานศพมีเหรียญตราพร้อมด้วยแถบหนึ่งเหรียญ เครื่องตกแต่งห้องอย่างอื่นแทบจะไม่มี สอบถามได้ความว่าการที่เก็บศพของเคมาล อะตาเตอร์กไว้ ณ ที่นี้เป็นการชั่วคราว และรัฐบาลจะได้จัดการนำไปบรรจุในสถานที่

ถาวรในโอกาสต่อไป เราค้านับศพและเซ็นชื่อในสมุดเยี่ยม แล้วเข้าหน้าที่ได้พาไปชมพิพิธภัณฑ์สถานด้วย แต่เราอยู่ได้ไม่นานก็ต้องรีบกลับไปโรงแรมเพื่อเตรียมตัวออกเดินทางไปอิสแตนบุลในคืนวันนั้น

จากอังการาไปอิสแตนบุล

เราออกเดินทางจากอังการาไปอิสแตนบุลในคืนวันที่ ๑๔ อันวาคม ๒๔๙๑ เวลา ๒๑.๐๐ นาฬิกา พอรถไฟออกจากสถานีได้สักหน่อยคนใช้ก็มาทำที่นอนให้ และในไม่ช้าเราก็เข้านอน

ภูมิประเทศของตุรกีในตอนนี้คล้ายกับระยะทางที่เราผ่านมาแล้ว คือเป็นที่ราบสูงมีเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่ค่อยมีต้นไม้ และมีแต่หญ้าขึ้นอยู่ประปราย เราผ่านเมืองใหญ่เพียงเมืองเดียวคือ เมืองเอสคิเซฮีร์ (Eskisehir) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการค้า แต่เมืองนี้มีพลเมืองเพียง ๘๐,๐๙๖ คน คือขนาดจังหวัดระยอง ยะลา หรือ ประจวบคีรีขันธ์ เท่านั้น

ในตอนเช้ามืดของวันที่ ๑๕ อันวาคม รถไฟเข้ามาใกล้ทะเลมาร์มะรา และในไม่ช้าก็ถึงเมืองอิซมิท (Izmit) ซึ่งเป็นฐานทัพเรือของตุรกี จากเมืองอิซมิท รถไฟวิ่งเลียบชายฝั่ง

ทะเลมาร์มะรา เกือบตลอดทางจนถึงไฮดาร์ปาซา(Haydrapasa) ซึ่งเป็นสถานีรถไฟทางด้านตุรกีในเอเซียตรงกันข้ามกับอิส-แตนบูล ภูมิประเทศตามชายฝั่งทะเลมาร์มะราเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ไม่แห้งแล้งเหมือนกับแคว้นอะนาโตเลียที่เราเพิ่งผ่านมา เราเห็นบ้านเรือนและสวนดอกไม้ที่สวยงาม ส่วนสวนผลไม้และสวนผักก็มีมาก ตามชายทะเลบางแห่งมีอาคารพร้อมด้วยโรงเรือ และบางแห่งก็เป็นหาดทราย มีห้องพักของผู้อาบน้ำทะเลเป็นแถวยาวยืด ซึ่งทำให้รู้สึกว่าในฤดูร้อน ผู้คนคงมาเที่ยวเตร่และพักผ่อนหย่อนใจแถบนี้มาก มองดูทะเลมาร์มะราทางอ่าวอิซมิทดูคล้ายกับทะเลสาบเพราะเห็นฝั่งตรงกันข้าม และพื้นทะเลก็เรียบเป็นหน้ากลอง ตามชายฝั่งมีเรือใหญ่น้อยจอดอยู่เรียงราย ข้าพเจ้าชมภูมิประเทศของตุรกีในตอนนี้ด้วยความตื่นเต้นไม่รู้สึกเบื่อ และอยากจะกล่าวว่า มีความสวยงามไม่แพ้ทะเลสาบเลอมังของสวิส

รถไฟถึงสถานีไฮดาร์ปาซาในวันที่ ๑๕ ธันวาคม เวลา ๙.๐๐ นาฬิกาตรงตามกำหนด ที่สถานีเราพบนายทูรานโอนัท (Turan Onat) กำลังคอยรับเราอยู่ เขาแนะนำตนเองว่า เขาเป็นอาจารย์ผู้ช่วยในมหาวิทยาลัยเทคนิคแห่งอิสแตนบูล

และเป็นผู้ช่วยของ ดร. ราทิพ แบร์แคร์ (Dr. Ratip Berker) ผู้แทนตุรกีที่ไปร่วมการประชุมยูเนสโคที่เบรุต ดร. ราทิพ แบร์แคร์ได้รับรองแก่เราว่า เมื่อเรามาถึงอิสแตนบูล เขาจะมาพบที่สถานี หรือมิฉะนั้นก็จะส่งผู้แทนมา ในวันนั้นเขาขังเอิญติดการสอนที่มหาวิทยาลัย จึงส่งนายทูราน โอนัทให้มาพบเราแทน นายทูราน โอนัทผู้นี้เพิ่งได้ปริญญาทางวิศวกรรมศาสตร์เมื่อปลายปี ค.ศ. ๑๙๔๗ อายุ ๒๕ ปี พูดภาษาอังกฤษได้คล่อง และเคยเป็นผู้แทนตุรกี ในการประชุม International Youth Conference ที่ลอนดอนในปี ค.ศ. ๑๙๔๗

อิสแตนบูล

จากสถานีไฮดาร์ปาร์ซา เราต้องลงเรือยนต์ข้ามช่องบอสพอรัสไปขึ้นที่ท่าเรือทางฝั่งอิสแตนบูล ส่วนคนขนของที่สถานีรถไฟก็ลงเรือตามเราไปด้วย เพื่อช่วยขนของขึ้นจากเรือและไปส่งเราจนถึงรถแท็กซี่ แล้วจึงกลับ การเดินทางจากตุรกีในเอเซียมาถึงตุรกีในยุโรปกินเวลาประมาณ ๓๐ นาที และได้ความจากนายทูราน โอนัทว่า มีคนตุรกีเป็นจำนวนไม่น้อยที่ต้องเดินทางจากเอเซียไปทำงานที่ยุโรป หรือจากยุโรป

ไปเอเชีย และพอเลิกงานก็ต้องเดินทางข้ามทวีปเพื่อกลับไปที่พักของตน

เมืองอิสแตนบูลเป็นเมืองเก่าเดิมชื่อคอนสแตนติโนเปิล พวกตุรกีได้เข้าครอบครองเมืองนี้ตั้งแต่เมื่อปี ค.ศ. ๑๔๕๐ คือเกือบห้าร้อยปีมาแล้ว ตัวเมืองตั้งอยู่รวมช่องบอสพอรัสยนเนินใหญ่น้อย ๗ เนิน และมีอ่าวเป็นรูปยาวลึกเข้าไประหว่างตัวเมืองเรียกว่า Golden Horn มีสะพานใหญ่ข้ามอ่าวนี้สองสะพาน อาคารบ้านเรือนหนาแน่น ตามสถิติการสำรวจสำมะโนครัวปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ปรากฏว่าเมืองนี้มีพลเมือง ๘๔๔,๐๙๐ คน ซึ่งพอจะเปรียบได้กับจังหวัดพระนครหรือธนบุรีราชธานี ถนนหนทางของอิสแตนบูลอยู่ในเกณฑ์ดี และนับได้ว่าเป็นเมืองที่สวยงามมากเมืองหนึ่ง

พอเราขึ้นบกที่ท่าเรืออิสแตนบูล หิมะก็เริ่มตกเป็นการใหญ่และลมจัด เราต้องเดินทวนลมและฝ่าหิมะไปขึ้นรถแท็กซี่ซึ่งพาเราไปโรงแรมบริสตอล ในชั้นเดิมเราตั้งใจจะพักที่ปารคโฮเต็ล ซึ่งเป็นโรงแรมชั้นหนึ่งของอิสแตนบูล และได้โทรเลขมาจองที่ไว้แล้วตั้งแต่ก่อนออกเดินทางจากเบรุต แต่นายทุรานโอนัท บอกว่าเขาได้ไปติดต่อที่ปารคโฮเต็ลแล้ว ไม่มีห้องว่าง

จึงได้จัดให้เราพักที่โรงแรมบริสตอล ซึ่งเป็นโรงแรมชั้นกลาง อยู่ในย่านชุมนุมชน และสะดวกแก่การไปมา โรงแรมนี้ไม่โอ่โถง ค่อนข้างเก่า แต่ก็สะอาดพอใช้ เจ้าหน้าที่ของโรงแรมพูดภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้ โดยเฉพาะคนขนของของโรงแรมคนหนึ่งพูดภาษาอังกฤษได้คล่องจนข้าพเจ้าแปลกใจ สอบถามดูได้ความว่าอพยพมาจากปาเลสติน ไม่เคยเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียน แต่ได้เคยทำงานติดต่อกับพวกอังกฤษและอเมริกาเนือง ๆ

เนื่องจากท่านปลัดกระทรวงกำหนดจะออกเดินทางไปลอนดอนในวันรุ่งขึ้น ฉะนั้นพอเราไปถึงโรงแรมเก็บเข้าของและล้างหน้าล้างตาเสร็จแล้ว นายทูรานโอนัทก็พาเราไปชมมหาวิทยาลัยเทคนิคซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่เขาทำงานอยู่ และหลังจากการรับประทานอาหารกลางวัน เราได้ไปเยี่ยมมหาวิทยาลัยอิสแตนบุล แล้วไปดูโรงเรียนฝึกหัดครูสามัญศึกษา

มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยในตุรกีมี ๓ แห่ง คือมหาวิทยาลัยอังการาแห่งหนึ่ง ตั้งเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๒๕ แบ่งออกเป็น ๔ คณะ คือ

คณะกฎหมาย คณะภาษา ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ และคณะแพทยศาสตร์ ส่วนมหาวิทยาลัยอิสแตนบุลมีสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยอิสแตนบุล และมหาวิทยาลัยเทคนิคแห่งอิสแตนบุล มหาวิทยาลัยอิสแตนบุลเก่ากว่าเพื่อน ตั้งเมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๖ แบ่งออกเป็น ๕ คณะ คือ คณะกฎหมาย คณะแพทยศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และคณะเศรษฐศาสตร์ ส่วนมหาวิทยาลัยเทคนิคแห่งอิสแตนบุล เดิมเป็นโรงเรียนวิศวกรรม และเพิ่งสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๑ ตามโครงการรัฐบาลดำริที่จะเปิดมหาวิทยาลัยเทคนิคขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่องการา ขณะนี้ยังอยู่ในระหว่างก่อสร้าง

มหาวิทยาลัยในตุรกีได้พยายามติดต่อกับมหาวิทยาลัยในต่างประเทศอยู่เสมอ และเท่าที่พิจารณาจากรายงานประจำปีซึ่งตุรกีเสนอต่อยูเนสโก รู้สึกว่าตุรกีออกจะเก่ง และสนใจในกฎหมายระหว่างประเทศมาก ปรากฏว่าในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ ตุรกีได้เชิญศาสตราจารย์ทางกฎหมายหลายคนจากมหาวิทยาลัยอเมริกัน ฝรั่งเศส และสวิสให้มาแสดงปาฐกถาที่มหาวิทยาลัยของตน มีศาสตราจารย์ตุรกีจากมหาวิทยาลัยอิสแตนบุล ๓ คน

ได้รับเชิญให้ไปแสดงปาฐกถาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยตูลูซ ในฝรั่งเศสเป็นการแลกเปลี่ยน และได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยนั้นด้วย นอกจากนั้น ศาสตราจารย์ทางกฎหมายของตุรกีอีกสองคนยังได้รับเชิญให้ไปประชุมที่กรุงเฮก ในฐานะสมาชิกของคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญเพื่อร่างระเบียบวาระสำหรับการประชุมใหญ่ ซึ่งอะคาเดมีแห่งกฎหมายระหว่างประเทศ (The Academy of International Law) จะได้จัดให้มีขึ้นที่กรุงเฮกในปี ค.ศ. ๑๙๕๐ โดยเฉพาะในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ ศาสตราจารย์ตุรกีคนหนึ่ง ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกของ อินสติติวส์ แห่งกฎหมายระหว่างประเทศ (Institute of International Law) และอีกสองคนได้รับเชิญให้ไปแสดงปาฐกถาในเยอรมันและสวิส

นอกจากทางด้านกฎหมาย งานของมหาวิทยาลัยตุรกีที่กำลังดขึ้นเป็นลำดับ ก็คือ วิทยาศาสตร์ ศาสตราจารย์คนหนึ่งของคณะวิทยาศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยอังการา ได้รับเชิญให้แสดงปาฐกถาที่เยอรมัน และซูริค อีกคนหนึ่งได้รับเชิญให้ไปอยู่ที่ปรินซตัน อนึ่งตุรกีได้หาโอกาสเชิญศาสตราจารย์จากต่างประเทศให้มาแสดงปาฐกถาพิเศษ ที่มหาวิทยาลัยของตนเนือง ๆ เช่น ดร. นิแฮม แห่งคิลคอลเลช มหาวิทยาลัย

เคมบริดจ์ และภริยาซึ่งเดินทางมาตุรกีพร้อมกับเรา ก็ได้รับเชิญให้มาแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยในตุรกี

สำหรับมหาวิทยาลัยอิสแตนบุลเราได้แต่เพียงแวะเข้าไปชมสถานที่ เพราะวันนั้นยังเอญเข้ามีการประชุมคณะอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ข้อที่น่าสังเกตก็คือมหาวิทยาลัยอิสแตนบุล มีอาจารย์ชาวต่างประเทศถึง ๖๑ คน อาจารย์ชาวตุรกี ๓๐๕ คน (มีอาจารย์สตรีรวมอยู่ด้วย ๒ คน) กับมีอาจารย์ผู้ช่วยอีก ๑๑๗ คน อาคารสถานที่ของมหาวิทยาลัยโอ่โถงมาก ทำเป็นแบบตุรกี และมีหอดูดาวด้วย ส่วนมหาวิทยาลัยเทคนิคแห่งอิสแตนบุล มีลักษณะคล้ายกับคณะวิศวกรรมศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ข้อที่ผิดกันก็คือเขามีอาจารย์สตรีและนิสิตหญิงด้วย แต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก มหาวิทยาลัยนี้รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปลาย มีหลักสูตร ๕ ปี เดิมแบ่งออกเป็น ๔ แผนก คือ แผนกวิศวกรรมโยธา สถาปัตยกรรม ช่างกล และไฟฟ้า ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๔๓—๔๔ ได้เพิ่มแผนกสร้างเรือ (Naval Construction) ขึ้นอีกแผนกหนึ่ง ปัจจุบันมีอาจารย์ ๑๒๑ คน นักเรียน ๘๘๓ คน และเราได้พบศาสตราจารย์ซาลิห์ มูรัด อุซดิเลค (Prof. Salih Murad Uzdilek) ซึ่งเป็นนักเรียนปีเดียวกับ ม.ร. รัชฎาภิเศก โสณกุล

ที่มหาวิทยาลัยลอนดอนด้วย การสอนในมหาวิทยาลัยพยายามให้หนักไปในงานปฏิบัติ และเท่าที่สังเกตรู้สึกว่าเขาสนใจในเรื่องการชลประทานมาก มีรูปหุ่นจำลองเกี่ยวกับประตูน้ำ และทางระบายน้ำ ตลอดจนเครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ ทั้งนี้เข้าใจว่าเป็นเพราะการชลประทานเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับตุรกีเนื่องด้วยแคว้นอะนาโตเลียเป็นที่ราบสูง แห้งแล้ง ต้นไม้ไม่ค่อยขึ้น และรัฐบาลตุรกีมีความมุ่งหมายที่จะทำให้แคว้นนี้กลายเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การกสิกรรม อนึ่งปรากฏว่า รัฐบาลตุรกีกำลังปรับปรุงและขยายกิจการของมหาวิทยาลัยเทคนิค เป็นการใหญ่ เราได้ไปดูตึกหลังใหม่ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างก่อสร้างและจวนจะเสร็จแล้ว นอกจากนี้ในวันหลัง ข้าพเจ้ายังได้ไปดูหอพักของนิสิต ซึ่งเป็นตึกสามชั้นอยู่ใกล้มหาวิทยาลัย หอพักแห่งนี้นิสิต ๔๐๐ คน ซึ่งล้วนแต่เป็นนักเรียนทุนรัฐบาล และเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะต้องทำงานให้รัฐบาลเป็นเวลาเท่าครึ่งของเวลาที่ตนเรียน นิสิตเหล่านี้กินอยู่ที่หอพักฟรี นอกจากนี้ยังได้รับแจกเสื้อผ้าตลอดจนตำราเรียน และเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามระเบียบที่กำหนด ในบริเวณหอพักมีห้องรับประทานอาหาร ห้องขายของ ห้องตัดผม รวมทั้งตึกพลศึกษา ขนาดโตพอเล่นบาสเกตบอล และมีระเบียงชั้นบนสามด้านสำหรับผู้ดู

ในวันนั้นได้เห็นเขากำลังแข่งขันวอลเลย์บอลด้วย ผมออยู่ในขนาดปานกลาง

ตุรกี, โซเวียตรุสเซีย

ปัญหาเรื่องช่องแคบและงบประมาณ

ในตอนกลางวันวันที่ ๑๕ ธันวาคม เราได้รับประทานอาหารที่ภัตตาคารริมช่องแคบบอสพอรัส มองเห็นปากช่องที่ติดต่อกับทะเลดำอยู่แต่ไกล และแลดูเหมือนมีรั้วไม้อยู่ในทะเลที่ปากช่อง สอบถามได้ความว่า ตอนนั้นเต็มไปด้วยทุ่นระเบิด เพราะตุรกีไม่ค่อยจะไว้ใจรุสเซียนัก อนุสัญญามองเตรอซ์ ซึ่งได้ทำขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๓๖ ได้ยกเลิกบทบัญญัติของสนธิสัญญาโลซานว่าด้วยช่องแคบดาร์ดาแนลส์ และบอสพอรัส โดยยอมให้ตุรกีตั้งป้อมค่ายในเขตซึ่งเดิมกำหนดไว้ว่า ให้เป็นเขตปลอดทหาร และมอบอำนาจให้ตุรกีเป็นผู้ดูแลรักษาเขตนี้แต่ประเทศเดียว ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตุรกีตัดพันธไมตรีกับเยอรมันเมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๔ และตัดพันธไมตรีกับญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๓ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๔๕ ตุรกีได้ประกาศสงครามกับเยอรมันและญี่ปุ่น แต่ยังไม่ได้ลงมือทำการ

รบ เยอรมันก็ยอมแพ้เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ และญี่ปุ่นได้ยอมแพ้เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๕ ในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ได้มีการเพิกถอนสัญญาไม่รุกรานระหว่างตุรกีกับโซเวียตรัสเซีย และในวันที่ ๗ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๖ โซเวียตรัสเซียก็ได้ยื่นบันทึกถึงตุรกี เพื่อขอให้โซเวียตรัสเซียได้มีส่วนร่วมกับตุรกี ในการดูแลรักษาช่องแคบทั้งสอง ตุรกีปฏิเสธข้อเสนอนี้โดยมีอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเป็นผู้สนับสนุน ในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ สหรัฐอเมริกาได้ให้ตุรกียืมเงิน ๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ดอลลาร์ เพื่อใช้จ่ายในการป้องกันประเทศ และส่งเสริมการปฏิบัติงานตามโครงการเศรษฐกิจของตุรกี รวมเงินที่ตุรกียืมจากสหรัฐอเมริกาในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๓๙ จนถึงวันที่ ๓๑ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๗ เป็นเงิน ๑๓๐,๙๗๙,๘๑๑ ดอลลาร์และจากเงินยืมนี้ ตุรกีได้เบิกมาใช้จ่ายแล้ว นับถึงวันที่ ๓๑ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๗ เป็นเงิน ๑๐๑,๐๕๑,๗๖๙ ดอลลาร์

ตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะนี้ ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุระหว่าง ๒๐ ปี ถึง ๔๕ ปี จะต้องเป็นทหาร โดยปกติเป็นเวลา ๓ ปี หนังสืออเมริกันเล่มหนึ่งกล่าวว่ากำลังของกองทัพ

บกตุรกี ซึ่งระดมตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๓๙ มีทหารประจำการระหว่าง ๕๐๐,๐๐๐ ถึง ๖๕๐,๐๐๐ คน อาวุธของกองทัพบกก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ้นสมัย และในระหว่างสงครามตุรกีได้ซื้ออาวุธอีกมาก แต่ก็ยังไม่พอ กองทัพอากาศมีเครื่องบินประมาณ ๑,๐๕๐ เครื่อง ส่วนกองทัพเรือมีเรือรบขนาดใหญ่ ๑ ลำ ขนาดเล็ก ๒ ลำ เรือพิฆาตและเรือตอร์โด ๘ ลำ เรือดำน้ำ ๑๐ ลำ รวมระวางขับน้ำทั้งหมด ๓๙,๖๘๘ ตัน

โดยเหตุที่ตุรกีไม่ค่อยไว้ใจโซเวียตรุสเซียดังกล่าวข้างต้น งบประมาณของตุรกีสำหรับการกลาโหมจึงสูงมาก และเป็นเงินประมาณร้อยละ ๕๐ ของงบประมาณทั้งหมด ส่วนงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ แม้จะได้น้อยกว่างบประมาณของกระทรวงกลาโหม แต่ก็ได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คือในปี ค.ศ. ๑๙๓๕ เป็นเงินประมาณร้อยละ ๔.๖ ปี ค.ศ. ๑๙๔๐ ประมาณร้อยละ ๖.๗ และในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ประมาณร้อยละ ๘.๕

โรงเรียนฝึกหัดครูสามัญศึกษา

หลังจากการรับประทานอาหารกลางวัน ที่วัตตาคารริมช่องบอสพอรัส เราได้แวะไปเยี่ยมมหาวิทยาลัยอิสแตนบูล แต่

เนื่องจากมีการประชุมคณะอาจารย์ดังกล่าวข้างต้น เราจึงเลย
ไปเยี่ยมโรงเรียนฝึกหัดครูสามัญศึกษา ชื่อ Istanbul Egitim
Enstitüsü (คำว่า Egitim แปลว่า การศึกษา) ซึ่งคู่กับ
โรงเรียนฝึกหัดครู Gazi Egitim Enstitüsü ที่อังการา และ
มีวิธีดำเนินการทำนองเดียวกัน

โรงเรียนทั้งสองแห่งนี้คล้ายกับโรงเรียนฝึกหัดครูประถม
ของเรา รับนักเรียนสำเร็จชั้นมัธยมปลาย วิชาที่สอนแบ่งออก
เป็นแผนก ๆ คือแผนกภาษาตุรกี วิชาครู ประวัติศาสตร์และ
ภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์ ชีววิทยา ฟิสิคส์ เคมี และพลศึกษา
มีหลักสูตรสองปี นอกจากนี้ยังมีแผนกดนตรี วาดเขียนและ
การฝีมือซึ่งมีหลักสูตรสามปี นักเรียนชายหญิงรวมกัน กินอยู่
ฟรี และได้รับแจกเสื้อผ้า ตลอดจนตำราเรียน และเครื่องใช้
ต่าง ๆ ตามระเบียบที่กำหนด เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว จะต้อง
ทำการสอนที่โรงเรียน ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนดเป็นเวลา
ไม่น้อยกว่าเท่าครึ่งของเวลาที่ตนเรียน ความมุ่งหมายของ
โรงเรียนก็เพื่อให้สามารถทำการสอนวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียน
มัธยมได้ทุกวิชา หรือมิฉะนั้นก็ไปเป็นผู้ตรวจการโรงเรียน
ประถมศึกษา

เมื่อเราไปถึงโรงเรียน Istanbul Egitim Enstitüsü เป็นเวลาบ่ายโรงเรียนเลิกแล้ว เราได้พบอาจารย์ใหญ่ ซึ่งเป็นชายกำลังคอยเราอยู่ และมีครูภาษาอังกฤษซึ่งเป็นหญิงอยู่ด้วย อาจารย์ใหญ่พูดภาษาฝรั่งเศสคล่อง แต่พูดภาษาอังกฤษเพียงเล็กน้อย เข้าใจว่านายทุราน โอนัท คงบอกให้เขาทราบล่วงหน้าแล้วว่า เราถนัดภาษาอังกฤษ อาจารย์ใหญ่จึงให้ครูภาษาอังกฤษอยู่พบเราด้วย

แม้เราจะไปถึงโรงเรียนในขณะที่เขาเลิกทำการสอนแล้ว ข้าพเจ้ายังรู้สึกว่า การจัดโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งนี้มีข้อที่น่าสนใจหลายอย่าง เช่น เขาจัดห้องเรียนตามแผนกวิชา ห้องภูมิศาสตร์มีทั้งฉายภาพยนตร์ ห้องวิทยาศาสตร์มีทั้งปฏิบัติการสำหรับนักเรียน ส่วนห้องเรียนวิชาอื่น ๆ เขาไม่ใช้ม้านั่งโต๊ะเรียนอย่างของเรา แต่เขาจัดให้นักเรียนนั่งเก้าอี้รอบโต๊ะสี่เหลี่ยมเหมือนอย่างในห้องสมุด แต่ละห้องมีหนังสือเกี่ยวกับวิชา ซึ่งนักเรียนอาจไปหยิบเอามาดูในขณะที่ทำงานตามลำพังวิธีสอนของโรงเรียนพยายามใช้แบบ Active Method เป็นหลักกล่าวคือ เมื่อครูสอนหลักเบื้องต้นแล้ว ก็กำหนดงานให้นักเรียนทำ และนักเรียนจะต้องค้นหาหนังสือที่อยู่ในห้องเรียนมาอ่านเพื่อประกอบการทำบทเรียนของตน เราได้เห็นห้องเรียน

ที่ใช้มานั่งโต๊ะเรียนอยู่เพียงห้องเดียว สอบถามอาจารย์ใหญ่ได้ความว่า เป็นพัสดุรุ่นเก่า และต่อไปก็จะเปลี่ยนเป็นโต๊ะทำงานอย่างห้องเรียนวิชาอื่น ๆ ข้อที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ห้องพักครู มีโต๊ะใหญ่อยู่กลาง และมีเก้าอี้นวมโดยรอบ ซึ่งทำให้รู้สึกว่าเขาสนใจในการให้ครูได้พักผ่อนดีพอใช้

อาจารย์ใหญ่พาเราชมโรงเรียนแล้ว ก็นำเราไปดูหอนอนนักเรียนหญิง ซึ่งท่านปลัดกระทรวงออกปากว่า ดูคล้าย ๆ กับหอนอนของโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ห้องนอนที่เราไปดูใช้เตียงซ้อนกันเหมือนอย่างโรงเรียนฝึกหัดครูชนบท เป็นเตียงเหล็กสีขาว ผ้าคลุมเตียงสีขาว สะอาดเรียบร้อย นักเรียนแต่ละคนมีตู้เสื้อผ้าประจำตัวแขวนตั้ง และมีกระจกเงาขนาดกลางติดกับตู้ด้วย ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ตู้เสื้อผ้าเหล่านี้ไม่มีกุญแจเลย ข้าพเจ้าสอบถามว่าของไม่หายหรือ เขาบอกว่าไม่หาย และการที่ตู้เสื้อผ้าไม่มีกุญแจก็เพื่อเป็นการฝึกหัดนักเรียนไปในตัว เพราะในไม่ช้านักเรียนพวกนี้จะต้องออกไปเป็นครู

วันรุ่งขึ้นคือวันที่ ๑๖ ธันวาคม เป็นวันที่ท่านปลัดกระทรวงกำหนดว่าจะออกเดินทางจากอิสแตนบุลไปลอนดอน แต่ในตอนเช้าวันนั้นอากาศวิปริต หิมะตกหนักมาก การคมนาคมต่าง ๆ ทั้งทางรถไฟ ทางน้ำ และทางอากาศต้องหยุด

ชะงักหมด นอกจากนั้นเครื่องบินที่จะไปลอนดอนก็ดูเหมือนต้องเปลี่ยนเครื่องยนต์ที่กลัทตา ท่านปลัดกระทรวงจึงต้องเลื่อนวันเดินทางออกไปอีกอย่างน้อยหนึ่งวัน และยังไม่แน่ว่าจะออกเดินทางในวันที่ ๑๗ ธันวาคมได้หรือไม่

ในตอนเช้าวันที่ ๑๖ ธันวาคม นายทุราน โอนัท ได้มาเยี่ยมเราที่โรงแรมและพาเพื่อนมาด้วยคนหนึ่งชื่อ นายโดฮันกูแซร์ (Dogan Gucer) ซึ่งเป็นนักเรียนรุ่นเดียวกับเขา และเป็นอาจารย์ผู้ช่วยที่มหาวิทยาลัยเทคนิคเช่นเดียวกัน เมื่อได้ทราบว่าท่านปลัดกระทรวงไปลอนดอนยังไม่ได้ เราจึงคิดอ่านไปดูโรงเรียนกันอีก และเนื่องจาก นายทุราน โอนัท ติดงานที่มหาวิทยาลัย นายโดฮัน กูแซร์ จึงเป็นผู้พาเราไป

โรงเรียนการช่างสตรี

โรงเรียนที่เราไปดูวันนี้เป็นโรงเรียนการช่างสตรีประเภท Kiz Enstitüsü (Girl's Institute) ชื่อ Mücella Incikaya Nisantasi โรงเรียนนี้เปิดเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๐ เป็นโรงเรียนเช้าไปเย็นกลับ รับนักเรียนสองพวก พวกหนึ่งสำเร็จชั้นประถมศึกษา หลักสูตร ๕ ปี และจะต้องเรียนวิชาสามัญควบไปด้วย ส่วนอีกพวกหนึ่งสำเร็จชั้นมัธยมต้น หรือมัธยมปลาย

หลักสูตร ๒ ปี และเรียนเฉพาะวิชาช่าง โรงเรียนมีนักเรียน ๗๑๕ คน ครู ๓๐ คน นักเรียนไม่ต้องเสียเงินค่าเล่าเรียน และสำหรับนักเรียนที่ยากจน โรงเรียนหาวัตถุการผ่อให้ด้วย

ครูใหญ่พูดภาษาอังกฤษไม่ได้ แต่ครูน้อยอีกคนหนึ่งพูดได้ดี ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ทั้งครูและนักเรียนมีความภูมิใจในการงานของเขามาก เขารับรองเราแข็งแรง และรู้สึกว่าเขามีความยินดีที่เราได้มีโอกาสไปเยี่ยมโรงเรียน

การสอนของโรงเรียนหนักไปในทางปฏิบัติ สำหรับนักเรียนชั้นเล็กที่ต้องเรียนวิชาสามัญ มีม้านั่งโต๊ะเรียน และใช้ห้องเรียนนั้นเองเป็นห้องการผ่อ เราได้เห็นนักเรียนชั้นเล็กกำลังเย็บและปักเสื้อเด็ก ส่วนห้องเรียนนักเรียนชั้นโตที่เรียนวิชาช่างจัดเป็นชั้น ๆ ตามประเภทวิชา ไม่ใช้ม้านั่งโต๊ะเรียนเลย มีแต่โต๊ะปฏิบัติการ นักเรียนนั่งอยู่รอบโต๊ะ และมีตู้สำหรับเก็บสิ่งของอยู่ข้าง ๆ แต่ละห้องมีครูประจำ พอเราเข้าไปในห้องเขาก็เอาสิ่งของที่นักเรียนทำแล้วหรือกำลังทำมาอวด และเมื่อเราเข้าไปในห้องการครัว ครูได้บอกให้นักเรียนนำอาหารมาให้เราลองชิม และสนทนากับเราเป็นภาษาอังกฤษด้วย มีเด็กสองคนพูดได้ดีพอใช้ นอกนั้นพูดตะกุกตะกัก งานที่เราได้เห็นนักเรียนกำลังทำอยู่คือ การปักเสื้อและผ้าปูโต๊ะ การ

เขียนแบบต่าง ๆ ซึ่งครูกำหนดแต่เพียงวัตถุประสงค์และปล่อยให้นักเรียนประดิษฐ์แบบต่าง ๆ ตามชอบใจ นอกจากนี้มีการทำหมวกและกระเป๋าถือสำหรับสตรี การตัดเสื้อสตรี การเย็บ การชุนเสื้อผ้าโดยพยายามไม่ให้เห็นรอยชุน การย้อมและรีดผ้า มีห้องหนึ่งที่เราเห็นสตรีสวมกระโปรงราตรียืนอยู่บนโต๊ะและมีนักเรียนกำลังลองกระโปรงให้ มองไปที่แรกนึกว่าเป็นนางแบบ แต่ครูบอกว่าเป็นนักเรียนคนหนึ่ง และเขากำลังจะลองเครื่องราตรีของเขาที่ตัดใหม่ สอบถามครูใหญ่ได้ความว่าสิ่งของต่าง ๆ ที่นักเรียนทำโดยมากเป็นของนักเรียนเอง แต่โรงเรียนก็รับงานจากภายนอกมาจัดทำและจ่ายค่าจ้างให้นักเรียนตามสมควร

สโมสรประชาชน

นอกจากโรงเรียนการช่างสตรี ในวันนี้เรายังได้ไปเยี่ยมสโมสรประชาชน ซึ่งเรียกว่า Halkevi และเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า People's House สโมสรประชาชนในอิสแตนบูลมีอยู่หลายแห่งและในเมืองอื่น ๆ ก็มี ที่เราไปเยี่ยมอยู่ในตำบล Eminonü ดังนั้นจึงมีชื่อว่า Eminonü Halkevi

สโมสรประชาชนนี้ได้รวมจัดตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๒ โดยพรรคการเมืองของเคมาล ซึ่งเป็นพรรคที่ใหญ่ที่สุด และ

ได้ครองอำนาจอยู่จนกระทั่งบัดนี้ ตามรัฐธรรมนูญฉบับสภาเดียว จำนวนสมาชิก ๔๖๕ คน และอายุของสภากำหนด ๔ ปี ในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๖ ปรากฏผลว่าพรรคประชาชนรีพับลิคของเคมาล (Republican People's Party) ได้รับเลือก ๔๐๑ คน พรรคประชาธิปัตย์ (Democrat Party) ได้ ๖๐ คน พวกอิสระได้ ๔ คน ความมุ่งหมายเดิมของการตั้งสโมสรประชาชนก็เพื่อส่งเสริมการศึกษาของประชาชน และในเวลาอันเดียวกันให้นิยมชมชอบในพรรคการเมืองของเคมาลด้วย แต่ในตอนหลังนี้ได้มีการพยายามที่จะทำให้สโมสรของประชาชนเป็นของชาติกิจการของสโมสรประชาชนแบ่งออกเป็น ๙ แผนก คือ แผนกละคร แผนกดนตรี แผนกอักษรศาสตร์ แผนกพลศึกษา แผนกพิพิธภัณฑ์ แผนกห้องสมุด แผนกสงเคราะห์คนยากจน แผนกส่งเสริมกิจการหมู่บ้าน และแผนกโรงเรียนซึ่งมีการสอนผู้ใหญ่ให้รู้หนังสือ ตลอดจนภาษาต่างประเทศ และชวเลข พิมพ์ดีด ห้องที่เขาเชิญเราไปพักอยู่ติดกับห้องดนตรีซึ่งกำลังซ้อมกันอยู่ ท่านปลัดกระทรวงบอกว่า เขากำลังเล่นเพลง Schubert เรานั่งคอยอยู่พักหนึ่ง นายมูรัต อุราซ นายกสโมสรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการในอิสแตนบูลก็มา

ถึง เขาต้อนรับเราเป็นอันดี และได้พาไปดูแผนกพิพิธภัณฑ์ซึ่งมีของไม่กี่ชิ้น และไม่ค่อยน่าดู แต่ห้องที่เขาจัดดีมาก คือห้องประชุมซึ่งใช้เป็นที่แสดงละครได้ด้วย จุคนประมาณ ๖๐๐ คน นอกจากนั้นก็มีโรงพลศึกษา และห้องสมุดซึ่งเราได้เห็นนิสิตมหาวิทยาลัยประมาณ ๓๐ คนได้มาอาศัยใช้เป็นที่ดูตำรา เพื่อเป็นการประหยัดค่าไฟ ข้าพเจ้ามองไม่เห็นบาร์ขายเหล้าหรือโต๊ะบิลเลียด และยังเอิญไม่ได้ถามเขาเพราะมัวคุยกันแต่เรื่องอื่น แต่เข้าใจว่าสโมสรประชาชนนี้คงไม่มีบาร์ขายเหล้าหรือโต๊ะบิลเลียดเป็นแน่

โรงเรียนสามัญศึกษา

ในวันที่ ๑๗ สิงหาคม ท่านปลัดกระทรวงก็ยังออกเดินทางไปลอนดอนไม่ได้ เพราะอากาศวิปริตและหิมะตกหนักมาก นายโดฮัน กูแจร์ ได้มาหาเราที่โรงแรมเช่นเคย และพาเพื่อนมาอีกคนหนึ่งชื่อนายเลมิ อูลูเกิล (Lemi Ulugöl) สำเร็จวิชาวิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต และเป็นอาจารย์ผู้ช่วยในมหาวิทยาลัยเทคนิคเช่นเดียวกัน ในวันนี้เราได้ไปเยี่ยมโรงเรียนมัธยมหญิงชื่อ บิยอ็อกลู Beyoglu Kis Lisesi และได้สนทนากับอาจารย์ใหญ่ถึงเรื่องการสามัญศึกษาในตุรกี

ข้อที่น่าสนใจในเรื่องการสามัญศึกษาของตุรกีอาจสรุปได้ดังนี้

๑. โรงเรียนอนุบาล รัฐบาลตุรกีไม่ได้จัดโรงเรียนอนุบาลเลย เพราะเห็นว่ายังไม่จำเป็น และในระหว่างนี้รัฐบาลจำต้องทุ่มเทเงินทองเพื่อการศึกษาภาคบังคับ การอาชีวศึกษา การฝึกหัดครู การมหาวิทยาลัย และอื่น ๆ ฉะนั้นสำหรับเด็กชั้นเล็กจึงยังคงปล่อยให้อยู่ในความดูแลของพ่อแม่ และโรงเรียนรายฎรที่เปิดการสอนชั้นอนุบาลแบบคินเดอร์การ์เตนก็มีบางเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ สองสามแห่ง

๒. โรงเรียนประถมศึกษา มีหลักสูตร ๕ ปี รับเด็กในเกณฑ์บังคับ ตั้งแต่อายุ ๗ ถึง ๑๒ ปี และแยกออกจากโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยเด็ดขาด โรงเรียนประถมศึกษาตัวอย่างที่จัดดีเป็นพิเศษมีสองแห่ง คือ โรงเรียนอะตาเตอร์กทองการา และโรงเรียนอิสเมต อิโนนู ทอสแตนบูล วิชาที่เรียนในชั้นประถมศึกษา คือ ภาษาตุรกี เลขคณิต เรขาคณิต ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติศึกษา วิทยาศาสตร์ทั่วไป การเรือนวาดเขียน การฝีมือ และดัดลายมือ โรงเรียนในหมู่บ้านไม่ต้องเรียนดนตรีและยิมนาสติก ส่วนโรงเรียนในเมืองจะต้องเรียนวิชาทั้งสองนี้ด้วย ข้อแตกต่างระหว่างโรงเรียนใน

เมืองและโรงเรียนในหมู่บ้านอีกอย่างหนึ่งก็คือ จำนวนเวลาเรียนในรอบสัปดาห์ไม่เหมือนกัน โรงเรียนในเมืองมีการสอนสัปดาห์ละ ๒๖ ชั่วโมง ส่วนโรงเรียนในหมู่บ้านโดยปรกติมีการสอนสัปดาห์ละ ๑๘ ชั่วโมง แต่โรงเรียนในหมู่บ้านที่มีครูซึ่งสำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูชนบท (Village Institutes) มีการสอนสัปดาห์ละ ๓๐ ชั่วโมง ในจำนวนนี้สำหรับ ๓ ปีแรก ต้องเรียนวิชาภาคปฏิบัติสัปดาห์ละ ๑๐ ชั่วโมง และสำหรับ ๒ ปีหลัง สัปดาห์ละ ๑๕ ชั่วโมง

๓. โรงเรียนมัธยมศึกษา แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ โรงเรียนมัธยมต้น และโรงเรียนมัธยมปลาย แต่ละตอนมีหลักสูตร ๓ ปี โรงเรียนมัธยมศึกษาไม่เก็บเงินค่าเล่าเรียน เด็กที่สำเร็จชั้นมัธยมต้นอาจออกทำงานที่ไม่ต้องใช้ฝีมือ หรือเข้าโรงเรียนอาชีวศึกษา ส่วนเด็กที่สำเร็จชั้นมัธยมปลายก็อาจออกทำงานที่ไม่ต้องใช้ฝีมือ หรือเข้าสถานศึกษาชั้นสูงต่อไป

แนวการสอนในโรงเรียนมัธยมถือหลักว่า การส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ตามหลักสูตรภาษาตุรกีและประวัติศาสตร์ตุรกีเป็นวิชาสำคัญ นอกจากนั้นนักเรียน

ในโรงเรียนมัธยมทุกคนจะต้องเลือกเรียนภาษาต่างประเทศ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเยอรมัน ภาษาใดภาษาหนึ่ง แต่เดิมมามีผู้นิยมภาษาฝรั่งเศสและเยอรมันมากกว่าภาษาอังกฤษ แต่เดี๋ยวนี้ทราบว่าภาษาอังกฤษกำลังขึ้นหน้า อนึ่ง มีโรงเรียนมัธยมปลาย ๓ แห่ง ที่มีการสอนภาษาละติน และต่อไปอาจมีการสอนภาษากรีกโบราณอีกด้วย การสอนวิชาต่าง ๆ มุ่งหมายให้เด็กได้รับความรู้ และสามารถนำความรู้นั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ โรงเรียนส่วนมากมีโรงพลศึกษา ห้องวิทยาศาสตร์ และห้องสมุด ซึ่งกำลังจัดให้ดีขึ้นเป็นลำดับ โดยปรกติการสอนในชั้นมัธยม ครูสอนแต่ตอนเช้า ส่วนตอนบ่ายปล่อยให้เด็กทำงานตามลำพัง ในความควบคุมของครู

ในปี ค.ศ. ๑๙๓๙ กระทรวงศึกษาธิการตุรกีได้ตีพิมพ์สมุดคู่มือสำหรับนักเรียนขึ้นเล่มหนึ่ง เรียกว่า ข้อบังคับว่าด้วยวินัยของนักเรียน ข้อบังคับเหล่านี้บัญญัติกำหนดอุดมคติแห่งชาติทำนองรัฐนิยม และไม่มีทลงโทษ ความมุ่งหมายก็เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนพยายาม เพราะนิสัยอันเป็นอุดมคติแห่งชาติ และที่เป็นคุณประโยชน์แก่มนุษยธรรมโดยทั่วไป นักเรียนที่ได้กระทำคุณงามความดีอันเห็นประจักษ์ จะได้รับการ

ยกย่องเป็นพิเศษ กระทรวงศึกษาธิการตุรกีอ้างว่า วิธีนี้ได้ทำให้นักเรียนมีวินัยดีขึ้น และปรากฏว่านักเรียนได้พยายามปฏิบัติตามอุดมคติ และข้อบังคับที่กำหนดไว้ในสมุดเล่มนี้ด้วยความเต็มใจ และมิใช่เพราะเกรงว่าจะถูกทำโทษ

อนึ่ง ในโรงเรียนมัธยมโดยทั่วไป ได้มีการส่งเสริมให้นักเรียนจัดองค์การของตนเองในความควบคุมของครู ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนได้มีส่วนในการดำเนินกิจการที่เกี่ยวกับสังคม และให้เรียนรู้ทั้งในส่วนเสรีภาพและความจำเป็นที่จะต้องเคารพต่อหลักเกณฑ์ของชีวิตในสังคมด้วย

องค์การของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมที่สำคัญ คือ

(ก) องค์การอนุกาชาด (The Red Crescent Youth Organisation) เงินที่สมาชิกขององค์การนี้เก็บได้แบ่งออกเป็นสองส่วน ครึ่งหนึ่งให้แก่สภากาชาดตุรกี (The Red Crescent Society) ส่วนอีกครึ่งหนึ่งเพื่อช่วยเหลือนักเรียนที่ยากจน

(ข) สหกรณ์ของนักเรียน แทบทุกโรงเรียนมีการตั้งสหกรณ์ของนักเรียน เพื่อจำหน่ายสิ่งของที่นักเรียนต้องการซื้อ สหกรณ์เหล่านี้มุ่งหมายที่จะทำประโยชน์ให้แก่โรงเรียนและนักเรียนโดยทั่วไปยิ่งกว่า เพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล กำไรที่ได้จากสหกรณ์ได้นำมาใช้จ่าย เพื่อซื้อหนังสือและสิ่งที่

จำเป็นอื่น ๆ ให้แก่นักเรียนที่ยากจน กับทั้งเพื่อใช้จ่ายในกิจการของโรงเรียนบางอย่าง ซึ่งจะต้องจัดทำโดยรีบด่วน และไม่มีเงินงบประมาณ

(ค) สโมสรกีฬา แทบทุกโรงเรียนมีโรงพลศึกษาและสนามกีฬาของตนเอง และนอกจากการฝึกพลศึกษาในเวลาเรียนตามตารางสอนแล้ว นักเรียนทุกคน นอกจากผู้ที่ได้รับการยกเว้นโดยใบรับรองแพทย์ จะต้องเข้าร่วมในกิจการของสโมสรกีฬา ตามโครงการของกรมพลศึกษาและลูกเสือ (Department of Physical Training and Scouting) โดยมีครูพลศึกษาเป็นผู้ควบคุม

(ง) สโมสรละครดนตรีและอื่น ๆ สโมสรเหล่านี้เป็นองค์การของนักเรียน เพื่อส่งเสริมความสนใจในการละคร ดนตรี อักษรศาสตร์ และกิจการอื่น ๆ แต่ละสโมสร นักเรียนเลือกตั้งเพื่อนนักเรียนด้วยกันขึ้นเป็นคณะกรรมการ สำหรับดำเนินงานในความควบคุมของครู

๔. โรงเรียนราษฎร์ ในชั้นเดิมตุรกีมีโรงเรียนราษฎร์ของชนต่างด้าวขึ้นจำนวนมาก และมีอยู่แทบทุกเมือง ในระหว่างสงครามโลกครั้งแรก รัฐบาลได้สั่งยึดโรงเรียนต่างด้าวเหล่านี้แทบทั้งหมด และตามสนธิสัญญาโลซานน์ โรงเรียน

รายฎรที่ดำรงอยู่ก่อน ๓๐ กรกฎาคม ๑๙๑๔ จะได้รับอนุญาตให้เปิดทำการสอนต่อไปได้ แต่มีหลายโรงเรียนที่มิได้ใช้ประโยชน์จากบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญานี้ และคงมีโรงเรียนต่างด้าวที่ขอเปิดใหม่เพียงร้อยเศษ หลังจากนั้นมีหลายโรงเรียนที่ได้ล้มเลิกไป และในปัจจุบันมีโรงเรียนต่างด้าวเพียง ๓๑ โรงเรียน ในจำนวนนี้เป็นโรงเรียนของพวกอเมริกัน ๖ โรงเรียน อังกฤษ ๒ โรงเรียน ฝรั่งเศส ๘ โรงเรียน อิตาลี ๘ โรงเรียน นอกจากนี้พวกชนหมู่น้อยในตุรกี คือ กรีก อาร์เมเนีย และยิว ก็มีโรงเรียนของตนเอง เป็นโรงเรียนมัธยมปลาย ๘ โรงเรียน มัธยมต้น ๒ โรงเรียน และประถม ๗๕ โรงเรียน ส่วนโรงเรียนราษฎร์ของพวกตุรกีเอง เมื่อก่อนสมัยปฏิวัติมี ๑๐ โรงเรียน เดี๋ยวนี้มี ๓๙ โรงเรียน และมีโรงเรียนมัธยมปลายของสมาคมการศึกษาแห่งตุรกี (The Turkish Educational Society) อีก ๔ โรงเรียน อนึ่ง สมาคมการศึกษาแห่งตุรกียังได้ช่วยเหลือในการส่งเสริมการศึกษาโดยจัดหอพักนักเรียนอีก ๗ แห่ง

กระทรวงศึกษาธิการตุรกีควบคุมโรงเรียนราษฎร์เหล่านี้ แต่ไม่ได้ช่วยเหลือในเรื่องการเงิน และอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันความสำคัญของโรงเรียนราษฎร์ในตุรกีมีน้อย เพราะ

รัฐมุ่งจัดการศึกษาโดยตนเองอย่างเต็มที่ นอกจากนั้นพลเมืองส่วนมากก็กระจัดกระจายกันอยู่ตามเมืองเล็ก ๆ หรือหมู่บ้านซึ่งไม่เหมาะกับการโรงเรียนรายฎร์ กระนั้นก็ดี ทอสแตนบุลมีโรงเรียนรายฎร์หลายชาติหลายภาษา คือ มีของฝรั่งเศส ๘ โรงเรียน อิตาลี ๕ โรงเรียน อเมริกัน ๓ โรงเรียน อังกฤษ ๒ โรงเรียน บุลกาเรีย ๑ โรงเรียน เปอรเซีย ๑ โรงเรียน และยังมีโรงเรียนของพวกกรีก อาร์มีเนีย และยิวซึ่งเป็นชนหมู่น้อยในตุรกีอีกด้วย

๕. โรงเรียนประชาชน (People's Schools) ในปี ค.ศ. ๑๙๒๘ ตุรกีได้ออกกฎหมายยกเลิกอักษรอาหรับ และให้ใช้อักษรละตินแทน การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ต้องตั้งโรงเรียนประชาชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ สำหรับสอนผู้ใหญ่ให้อ่านและเขียนหนังสือตามแบบใหม่ นอกจากนี้ยังมีการสอนวิชาเลข หน้าที่พลเมือง และสุขศึกษาแก่ผู้ที่อ่านออกเขียนได้แล้วอีกด้วย นับถึงปี ค.ศ. ๑๙๔๔ ผู้ใหญ่ที่ได้เข้าโรงเรียนประชาชนมีจำนวนเกือบ ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน แต่ความสำคัญของโรงเรียนประเภทนี้ได้ลดน้อยลงเป็นลำดับ เพราะเด็กรุ่นใหม่ย่อมได้รับการศึกษาตามแบบใหม่ทั้งสิ้น

โดยเฉพาะโรงเรียนมัธยมหญิง ยิ่งกว่าโรงเรียนชายล้วน ที่เราไปดูนั้นรับนักเรียนเช้าไปเย็นกลับ มีทั้งชั้นมัธยมต้นและมัธยมปลาย ใช้โต๊ะม้านั่งคู่ กะดานดำติดข้างฝา โต๊ะครูอยู่กลาง ห้องพักครูมีเก้าอี้นวมบ้าง แต่ไม่มากเหมือนที่ได้เห็นที่โรงเรียนผู้หญิง ครู นักเรียนเอาอาหารมาจากบ้านสำหรับกินกลางวัน หรือซื้อที่ร้านสหกรณ์ ข้าพเจ้าสอบถามถึงเรื่องการทำโทษนักเรียน เขาบอกว่ามีการให้คะแนนความประพฤติ ส่วนการทำโทษให้เจ็บกายนั้นได้ยกเลิกแล้ว ส่วนเรื่องการเคารพธงชาติได้ความว่า โรงเรียนในตุรกีมีการเคารพธงชาติเพียงสัปดาห์ละสองครั้ง คือ ในวันจันทร์ก่อนเข้าเรียนครั้งหนึ่ง และวันเสาร์ก่อนเลิกเรียนอีกครั้งหนึ่ง พิจารณาโดยทั่วไป โรงเรียนนี้อยู่ในระดับโรงเรียนมัธยมหญิงของเรา

สำนักงานจดทะเบียนสมรส

ออกจากโรงเรียนมัธยมกลับ เราเดินลัดทุ่งหิมะเพื่อจะหารถกลับโรงแรม ข้าพเจ้าเห็นอาคารแห่งหนึ่งมีไฟสว่างอยู่ทางซ้ายมือ สอบถามได้ความว่าเป็นสำนักงานจดทะเบียนสมรสประจำท้องถิ่น และตามกฎหมาย บุคคลที่จะทำการสมรสจะต้องไปเข้าพิธีแต่งงานที่สำนักงานจดทะเบียนสมรสประจำท้องถิ่น

ซึ่งมีอยู่ทั่วไป และจะให้เจ้าพนักงานไปทำพิธีหรือขุดทะเบียนสมรส ณ ที่อื่นไม่ได้ ท่านปลัดกระทรวงและข้าพเจ้ารู้สึกสนใจจึงแวะเข้าไปดู ปรากฏว่าในขณะนั้นมีเจ้าบ่าวสาวคู่หนึ่งเป็นคนชั้นกลาง กำลังจะเข้าสู่พิธีสมรส มีญาติมิตรไปชุมนุมอยู่ด้วยประมาณ ๓๐ คน เราจึงถือโอกาสเข้าไปนั่งร่วมในพิธีด้วย ในห้องพิธีมีโต๊ะตัวหนึ่งตั้งอยู่ตรงกลาง เจ้าหน้าที่สองคนนั่งอยู่ตอนใน หันหน้ามาทางญาติมิตรของคู่บ่าวสาวที่ไปร่วมในพิธี คู่บ่าวสาวนั่งตรงกันข้ามเจ้าหน้าที่ ส่วนผู้ที่เป็นพยานสองคนนั่งที่หัวโต๊ะข้างละคน ในวันนั้นมีเก้าอี้สำหรับญาติมิตรราว ๕๐ เก้าอี้ แต่ได้ความว่าถ้าคู่สมรสเป็นผู้กว้างขวางในวงสมาคม จะมีผู้ไปร่วมในงานพิธีเป็นจำนวนร้อยในการทำพิธี เจ้าหน้าที่สอบถามปากคำคู่บ่าวสาวและพยานเมื่อถูกต้องแล้ว ก็ให้คู่บ่าวสาวและพยานลงชื่อในทะเบียนสมรส สิ้นเวลาราว ๕ นาทีเท่านั้น ก็เสร็จพิธี

ห้องสมุดและการพิมพ์หนังสือ

ในวันเสาร์ที่ ๑๘ ธันวาคม ท่านปลัดกระทรวงได้ออกเดินทางโดยเครื่องบินกลับไปลอนดอน ส่วนข้าพเจ้าจะออกเดินทางกลับเมืองไทยในวันจันทร์ที่ ๒๐ ธันวาคม และจะต้อง

ไปที่สำนักงานของบริษัทแพนอเมริกัน ตั้งแต่เวลา ๐๑.๐๐ นาฬิกา ในระหว่างนี้ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสศึกษาเรื่องเกี่ยวกับตุรกีที่ข้าพเจ้าสนใจอีกสองอย่างคือ เรื่องห้องสมุดและการพิมพ์หนังสือ กับเรื่องแนวการช่วยเหลือครู

ตุรกีเอาใจใส่ในเรื่องการห้องสมุดมาก ผู้อำนวยการหอสมุดอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และภายใต้ผู้อำนวยการมีกรรมการชุดหนึ่งมีหน้าที่ทำบัญชีหนังสือในหอสมุดต่างๆ ของอิสแตนบูล

หอสมุดของตุรกีอาจแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภท คือ (๑) หอสมุดสาธารณที่อาศัยงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการมี ๔๙ แห่ง อยู่ในเมืองต่าง ๆ และโดยเฉพาะที่อิสแตนบูลมี ๑๓ แห่ง ส่วนในอังการามีเพียงแห่งเดียว (๒) หอสมุดของท้องถิ่นอาศัยงบประมาณของเทศบาล แต่อยู่ในความควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการ (๓) หอสมุดและห้องอ่านหนังสือของสโมสรประชาชน มีรวมทั้งสิ้น ๒๘๘ แห่ง (๔) หอสมุดของสมาคมและมูลนิธิ (๕) หอสมุดขององค์การศึกษาชั้นสูง ซึ่งอยู่ในความอุปการะของรัฐบาล

ความเจริญก้าวหน้าของหอสมุดในตุรกีสืบเนื่องมาจากความเข้มแข็งของกระทรวงศึกษาธิการ ในการจัดพิมพ์หนังสือต่างๆ

เป็นจำนวนมากมาย ในระยะสิบปีที่แล้วมานี้กระทรวงศึกษาธิการตุรกีได้ใช้ความพยายามทุกวิถีทางที่จะจัดพิมพ์และแจกจ่ายหนังสือเกี่ยวกับอักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์และการอาชีพทุกชนิดไปยังหอสมุดและห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ

กระทรวงศึกษาธิการมีกรมการพิมพ์ และโรงพิมพ์ของตนเอง ค่าใช้จ่ายในการจัดทำหนังสืออาศัยเงินงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ แต่เงินที่นำมาใช้จ่ายในการจัดพิมพ์หนังสือเป็นเงินทุนหมุนเวียน เรียกว่า Istandul คิดเป็นเงิน ๕๐๐,๐๐๐ ปอนด์ตุรกี หรือประมาณ ๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท ส่วนร้านขายหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัดมี ๑๘ แห่ง อยู่ในจังหวัดใหญ่ ๆ และทางการจะได้เพิ่มจำนวนร้านขายหนังสือให้มากขึ้นในโอกาสต่อไป ข้าพเจ้าได้สอบถามนายโคฮัน กุแจร์ถึงเรื่องค่าจ้างแปลและแต่งหนังสือเพื่อเปรียบเทียบกับงานที่เรากำลังทำอยู่ ได้ความว่า สำหรับการแปลหนังสือ โดยปรกติกระทรวงศึกษาธิการตุรกีคิดให้หน้าละ ๗ ปอนด์ตุรกี หรือราว ๓๕ บาท ส่วนหนังสือที่แต่งใหม่อัตราปรกติคิดให้หน้าละ ๑๐ ปอนด์ตุรกี หรือราว ๕๐ บาท

เอกสารที่จัดพิมพ์โดยกระทรวงศึกษาธิการอาจแบ่งได้เป็น ๖ ประเภท คือ

(๑) หนังสือเรียน กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัดทำเลือก พิมพ์ และแจกจ่ายบรรดาแบบเรียนที่ใช้ในโรงเรียนประถมและมัธยม นอกจากนี้ยังพิมพ์หนังสือประกอบอีกเป็นจำนวนมาก

(๒) เอนไซโคลปีเดีย งานทางวิทยาศาสตร์และอื่น ๆ งานเกี่ยวกับเอนไซโคลปีเดีย ได้จัดทำเป็นตอน ๆ เช่น เอนไซโคลปีเดียอิโนนู เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปได้จัดพิมพ์ถึงตอนที่ ๕ เอนไซโคลปีเดีย อิสลามถึงตอนที่ ๒๗ เอนไซโคลปีเดียวิจิตรศิลป์ เพิ่งเสร็จตอนที่ ๑ นอกจากนี้ยังได้มีการแปลและพิมพ์หนังสือ "Mémento Larousse" การจัดทำปทานุกรมตุรกี—ฝรั่งเศส, เปอร์เซีย—ตุรกี และตุรกี—อังกฤษ ตลอดจนปทานุกรมศัพท์กฎหมาย ส่วนงานทางวิทยาศาสตร์และวิชาการชั้นสูงอยู่ในความควบคุมและความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยอิสแตนบูล รวมหนังสือเกี่ยวกับงานประเภทนี้ได้จัดพิมพ์แล้ว ๓๘ เล่ม

(๓) คู่มือครูและเจ้าหน้าที่ เช่นคู่มือครูประถมศึกษา กฎหมายว่าด้วยการศึกษา วิธีใช้แบบเรียนต่าง ๆ หลักสูตรและระเบียบต่าง ๆ เป็นต้น

(๔) ตันติวรรณคดี (Classics) ในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ กระทรวงศึกษาธิการตุรกีได้วางโครงการแปลตันติวรรณคดีของโลกรวม ๖๙๓ เล่ม คือ ตันติวรรณคดีของบาบิโลเนีย ๑ เล่ม จีน ๔ เล่ม อินเดีย ๗ เล่ม กรีก ๑๐๐ เล่ม ละติน ๒๔ เล่ม เปอร์เซีย ๑๘ เล่ม อาหรับ ๑๒ เล่ม อิตาลี ๔๐ เล่ม สเปญ ๖ เล่ม โปรตุเกต ๑ เล่ม ฝรั่งเศส ๒๑๐ เล่ม อังกฤษ ๑๒๐ เล่ม อเมริกา ๑๖ เล่ม เยอรมัน ๑๔๕ เล่ม รุสเซีย ๗๓ เล่ม สแกนดิเนเวีย ๑๐ เล่ม และฮังการีย ๖ เล่ม นับถึงสิ้นปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ได้จัดพิมพ์เสร็จแล้ว ๓๓๔ เล่ม หลังจากนั้นได้มีการแปลและพิมพ์เพิ่มเติมประมาณปีละ ๑๐๐ เล่ม และยังดำเนินงานก็ใกล้จะสำเร็จตามโครงการแล้ว ตัวอย่างตันติวรรณคดีที่กระทรวงศึกษาธิการตุรกีได้จัดแปลและพิมพ์ คือ เรื่องคัดจากขงจู นิทานอินยูจะตันตระ เปลโต อริสโตเติล ซีซาร์ เวอรยิล อาหรับราตรี วอลแตร์ รูโซ เชคสเปียร์ เกอเต้อ พุชกิน ตอลสตอย อิบเสน ฯลฯ

(๕) วารสาร กระทรวงศึกษาธิการตุรกีจัดพิมพ์วารสารต่าง ๆ รวม ๗ ชนิดด้วยกันคือ

ก. แถลงการณ์กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหนังสือราชการทำนองราชกิจจานุเบกษา พิมพ์ครั้งละ ๒๒,๐๐๐ ฉบับ เพื่อแจกให้แก่สวนราชการและโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

ข. หนังสือรีวิวการประถมศึกษา ออกรายปักษ์ พิมพ์ครั้งละ ๑๖,๐๐๐ ฉบับ โดยอาศัยเงินทุนซึ่งรวบรวมจากครูโรงเรียนประถมศึกษา หนังสือนี้มีเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมุ่งหมายที่จะส่งเสริมความรู้ของครูโรงเรียนประถมศึกษา

ค. หนังสือรีวิวการศึกษาทางเทคนิค ออกรายเดือนปีละ ๑๐ ครั้ง พิมพ์ครั้งละ ๓,๐๐๐ ฉบับ มีเรื่องเกี่ยวกับความก้าวหน้าในทางเทคนิคและการช่างต่าง ๆ

ง. หนังสือเอกสารทางประวัติศาสตร์ ออกสองเดือนต่อครั้ง พิมพ์ครั้งละ ๒,๐๐๐ ฉบับ มีการพิมพ์เอกสารที่เป็นต้นฉบับและสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ตุรกี

จ. หนังสือรีวิวการแปล พิมพ์ครั้งละ ๕,๐๐๐ ฉบับ มีเรื่องแปลจากภาษาต่าง ๆ ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับศิลปของการแปล และข้อวิจารณ์การแปล

ฉ. หนังสือสตรีกับการบ้าน พิมพ์ครั้งละ ๓,๐๐๐ฉบับ โดยครูและนักเรียนโรงเรียนสตรีการช่าง มีเรื่องและภาพต่าง ๆ ที่น่าสนใจสำหรับแม่เรือน

ช. หนังสือรวิวารวิจิตรศิลป์ พิมพ์ครั้งละ ๓,๐๐๐ ฉบับ มีเรื่องซึ่งเขียนโดยผู้เชี่ยวชาญในวิชาต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรมศาสตร์ วาดเขียน การเขียนภาพ ดนตรี และการเขียนตัวอักษร Penmanship เป็นต้น

(๖) อุปกรณ์การสอน ได้แก่แผนที่ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนรูปต่าง ๆ ที่ใช้เป็นอุปกรณ์การสอน เช่นรูปเกี่ยวกับกายวิภาควิทยา เป็นต้น

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้จัดพิมพ์หนังสือและวารสารอื่น ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ของเจ้าหน้าที่และครูตลอดจนนักศึกษาทั่วไป เช่นหนังสือว่าด้วยระบบการศึกษาในต่างประเทศ หนังสือการศึกษาประจำปี (The Year Book of Education) และหนังสือรวิวประจำปีบ้าง ๆ ว่าด้วยระบบการศึกษาในตุรกี แคตาลอกของวัตถุที่แสดงในพิพิธภัณฑ์สถาน และหนังสือสอนประชาชนเพื่อให้กินอยู่ดีขึ้น ฯลฯ

อนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการยังได้ช่วยเหลือผู้แต่งและผู้พิมพ์เอกชนโดยซื้อหนังสือที่บุคคลเหล่านั้นพิมพ์ออกจำหน่าย

แล้วแจกไปตามหอสมุดสาธารณและห้องสมุดของโรงเรียนต่าง ๆ อีกด้วย

สรุปความก็คือว่าในเรื่องห้องสมุดและการจัดพิมพ์หนังสือต่าง ๆ นี้ ตุรกีกำลังรุดหน้าไปไกล และทำให้น่าคิดว่าเราควรจะปรับปรุงงานของเราในส่วนนี้ให้พอทัดเทียมกับเขาหรือไม่

การช่วยเหลือครู

นอกจากเรื่องห้องสมุดและการจัดพิมพ์หนังสือ งานของตุรกีที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ เรื่องแนวการช่วยเหลือครู

ในปี ค.ศ. ๑๙๒๖ กระทรวงศึกษาธิการตุรกีได้จัดตั้งสถานป้องกันโรค (Preventorium) สำหรับครูและนักเรียนที่เชิงเขาในอิสแตนบูล และในปีต่อมาก็ได้จัดตั้งแผนกพักฟื้น (Sanatorium) เพิ่มขึ้น ในปัจจุบันสถานแห่งนี้อาณาเขตกว้างขวาง มีอาคารหลายหลัง ในแผนกป้องกันโรคมีที่สำหรับครู ๒๒๙ คน และนักเรียน ๑,๑๒๙ คน ส่วนแผนกพักฟื้นมีที่สำหรับครู ๕๐ คน และนักเรียน ๑๒๔ คน

อนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการตุรกีได้จัดตั้งเงินทุนเพื่อช่วยเหลือครูรวม ๓ ประเภท คือ

๑. ทุนก่อสร้าง ทุนนี้มุ่งหมายที่จะช่วยเหลือครูและเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการในการซ่อม เช่า หรือสร้างบ้าน ผู้ที่ประสงค์จะได้รับประโยชน์จากทุนนี้ จะต้องบริจาคเงินสมทบทุนคิดเป็นร้อยละ ๔ ของเงินเดือน มีครูประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน ได้มีส่วนในทุนนี้และรัฐได้ให้เงินอุดหนุนด้วย ภายในระยะเวลา ๒ ปี นับตั้งแต่การจัดตั้งทุนนี้มีเงิน ๑,๕๐๐,๐๐๐ ปอนด์สเตอร์ลิง และโดยอาศัยเงินทุนนี้ได้มีการซ่อมแซมคิดเป็นเนื้อที่รวม ๔๐๐,๐๐๐ ตารางเมตร นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างบ้านเอกเทศชนิด ๒ ถึง ๕ ห้อง และที่พัก flats ชนิด ๓ ห้อง ในที่ใกล้เคียงกับโรงเรียนใหญ่ ๆ ทั่วประเทศ

๒. ทุนสำหรับสวัสดิภาพของครูในเมือง ทุนนี้ได้จัดตั้งเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๓ เพื่อประโยชน์แก่ครูและเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ผู้ที่ประสงค์จะได้รับประโยชน์จากทุนนี้ จะต้องบริจาคเงินสมทบทุนคิดเป็นเงินร้อยละ ๑ ของเงินเดือน และรัฐได้ให้เงินอุดหนุนด้วย ในกรณีที่ครูป่วยเจ็บประสบอันตรายถึงแก่กรรม หรือมีบุตรเพิ่มขึ้น ครูผู้นั้นหรือครอบครัวจะได้รับเงินจำนวนหนึ่งเพื่อใช้จ่าย นอกจากนี้ ครูยังอาจยืมเงินจากทุนนี้สำหรับการศึกษาของบุตร และได้มีการจัดสร้างบ้านพักตามที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการช่วยเหลือครูอีกด้วย

๓. ทุนสำหรับสวัสดิภาพของครูในชนบท ทุนนี้คล้ายกับทุนในข้อ (๒) แต่มุ่งหมายที่จะช่วยเหลือครูในชนบทและมีข้อที่แปลกออกไปคือ ครูจะได้รับเงินช่วยเหลือในเมื่อบ้านและเครื่องตกแต่งถูกไฟไหม้ นาได้รับความเสียหายเนื่องจากฝนแล้ง ถูกแมลงรบกวน หรือไฟไหม้ สัตว์เลี้ยงตายหรือป่วยเจ็บจนใช้การไม่ได้ นอกจากนั้น เมื่อบุคคลในครอบครัวของครูป่วยเจ็บ ก็มีการจ่ายค่ารักษาพยาบาลให้ด้วย

เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับตุรกี

นอกจากเรื่องที่ได้เล่าแล้ว ยังมีเรื่องเล็ก ๆ น้อย เกี่ยวกับตุรกี ที่สมควรนำมาเล่า คือ

๑. เรื่องการแต่งกาย สำหรับนักเรียนมีเครื่องแบบ นักเรียนหญิงนุ่งกระโปรง นักเรียนชายชั้นเล็กนุ่งกางเกงขาสั้น หมวกขมา นักเรียนผู้หัดครูและนักเรียนชั้นสูงนุ่งกางเกงขายาว หมวกแก๊ป ข้อที่แปลกก็คือ นักเรียนหญิงก็ใช้หมวกแก๊ปเหมือนกัน หมวกแก๊ปสำหรับนักเรียนมีรอยขอนสีต่าง ๆ กว้างราว ๑ เซนติเมตร คาดรอบหมวก เพื่อบอกประเภทของโรงเรียน กล่าวคือ รอยขอนสีเหลืองสำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษา, สีเขียวสำหรับโรงเรียนอาชีวศึกษา, สีน้ำตาลสำหรับ

โรงเรียนฝึกหัดครู และสินำเงินสำหรับโรงเรียนชนหมู่น้อย ส่วนครูไม่มีเครื่องแบบ แต่จะต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย ฝ่ายประชาชนตุรกีในขณะนี้แต่งกายอย่างแบบตะวันตก และมองดูเผิน ๆ ก็คล้ายฝรั่ง คือ ผิวขาว จมูกโด่ง แต่ผมดำตาดำ

(๒) เรื่องการจ้างชาวต่างประเทศเข้าไปทำงานในตุรกีและการส่งคนไปศึกษาวิชาในต่างประเทศ

ในขณะนี้ตุรกียังจ้างชาวต่างประเทศเข้าไปทำงานในประเทศของตนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตามสถานศึกษาชั้นสูง เช่นที่มหาวิทยาลัยอิสแตนบุล ก็มีชาวต่างประเทศถึง ๖๑ คน ดังได้เล่าแล้วในตอนต้น ส่วนการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาณต่างประเทศตามความต้องการของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ก็คล้ายกับเรา แต่ในระหว่างที่อยู่ในต่างประเทศ นักเรียนเหล่านี้อยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ และมีผู้ดูแลนักเรียนอยู่ที่เบอร์น ลอนดอน และนิวยอร์ค ซึ่งควบคุมดูแลทั้งนักเรียนรัฐบาลและนักเรียนส่วนตัว เมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ตุรกีส่งนักเรียนส่วนมากไปศึกษาวิชาในเยอรมัน สวิส ฝรั่งเศส และเบลเยี่ยม แต่ในระหว่างสงคราม จำนวนนักเรียนที่ส่งไปศึกษาวิชาในอังกฤษ และอเมริกาได้เพิ่มมาก

ขึ้นตามสถิติในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ มีนักเรียนตุรกีในสวิส ๓๒๐ คน ในอังกฤษ ๑๖๘ คน ในอเมริกา ๑๙๒ คน และเมื่อเร็ว ๆ นี้ข้าพเจ้าได้ยินวิทยุประกาศว่า ตุรกีมีนักเรียนอยู่ในอเมริกาถึง ๕๑๓ คน

(๓) การพลศึกษาและลูกเสือ

ตามความเห็นของข้าพเจ้า รู้สึกว่าตุรกีมีอะไรที่คล้ายกับเราหลายอย่าง และโดยเฉพาะเรื่องการพลศึกษาและลูกเสือ เขาก็ตั้งกรมพลศึกษาและลูกเสือขึ้นทำนองเดียวกับเรา กรมนี้ตั้งเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๘ และในชั้นเดิมสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี แต่ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๔๒ ได้ย้ายมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

ก่อนสมัยเคมาล มีการฝึกพลศึกษาในโรงเรียน แต่ไม่มีครูพลศึกษาโดยเฉพาะ และมีโรงเรียนรัฐบาลโรงเรียนเดียวที่มีโรงพลศึกษา ในปี ค.ศ. ๑๙๒๔ รัฐบาลตุรกีได้เริ่มส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาพลศึกษาในเยอรมันและสวีเดน เพื่อให้กลับมาเป็นครู ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๓๔ ได้เปิดแผนกพลศึกษาขึ้นในโรงเรียนฝึกหัดครูที่อังการา และในปี ค.ศ. ๑๙๔๒ ก็ได้เปิดแผนกพลศึกษาขึ้นในโรงเรียนฝึกหัดครูที่อิสแตนบูลในทำนองเดียวกัน ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ได้มี

การจัดโรงเรียนผึกหัดครูพลศึกษาขึ้นทั่วเดน ซึ่งเป็นชื่อใหม่ของเอเดรียโนเบิล

ส่วนการลูกเสือก็มีการจัดตั้งกองลูกเสือขึ้นในโรงเรียนมัธยมและโรงเรียนอาชีพทุกโรงเรียน

กีฬาที่ตุรกีถือว่าเป็นกีฬาประจำชาติคือมวยปล้ำ ซึ่งในการแข่งขันกีฬาโอลิมปิคที่ลอนดอนเมื่อครั้งที่แล้ว นักมวยปล้ำตุรกีได้ทำชื่อเสียงไว้มาก ส่วนกีฬาอย่างอื่นที่เล่นกันมากก็คือ ฟุตบอล การแข่งรถจักรยาน พันดาย แฮนด์บอล เทนนิส วอลเลย์บอล บาสเกตบอล มวย การขี่ม้า สกี การไต่เขา และกีฬาทางน้ำ อนึ่งสมควรกล่าวด้วยว่า นักฟุตบอลโอลิมปิคของจีนที่เคยชนะเราอย่างง่ายดายนั้นได้ปราชัยต่อตุรกี ๔ ประตูต่อ ๐ ในการแข่งขันโอลิมปิค และในบ่ายวันอาทิตย์ที่ ๑๙ อันวาคม ข้าพเจ้าได้ไปดูการแข่งขันฟุตบอลระหว่างชุดออสเตรียกับชุดตุรกี ที่สนามกีฬาอิสแตนบุล สนามค่อนข้างแฉะ และมีหิมะอยู่เกลื่อนกลาด แต่ทั้งสองฝ่ายก็เล่นอย่างเข้มแข็ง รวดเร็วและน่าดูมาก คนดูก็คับคั่ง ข้าพเจ้าไปดูกับนายโดฮัน กุแจร์ ต้องเสียค่าเข้าดูคนละ ๔ ปอนด์ตุรกี และเนื่องจากเวลาที่เราไปถึงสนามฟุตบอลตั๋วหมดแล้ว เราจึงต้องซื้อตั๋วจากตลาดมืด และต้องเสียเงินเพิ่มอีกหนึ่งปอนด์

ตุรกี สอบถามได้ความว่า ตำรวจอาจจะจับพวกที่ขายตั๋วเกินราคา แต่ก็ดูเหมือนยังมีพวกที่หากินทำนองนี้อยู่ประปราย

(๔) เงินเดือนครู ครูที่สำเร็จโรงเรียนฝึกหัดครูชนบทได้เงินเดือน ๆ ละ ๗๕ ปอนด์ตุรกี หรือประมาณ ๓๗๕ บาท ดังได้เล่าแล้วในตอนต้น ส่วนครูที่สำเร็จโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ทราบว่าได้เงินเดือน ๆ ละ ๑๕๐ ปอนด์ตุรกี และสำหรับอาจารย์ผู้ช่วยที่เพิ่งสำเร็จจากมหาวิทยาลัย ได้เดือนละ ๒๐๐ ปอนด์ตุรกี ส่วนอาจารย์ที่อาวุโสจะได้เงินเดือนถึง ๖๐๐ ปอนด์ตุรกี ข้าพเจ้าสอบถามนายทุราน โอนัท และเพื่อน ๆ ก็ได้ความว่า เงินเดือนไม่ค่อยพอใช้และต้องรับจ้างสอนพิเศษซึ่งฟังๆ ดูแล้วก็คล้ายกับสภาพของครูในเมืองเรา

(๕) ความเป็นระเบียบของชนตุรกี ตุรกีปัจจุบันพยายามเคร่งครัดต่อระเบียบมาก เช่นการดูมหาอุปรากร จะต้องไปถึงโรงก่อน ๒๐.๐๐ นาฬิกา ดังได้เล่าแล้วในตอนต้น และแม้แต่โรงหญิงนครโสเภณีก็จะต้องอยู่ในถนนที่กำหนด และเมื่อพ้นเวลา ๒๔.๐๐ นาฬิกาไปแล้วจะรับแขกไม่ได้ มีสองตอนเท่านั้นที่ข้าพเจ้ายังเอญได้เห็นความไม่เป็นระเบียบของชาวตุรกี กล่าวคือเมื่อตอนจะขึ้นรถไฟใต้ดินที่อิสแตนบุลซึ่งมีอยู่เพียงสายเดียว และระยะไม่ไกลนัก วันนั้นยังเอญฝนตกผู้คนจึง

โดยสารรถไฟใต้ดินกันมากถึงขนาดที่เรียกว่ายัดเยียด เราต้องเสียเวลาเบียดคนเข็นเวลานาน จึงหลุดไปได้ ถึงประตูที่ขายตั๋วอีกตอนหนึ่งที่ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคนตุรกียังต้องถูกควบคุมให้อยู่ในระเบียบ คือเมื่อวันไปดูฟุตบอลได้เห็นตำรวจมีอาวุธครบมือมารักษาการณ์และมีตำรวจม้าหรือทหารม้ามาช่วยด้วย แต่ทั้งสองคราวประชาชนก็มิได้ส่งเสียงเอะอะ และเชื่อฟังเจ้าหน้าที่เป็นอันดี

อนึ่ง เมื่อตอนที่ข้าพเจ้าออกเดินทางจากในเมืองอิสแตนบุลจะไปสนามบินในวันที่ ๒๐ ธันวาคม เวลา ๑.๓๐ นาฬิกา รถของเราได้พบรถคันหนึ่งขวางหน้าอยู่ ปรากฏว่ารถคันนั้นเครื่องเสียและเป็นรถทหาร บรรดาทหารที่โดยสารรถคันนั้นต่างพากันช่วยเข็นรถอย่างเงียบ ๆ เราจะขนหน้าทันทีก็ยังขึ้นไม่ได้ เนื่องด้วยถนนตอนนั้นแคบมาก ฉะนั้นเราจึงได้ดูทหารตุรกีมีหน้ามีตาเข็นรถของเขา และข้อที่ทำให้เรารู้สึกเห็นใจมากก็คือ ในคืนวันนั้นแม้ไม่มีหมะ แต่อากาศก็หนาวมาก รถของเราต้องหยุดตามรถทหารคันนั้นเป็นระยะ ๆ และเมื่อมีทางพอจะให้รถของเราขึ้นหน้าได้ เขาก็หลีกทางให้ แต่พอรถเราจะขึ้นหน้ารถทหารคันนั้นก็ติดเครื่องสำเร็จ แล้ว

ทหารก็ขึ้นนั่งบนรถอย่างเป็นระเบียบ โดยข้าพเจ้าไม่ได้ยินเสียงเอะอะหรือโห่ร้องจากทหารหมู่นั้นเลย ซึ่งทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเคารพในวินัยของทหารตุรกีมาก

ความรู้สึกเมื่อออกเดินทางจากตุรกี

เครื่องบินของข้าพเจ้าออกจากสนามบินอิสแตนบูลในวันที่ ๒๐ ธันวาคม เวลา ๕.๐๐ นาฬิกา รวมเวลาที่ข้าพเจ้าได้อยู่ในตุรกีประมาณหนึ่งสัปดาห์ ในตอนนั้นข้าพเจ้ารู้สึกดีใจที่ได้เริ่มเดินทางกลับบ้าน และรู้สึกว่าตุรกีปัจจุบันมิใช่คนเจ็บของยุโรปอย่างที่เคยเรียนในประวัติศาสตร์ก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ แต่เป็นชายหนุ่มที่เข้มแข็งต่อการงาน มีระเบียบและมุ่งที่จะทำให้ตุรกีเป็นของชาวตุรกี โดยไม่ต้องการที่จะเกะกะระรานผู้ใด ข้าพเจ้าเชื่อว่า ถ้าประเทศใดรุกรานตุรกีประเทศนั้นก็จะพบความแข็งแกร่ง และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนตุรกีทั้งชาติ อนึ่งข้าพเจ้าคิดอยู่ในใจว่าตุรกีซึ่งเป็นนักเรียนชั้นเดียวกับเรานั้นเขากำลังก้าวหน้าไปไกล และถ้าเราจะกวดเขาให้ทันก็จะต้องช่วยกันทำงานอีกมาก โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา มีหลายเรื่องที่ตุรกีต้องผจญปัญหา

เช่นเดียวกับเรา และเขาได้พยายามหาทางออกอย่างน่าชม ซึ่ง
ถ้าเรานำมาคิดเพื่อประกอบการพิจารณาในการแก้ปัญหาเกี่ยว
กับการศึกษาของเรา ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าคงไม่ไร้ประโยชน์

สวัสดิ์

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ครุสภา
นายกำธร สีถรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา
๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖